

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞU ORTAKLIĞI KAPSAMINDA AZERBAYCAN'IN KAZANIMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elkhan ASGAROV

EYLÜL - 2021

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞU ORTAKLIĞI KAPSAMINDA AZERBAYCAN'IN KAZANIMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elkhan ASGAROV

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mohammad ARAFAT

EYLÜL - 2021

TRABZON

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Elkhan ASGAROV
20.09.2021

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliğin'in çöküşünün ardından Bu Birliğin bazı üye ülkeleri bağımsızlıklarını ardarda elde etmeye başlamışlardır. Sovyetler Birliğin'in çöküşüyle bu Birliğe eskiden dahil olan Devletler arasında bir güç boşluğu yaranmış ve bu boşluğun acil bir şekilde doldurulması gerekmiştir. Avrupa Birliği (AB) bu fırsattan yararlanarak bu Birlikteki Devletleri kendi tarafına çekmek ve yararlanmak için çeşitli örgüt ve teşkilatlar kurmuştur. Bunların içersinde en önemlilerinden biri'de Doğu Ortaklığı Teşkilatı'dır. Doğu Ortaklığı Teşkilatı'nın kurulmasına kadar olan süre yani AB ortaya çıkışı ve ardından bu Teşkilata üye olan Devletler'le ilişkileri ve en önemlisi ise Kafkasya'nın lider Devleti olan ve jeopolitik öneme sahip olan Azerbaycan'ın AB ülkeleriyle ekonomik siyasi ve soyal bağlamda Doğu Ortaklığı Teşkilatı kapsamında ikili ilişkileri incelenmiştir.

Doğu Ortaklığı Teşkilatı'nın güncel bir konu olduğunu ve alınan kararların dünya çapında önemli bir etki yaratığından bu konun önemli olduğunu ve çalışmamızda bu konu ele alınarak incelenmiş ve Doğu Ortaklığı Teşkilatı'nın tarafı, olan ülkelere nelerin vaadettiği, hangi yönden etki yaratığını, özellikle de Azerbaycan için ekonomik ve siyasal bakımından ne tür bir değişikliklere yol açdığı sorusuna cevap aranacaktır.

Bu Çalışma'nın temel amacı, AB'nin Doğu Ortaklı Teşkilatı kapsamında Azerbaycan'ın kazanımlarını araştırmak ve bu kazanımın neler olduğunu incelemektir. Bu kazanımları anlamak için öncelikle AB kurulmasının tarihi aşaması ve bu birliğin mantığı devamı gibi Doğu Ortaklığının ortaya çıkışı anlatılmıştır. betimleyici-analitik yöntemi kullanarak bu Çalışma'da sorunların bilimsel bir analizini ve ayrıntılı bir mantıksal değerlendirmesini yapılarak, sorunu ve sorunun çok çeşitli boyutlarını tanımlamakla soruları objektif olarak ele alınarak incelenmiştir. Bu çerçevede, söz konusu yöntemle göre, Doğu Ortaklı Teşkilatı kapsamında Azerbaycanın bu Teşkilattan ekonomik siyasi kültürel ve güvenlik bağlamında nelerin kazanıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma'da nicel ve tüme varım yöntemleri kullanılmıştır.

Bu Çalışma'nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanım Sayın Prof. Mohammad ARAFAT'a teşekkür ederim.

Eylül, 2021

Elkhan ASGAROV

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XII

GİRİŞ	1-2
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ	3-20
1.1. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Brüksel Antlaşması.....	5
1.2. Avrupa Birliği Üyesi Olmayan Ülkelerle İlişkiler	5
1.3. Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler	10
1.4. Doğu Ortaklığının Kurulması	10
1.5. Doğu Ortaklığının Amacı.....	11
1.6. Doğu Ortaklığına Dahil Olan Ülkeler	13
1.6.1. Ukrayna.....	13
1.6.2. Azerbaycan	15
1.6.3. Ermenistan	16
1.6.4. Gürcistan.....	17
1.6.5. Moldova.....	18
1.6.6. Belarusya	19

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞU ORTAKLIĞINA ÜYE OLAN ÜLKELERLE AB SİYASİ VE EKONOMİK İLİSKİLERİ	21-43
2.1. Gürcistan AB İlişkileri	21
2.1.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Gürcistan İle AB İlişkileri	21
2.2. Belarus AB İlişkileri	23
2.2.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Belarusya AB İlişkileri.....	25
2.3. Moldova AB İlişkileri	28
2.3.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Moldova AB İlişkileri	30

2.4. Ukranya AB İlişkileri.....	32
2.4.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Ukrayna AB İlişkileri.....	33
2.5. Azerbaycan AB İlişkileri.....	36
2.5.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Azerbaycan Ab İlişkileri	38
2.6. Ermenistan AB İlişkiler	39
2.6.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Ermenistan AB İlişkileri.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DOĞU ORTAKLI KAPSAMINDA AZERBAYCANIN KAZANIMLARI	44-55
3.1. Azerbaycan'nın Siyasi Açıdan Doğu Ortaklığı Kapsamında Kazanımları	44
3.1.1. “Doğu Ortaklığı” girişiminin gerçekleştirilmesiyle yeni aşama	47
3.1.2. İşbirliğinin tarihi: dönüşüm aşamaları	48
3.1.3. Bağımsızlık Ve Egemenlik: İki Önemli Terim	50
3.2. Azerbaycan'nın Ekonomik Açıdan Doğu Ortaklığı Kapsamında Kazanımları	52
3.3. Azerbaycan'nın Kültürel Acıdan Doğu Ortaklığı Kapsamında Kazanımları.....	54
3.4. Azerbaycan'nın Güvenlik Acıdan Doğu Ortaklığı Kapsamında Kazanımları	55
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	59
ÖZGEÇMİŞ.....	62

ÖZET

20. yüzyılın en büyük olaylarından biri olan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bu birliğe üye olan bazı devletler birbiri ardına bağımsızlıklarını kazanmasıyla bir güç boşluğu doğmuş ve bu boşluğun acilen doldurulması gerekmiştir. Avrupa Birliği (AB) bu fırsattan yararlanarak, bu devletleri kendine çekmek ve onlardan yararlanmak için Doğu Ortaklığı Teşkilatı'nı kumuştur.

Doğu Ortaklığı AB'İ Üye Devletleri ile altı Doğu Avrupa devletleri'ni içeren (Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Moldova Cumhuriyeti ve Ukrayna) ortak bir girişimdir. Doğu Ortaklığı, ortak bir demokrasi, refah, istikrar ve artan işbirliği alanı oluşturmayı amaçlamaktadır. Doğu Ortaklığı Teşkilatı'nın güncel bir konu olduğu ve alınan kararların dünya çapında önemli bir etki yaratığından bu çalışmada Doğu Ortaklığı Teşkilatı ele alınarak Doğu Ortaklığı Teşkilatı'nın tarafı olan ülkelere nelerin vaadettiği, hangi yönden etki yarattığı, özellikle de Azerbaycan için ekonomik ve siyasal bakımından ne tür bir değişikliklere yol açtığı sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmada Doğu Ortaklığı Teşkilatı kapsamında AB ülkeleri için ekonomik, siyasi ve sosyal bağlamda jeopolitik öneme sahip olan, Kafkasya'nın önde gelen devleti olan Azerbaycanla ikili ilişkileri incelenmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Azerbaycan'ın AB Doğu Ortaklık Teşkilatı kapsamında elde ettiği kazanımları araştırmak ve bu kazanımların neler olduğunu incelemektir. Bu kazanımları anlamak için öncelikle AB'nin kuruluşunun tarihsel evresi ve bu birliğin mantıklı bir devamı olarak Doğu Ortaklığı'nın ortaya çıkışı anlatılmaktadır. Bu çalışmada betimsel-analitik yöntem kullanılarak problemin tanımı ve çeşitli boyutları ile sorularının objektif olarak incelenmesi, problemlerin bilimsel bir analizi ve problemlerin detaylı mantıksal bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu çerçevede söz konusu yöneme göre Doğu Ortaklık Teşkilatı kapsamında Azerbaycan'ın bu teşkilattan ekonomik, siyasi, kültürel ve güvenlik bağlamında neler kazandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada nicel ve tümevarımsal yöntemler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Doğu Ortaklığı Programı, Sovyetler Birliği, Avrupa Komşuluk Politikası, Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkileri,

ABSTRACT

As a result of the dissolution of the Soviet Union, one of the biggest events of the 20th century, some states that were members of this union gained their independence one after another, a power vacuum arose and this gap had to be filled urgently. The European Union (EU) took advantage of this opportunity and established the Eastern Partnership Organization to attract and benefit from these states.

The Eastern Partnership is a joint initiative involving the EU Member States and the six Eastern European states (Azerbaijan, Belarus, Georgia, Armenia, the Republic of Moldova and Ukraine). The Eastern Partnership aims to create a common space for democracy, prosperity, stability and increased cooperation. Since the Eastern Partnership Organization is a current issue and the decisions taken have a significant impact on the world, this Study will focus on the Eastern Partnership Organization and what it promises to the countries that are party to the Eastern Partnership Organizations, in which direction it has an impact, especially in terms of economy and politics for Azerbaijan. An answer has been sought to the question of whether it has caused such changes. In the study, bilateral relations with Azerbaijan, which is the leading state of the Caucasus, which has geopolitical importance for EU countries in the economic, political and social context, were examined within the scope of the Eastern Partnership Organization.

The main purpose of this study is to investigate the achievements of Azerbaijan within the scope of the EU Eastern Partnership Organization and to examine what these gains are. In order to understand these achievements, first of all, the historical phase of the establishment of the EU and the emergence of the Eastern Partnership as a logical continuation of this union are explained. In this study, using the descriptive-analytical method, the definition of the problem, its various dimensions and an objective examination of the questions, a scientific analysis of the problems and a detailed logical evaluation of the problems were made. In this framework, according to the method in question, it has been tried to explain what Azerbaijan has gained from this organization within the scope of the Eastern Partnership Organization in the context of economic, political, cultural and security. Quantitative and inductive methods were used in the study.

Keywords: European Union, Eastern Partnership Programme, Soviet Union, European Neighborhood Policy, Azerbaijan-European Union Relations.

KISALTMALAR LİSTESİ

AA/DCFTA	: Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgeleri
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Toplumu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIE	: Avrupa Entegrasyonu İttifakı
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikasını (The European Neighbourhood Policy)
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECCT)
ASİA	: Avrupa Siyasal İşbirliği Anlaşması
ATSA	: Avrupa Tek Senet Antlaşması
BA	: Birlik Anlaşmaları
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: BM
BYR	: Belarus Yeni Rublesi
COVID-19	: Koronavirüs Hastalığı (Coronavirus Disease)
CAP	: Ortak Tarım Politikası
CEPA	: Kapsamlı ve Gelişmiş Ortaklık ve İşbirliği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DO	: Doğu Ortaklığı (EaP)
EEl	: Avrupa Komşuluk Aracı
GAERC	: Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi
GATT/WTO	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	: Gayri Safi Yurt içi Hasıla
GSP	: Genelleştirilmiş Ticaret Tercihleri
IMF	: International Monetary Fund
INOGATE	: Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KOC	: Moldova Ortodoks Kilisesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
PLDM	: Moldova Liberal Demokratlar Partisi (Partidul Liberal Democrat din Moldova)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TACIS	: Teknik Yardım Programı (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States)
TANAP	: Trans-Anatolian Gas Pipeline
TRACECA	: Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru
Uİ	: Uluslararası İlişkiler
UMSK	: Ukrayna Merkez Seçim Komisyonu
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

GİRİŞ

Bu tez çalışmam'da Kafkasya'nın lider devleti olan ve jeopolitik öneme sahip olan Azerbaycan'ın AB'i devletleriyle ekonomik siyasi sosyal bağlamda Doğu Ortaklığı kapsamında ikili ilişkilerini inceleyiz. Bu konun güncel bir konu olduğunu ve alınan kararların dünya çapında önemli bir etki yaratığından çalışmamızda bu ortaklığa taraf olan ülkelere nelerin vadd etdiyini, hangi yönden etki yaratıldığını, özellikle de Azerbaycana ekonomik ve siyasi bakımından ne tür bir değişikliklere yol açtığı sorusuna cevap arıcaz.

Doğu Ortaklığı projesini daha iyi anlamak için ilk önce AB'nin kurulması ve gelişiminden kısaca bahs edeceğiz. Genel olarak burada AB genişleme politikasına önem verilecek. AB'nin günümüze kadar genişlemeyle ilgili bir çok yol kat etmiş ve önüne bir takım engeller çıkmıştır. Bu gelişim sürecinde 1951 Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECCT) kurulması, Avrupa Ekonomik topluluğun ortaya çıkmasına neden olan 1957 Roma antlaşması, 1970'te Avrupa Siyasal İşbirliği Anlaşması (ASİA), 1986 yılında imzalanmış bir sene sonra yürürlüğe giren Avrupa Tek Senet Andlaşması'nı (ATSA) antlaşması, 1992 imzallanan ve Avrupa Birleşik devletler projesi olarak tarihe geçen Maastricht Andlaşmasından kısaca bahsedeceğiz.

Bu genişlemenin mantıklı devamı gibi Doğu Ortaklığı projesi ortaya çıkmıştır. Doğu Ortaklığı projesi'ne hemde AB'nin Komşuluk politikasının bir uzantısı olduğunu söyleyebiliriz. Doğu Ortaklığı projesi günümüzde aktif bir yol izlemektedir ve her sene yeni bir anlaşma yaklaşım görülmektedir. Artık kendi kıtasında genişlemesi sonucu bir çok devleti kendi birliğine katan AB sıradaki genişleme hedeflerinin kıtaya komşu olan Kafkasya ve hemen yanında bulunan Ukranya ve Moldova devletlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu genişlemenin durmayacağı ve önümüzdeki yıllarda da bir çok değişiklikler ve yeni bir olayların ortaya çıkacağını söyleyebiliriz. Rusya tehdidini göz önünde bulunduran AB'i ülkeleri bu devletlerin kendilerine katılmasına sert bir müdahaleyle değil Doğu Ortaklığı gibi projelerle zamanla kendilerine katılmasını istiyorlar. Ayrıca bu süreçte devletleri bu sürece hazır etmek ve kendilerine benzer bir şekilde reform etmeyi hedefliyorlar. Bu kapsamda Doğu Ortaklığının ne kadar önemli olduğu gözükmektedir. Doğu Ortaklığının hangi devletleri kapsadığını ve bu güne kadar gelişim yolunu inceliyoruz. Bu ülkelerin Doğu Ortaklığı çerçevesinde AB ülkeleri arasında bu anlaşma sayesinde neleri kazanıp nelerden vaz geçmeler konusunda değerlendirme yapacağız. AB'le bu anlaşmaya imza atan devletler arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerinden bahsedeceğiz. Bu anlaşmanın imzalanması ve devam sürecinde üye devletlerde hangi yönde değişikliklerin olduğu sorusuna cevap arıcaz. Bu Ortaklık

projesinin önünde duran engeller özellikle'de bu bölgede Rusya devletinin olumsuz yönden nasıl bir etki yaptığından bahsedeceğiz.

Doğu Ortaklı projesinin en önemli hatta kilit ülkelerinden biri olan Kafkazy'a'nın lider devleti olan Azerbaycan'ı inceleyeceğiz. AB'i için Azerbaycan çok önemli bir yere sahiptir. Hem Coğrafi konumu hemde enerji kaynaklarının zengin olması Azerbaycanın diğer devletlerden bir adım önde olduğunu söyleye biliriz. AB genişlemesinin illerki dönemlerde Asya'ya geçeceğini ve bu geçit için Azerbaycan'ın kilit bir devlet rolünü oynadığını söyleye biliriz. Bu ortaklık çerçevesinde Azerbaycanın Doğu ortaklı projesi kapsamında hangi anlaşmaları imzaladığı, ve hangi yükümlülükleri aldığı hususları üzerinde durulacak ve ekonomik ve siyasal bağlamındaki etkilerini ele alınarak incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ

İkinci dünya savaşının ağır sonuçlarının ardından Avrupa devletleri artık kin ve düşmanlığı bir kenara bırakarak Avrupa'da yeni bir sayfa açmayı, ortaklık ve işbirliği çerçevesinde gelişmeyi hedeflemiştir. Bunun için ilk adım, Jean Monnet tarafından tasarlanan ve 9 Mayıs 1950'de Fransa Cumhurbaşkanı Robert Schuman tarafından önerilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECCT) fikriydi. Bir zamanlar birbirinden nefret eden Almanya ve Fransa bitmeyen bir intikam tutkusu içinde olurken, bu birliktelik sayesinde bir araya gelebildiler. Ortak bir çıkara sahip olmaları ve bu çıkarlar için birbirleriyle işbirliği yapmaları zorunlu hale gelmiştir. Bu birliğin kurulmasının amaçlarından biri, önce ticari ilişkileri geliştirmek, ardından daha da geliştirerek siyasi bağlara neden olmak ve iki devlet arasında karmaşık bir bağ kurmaktır. Bu, gelecekte iki devlet arasında olası bir savaş senaryosuna karşı çıkmaktır (Mehdiyev, 2016: 62). Avrupa entegrasyonunun ilk adımı, Belçika, Federal Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından kömür ve çelikte ortak pazarların kurulmasıyla atıldı. Bu birliğin kurulmasıyla birlikte Avrupa ittifakında ilk adım atıldı. Bu topluluğun diğer kurucu üyeleri İtalya ve Benelüks ülkeleri, Lüksemburg Hollanda ve Belçika'dır.

28 üye ülkeden oluşan ve 500 milyon nüfusa sahip olan AB Gayri safi yurtici hasıla (GSYİH) bakımından dünyadaki en büyük ekonomidir. COVID-19 başlayan küresel ekonomik krizden en çok olumsuz yönde etkilensede dünyanın pek çok bölgesiyle kıyaslandığında yine de ekonomik ve sosyal açıdan üst konumda yer almaktadır. Bu birliğin bir ülke gibi yıllık bütçesi, yasası, alınan kararların üye devletlerinin uyması kapsamında bir yüksek mahkemesi, seçilmiş bir parlamentosu vardır.

AB'nin ortaya çıkışının temelinde bu kıtanın yüzyıllar boyunca elde ettiği deneyim ve oluşturduğu ortak ilkelerin sayesinde meydana gelmiştir. Bu birliğin ortaya çıkışı sayesinde, ilke ve idealler olan kalıcı barışın sağlanması, demokrasi, toplumsal refah, özgürlük, insan hakları, pazar ekonomisi ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin topluma yansıtılması ve toplumun daha özgür ve refah içinde yaşamasına neden olmuştur. Bu değerlerin hepsi antlaşmanın 2. maddesinde yer almaktadır. 2. ci maddeye göre “ Birlik insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı ilkeleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, adalet, dayanışma, hoşgörü ve

kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır." Bu değerleri benimseyen ve geliştirme yönünde adımlar atan her Avrupa devleti AB'ye üye olabilir.

AB, Avrupa devletlerinin ve vatandaşlarının bir çatı altında toplayarak, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda birbirleriyle kaynaşmasını sağlayan bir yapıdır. Bu birliğe dahil olan ülkeler birliğin uluslararası antlaşmalarına imza atarak, bazı kararların alma yetkisini AB'ye vermiştir. Böylelikle bu birliğe dahil olan üye ülkelerin vatandaşları aynı anda, aynı ölçüde ve aynı şekilde bağlayan bir hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Birliğe dahil olan üye ülkelerin vatandaşları malların, hizmetlerin ve sermayenin AB sınırları içerisinde kolay bir şekilde dolaşım hakkı elde etmiştir. Böylelikle üye devletler arasında bir iç pazar oluşmuştur. AB ortak bir hukuki bir düzenin kurulmasından, ekonomik bir birlik sayesinde sosyal ve siyasi alanların oluşumundan, kontürol edilen ekonomik politikası ve ortak para biriminden, gıda güvenliğinden taşımacılığa, eğitimden sosyal politikaya, teknolojiye enerji güvenliğine kadar pek çok alanda üye devletlerin ortak politika ve kararlarıyla uyguladığı bütünleşme ve işbirliği niteliğindedir. Temel amaçlarından biri bu birliğe dahil olan ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlamak üye devletler arasında ticari yollarla ekonomilerinin büyümesi ve gelişmesi için destek sağlamaktır. Bu da üye devletlerinin vatandaşlarının sosyal düzenini daha da geliştirerek iş imkanları sağlamıştır.

AB sosyal ve siyasi dayanışma projesiyle birlikde aynı zamanda da kalkınmayıda kendinde barındırır. AB'ne dahil olan üye ülkeleri insan haklarının korunması sosyal, siyasi, kültürel bir gelişimin sağlanması için çaba gösterirler. Bu birliğin temel hedef ve politikalarına bakacak olursak bunlar:

1. Etkili ve güçlü bir dış aktör olmak,
2. Bu birliğe dahil olan üye devletler arasında özgürlük, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü değerlerini yaymak ve geliştirmek,
3. Kadın-Erkek ayrımcılığı başta olmakla her türlü ayrımcılıklara karşı mücadele etmek,
4. Global iklim sorunlarıyla mücadele etmek,
5. Çevreyi en üst düzeyde korurken ekonomik bir gelişmeyi sürdürmek,
6. Silah, insan ve uyuturucu kaçakçılığı, yasadışı göç, uluslararası terörizm gibi suçların karşısının alınması ve güvenli, özgür ve adaletli bir alan oluşturmak,
7. Bu birliğe dahil olan üye ülkeler arasında istihdam ve sosyal korunmanın artırılmasına destek vermek,
8. Üye ülkeler arasında sosyal, ekonomik, ve siyasal bir birlik kurmak,
9. AB ülkeleri vatandaşlarına en üst düzeyde yaşam ve kalite standartlarını sağlamak

gibi hususlar yer almaktadır. Bu hususların tam bir şekilde yerine getirmeyin en kolay yoluda üye devletleri bir araya getirmek ve bu ülkelerin bir çatı altında tutmaya devam etmektir.

1.1. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Brüksel Antlaşması

1957 yılında Roma Antlaşması ile tarihe geçen Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, İtalya'nın Roma kentinde kurulmuştur. Bunlardan ilki gümrük birliğini sağlamak, ikincisi ise nükleer enerji çalışmaları yapmak için ortaya ıktı. Brüksel Anlatışması (1957) ile bu üç topluluk tek çatı altında, yani Avrupa Toplulukları altında birleştirildi. İngiltere, Danimarka ve İrlanda 1973 yılında bu topluluğa ye olmuş ve topluluğu daha da genişletmiştir.

Roma Antlaşmasına imza atmanın temel amaçlarından biri de bu antlaşmaya daha fazla ülkenin katılımını sağlamak, yaygınlaştırmak ve iş birliğini daha st seviyeye taşımasıdır. Bu beyanın imzalanmasından itibaren Avrupa bütünleşmesinin bu iki bütünleşmenin boyutları üzerinde gerçekleştiğini görebiliyoruz.

Bu antlaşmanın diğer temel amaçlarından biri de çalışmaları askeri ve siyasi değil, ağırlıklı olarak ekonomi üzerine yapmak olup, Avrupa lkelerinin ekonomik refah düzeyinin daha da yükseltilmesi hedeflenmektedir. Avrupa lkeleri arasındaki ekonomik farkı azaltmak, ortak bir Avrupa pazarı oluşturmak, ülkeler arası gümrük birliğini sağlamak ve Avrupa halkları arasında güçlü bağlar kurmak bu antlaşmanın ana hedefleridir. Yukarıda da belirtildiği gibi, antlaşmanın siyasi veya askeri bir amacının olmaması, bu antlaşmanın tamamen ekonomik olduğunu ortaya koymaktadır (Mor, 2010: 3).

Roma Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra büyük başarılar elde etti. Bu başarıların daha da ilerlemesinin bir sonucu olarak, başlangıçta antlaşmaya çok sıcak bakan Birleşik Krallık, 1963'te AET' e katılım için başvurdu. AET, şimdi Avrupa entegrasyonunun çekirdek merkezi haline geldi. Ancak Fransa'nın başvurusu iki kez sert bir tavırla reddedildi (1963, 1967). Bu, AET'nin daha da gelişmesine karşıydı. Kurumun diğer ye devletleri, Fransa'nın bu kararına karşı oybirliği ile karar alınması için çaba gösterdiler. Son olarak, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'n siyasetten çekilmesinden sonra 1 Ocak 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka AET'ye katıldı. Böylece AET'nin kuruluşundan bu yana ilk büyük sorununu zmiş ve ye sayısını 9'a çıkarmıştır. Bu gelişmeyi AB'nin ilk genişlemesi olarak nitelendirebiliriz.

İkinci gelişme, Akdeniz ülkelerinden biri olan ve tarihsel olarak AB'nin ayrılmaz bir parçası olan Yunanistan oldu. Avrupa tarihinin büyük bir bölümünü oluşturan birliğin en doğu sınırlarında yer alması, Yunanistan'ın diğer ülkelere göre daha erken katılmasına yardımcı olmuştur. Yunanistan'ın topluma katılımdaki diğer amacı, Avrupa'nın korkulu rüyasına dönüşen Sovyetler Birliği'ne karşı direniş hattının kurulması ve desteklenmesi ise de diyebiliriz. Ancak tüm bunlara rağmen, 1967 ile 1974 yılları arasında Yunanistan da iktidarı ellerinde bulunduran bir dizi sağkanat askeri hkومت, bu sürecin biraz daha uzatılmasını gerekli kıldı. 1974'de bir askeri yönetim kendini demokratik sisteme bıraktı ve müzakereler yeniden başladı. Ekonomik gelişme ve bazı

demokrasi sorunları olmasına rağmen AB, Yunanistan'ı 1 Ocak 1987'de, dahil ederek ekonomik ve siyasi destek vermenin daha kolay olduğu ve birliği genişletme kararı aldığı birliğe ekledi.

Üçüncü bir genişlemeyi de Iber yarımadasının genişlemesi olarak düşünebiliriz. Bu gelişmede AB oldukça tartışmalıdır ve en önemli sorun, hem İspanya'nın hem de Portekiz'in ekonomik sorunlar yaşaması ve Akdeniz bölgesi önemli olmasına rağmen serbest dolaşım hakkı nedeniyle üye ülkelere göç etmeleri ve ekonomik bir yük oluşturmalarıdır. 1986'da birlik genişletildi. Bir tartışma sonucu üyeliğe kabul edildi.

Dördüncü Genişleme ise diğer genişlemelerden farklı olarak sorunsuz kabul edildi. Avrupa'nın bir parçası olan ve üye ülkelerle yakın ekonomik ve siyasi ilişkilere sahip olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç, Soğuk Savaş döneminde tarafsız kalmalarına rağmen, Soğuk Savaş'tan hemen sonra 1995 yılında birliğe kolayca katıldılar.

Beşinci gelişme, AB'nin en kapsamlı genişleme olduğunu ve her iki taraf için de sakin bir süreçten geçerek birliğe dahil olduğunu söyleyebiliriz. Beşinci gelişmeye dahil olan 10 ülke (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs, Kıbrıs Rum Yönetimi) Kopenhag'ı karşılamak için siyasi, özellikle ekonomik olarak büyük değişiklikler yaptı. 1997'deki AB Luksemburg zirvesinde önce 12 ülkenin resmi adaylığı kabul edildi, ancak 1 Mayıs 2004'te yukarıdaki ilk on ülke tam üye olarak kabul edilirken diğer iki ülke Bulgaristan ve Romanya'ya kabul edilmedi, daha sonrasında yani 2007 yılında tam üyeliğe alındılar.

31 Ocak 2020'de İngiltere'nin birlikten ayrılmasına rağmen, bu birliğin önümüzdeki yıllarda daha da genişlemesi bekleniyor. Böylece Türkiye, Karadağ, Sırbistan, Kuzey Makedonya ve Arnavutluk'un bu birliğe aday gösterilmesi ve bir kısmının önümüzdeki yıllarda kabul edilmesi bekleniyor. Örneğin, Kuzey Makedonya ve Arnavutluk ile katılım müzakereleri 25 Mart 2020'de başladı. Ayrıca Bosna-Hersek ve Kosova'nın AB üyeliği için potansiyel aday ülke haline geldi (Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, (21.05.2020), <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=109>).

1.2. Avrupa Birliği Üyesi Olmayan Ülkelerle İlişkiler

Bati Avrupa AB üyesi olmayan Batı Avrupa ülkeleri Norveç ve İzlanda Ortak Pazar içinde Avrupa Ekonomik Alanı çerçevesinde Lihtenştayn ile yakın işbirliği içindedir. Vatikan Monako, San Mariono ve Andorra gibi ülkelerde siyasi entegrasyon olmamasına rağmen ekonomik ilişkiler gelişmiş ve gümrük anlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca tüm bu ülkelerde para birimi olarak euro kullanılmaktadır.

AB genişleme alanında Balkanlara ve Türkiye ye ulaştığını ve bu ülkelerin entegrasyonu için ikili görüşmelerin başladığını söyleyebiliriz. Bu ülkeler ayrıca olarak Avrupa Komisyonu gibi AB'nin önemli bir projesinde yerlerini alıyorlar (Mehdiyev, 2018: 11).

Doğu Avrupadaki bu ülkelerin AB genişleme kapsamı sonucunda katılımı kısa vadede beklenmese de gelecekte AB'ye katılımın kaçınılmaz olmayacağını söyleyebiliriz. Yukarıda sayılan aday ülkelerin çoğu üyelik hakkını kazandıktan sonra bu ülkelere büyük bir değişiklikler gerçekleşecektir. Bu bağlamda AB, bu ülkelerde ekonomik ve siyasi gelişimi için Avrupa Komşuluk politikasını uygulamaktadır. Tezin ana konusu olan Doğu Ortaklığı projesinde AB'nin bu ülkelerde (Azerbaycan, Gürcistan, Belarusya, Ermenistan, Moldova ve Ukrayna) kalkınmayı hızlandırma eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz (Kulyk, 2011: 17).

Akdeniz Ülkeleri AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinin birliğe üye olma amacını taşımadığını, bu ülkelerde istikrarın ve entegrasyonun geliştirilmesi için olduğunu söyleyebiliriz.

Ab ile Gelişmiş ve Aşamalı Ekonomik Entegrasyon

Ortak ülkeler ile Avrupa Birliği arasında imzalanacak yeni ortaklık anlaşmaları, ekonomik entegrasyonu teşvik etmek için taraflar arasında serbest ticaret konusunda derinlemesine ve kapsamlı anlaşmalar yapmayı da hedefliyor. İlgili ortak ülkelerin Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımından sonra imzalanan serbest ticaret anlaşmaları, enerji dahil tüm ticaret alanlarının mümkün olan en geniş serbestleşmesini sağlamak ve kurallarda Avrupa Birliği ile yaklaşmayı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu serbest ticaret anlaşmaları, mal ve hizmet ticaretinin gelişmesi ve sermaye devri için önemli fırsatlar yaratmaktadır (Mehdiyev, 2018: 17).

Öte yandan, ortak ülkeler için ağ tabanlı pazara erişimi kolaylaştıracak önlemler alınacaktır. Bu kapsamda ortak ülkelerle coğrafi işaretler konusunda anlaşmalar imzalayacaktır. Tarım politikasını AB ile uyumlu hale getirmek için AB ile ortak ülkeler arasında bir Tarım Diyalogu kurulması da planlanmaktadır. Ortak ülkelerde fikri mülkiyetin korunmasının güçlendirilmesi ve ortak ülkeler ile Avrupa Patent Ofisi arasında anlaşmaların akdedilmesi ve son olarak vergilendirme alanında iyi yönetişimin teşvik edilmesi amacıyla ekonomik faaliyetler için normatif-yasal temeli diyalog kurulması planlanmaktadır.

Vize Sistemleri Aracılığıyla Etkileşimin Güçlendirilmesi

AB, ortak ülke vatandaşlarının AB'ye seyahat etmelerini kolaylaştırmak için karşılıklı anlaşmalar yapmayı planlıyor. Bu kapsamda, ortak ülkelere kolluk kuvvetlerinin ve yargının kapasitesinin artırılmasını, yasadışı göçle mücadele edilmesini ve ortak ülkelerdeki sığınma ve sınır yönetim sistemlerinin AB'ye yükseltilmesini amaçlayan "seyahat ve güvenlik" anlaşmaları

öngörülmektedir. Yolsuzluk ve organize suçla mücadele için ortak ülkelerle standartlar geliştirilecektir.

Bu yaklaşım kapsamında, genel vize kolaylığı ve vizesiz seyahat olanakları sağlamanın yanı sıra, gelecekte gerekli fizibilite çalışmalarını geliştirerek AB işgücü piyasasını ortak ülkelerin işgücü arzına açmak da hedeflerden biridir.

Enerji Güvenliği Konusunda Güçlü İşbirliği

Doğu Ortaklığı, uzun vadeli tedarik ve transit taşımacılık yoluyla AB'nin ortak ülkeleriyle enerji güvenliğini güçlendirmeyi amaçlıyor. Bu amaçla, Avrupa Birliği'nin ilgili alanlardaki politikasına uygun olarak, Birliğin enerji bağımlılığına ilişkin anlaşmalarında hükümlere yer verilmesi planlanmaktadır (Mehdiyev, 2018: 18).

Ekonomik ve Sosyal Kalkınmanın Desteklenmesi

Doğu Ortaklığının hedeflerinden biri, ortak ülkelerdeki ulusal ve yerel kalkınma planlarını desteklemek ve bu amaçla ortak ülkelerle bölgesel politika alanında mutabakat zaptı oluşturmaktır. Öte yandan, AB bölgesel kalkınma programlarına mali destek sağlanması, AB ile ortak ülkelerin bölgeleri arasındaki işbirliğinin artırılması ve ortak ülkelerin Orta ve Doğu Avrupa'daki programlara katılımının sağlanması Doğu Ortaklığı stratejisinin hedefleri arasındadır.

Doğu Ortaklığı'nın temas halinde olduğu bir diğer ülke olan Ermenistan'ın, Vilnius zirvesinde Avrupa Birliği ile bir ortaklık anlaşması imzalaması bekleniyordu fakat Ermenistan Eylül 2013'te Gümrük Birliği'ne katılma kararı aldı. Ermenistan ticarete AB yerine Rusya'yı tercih etti. Ayrıca Ermenistan geçtiğimiz günlerde Rusya ile uzun vadeli güvenlik taahhütlerini içeren anlaşmalar imzaladı. Ermenistan daha öncede Rusyay'la iyi bir ilişkilere sahip idi. Örneğin Ermenistan 2005 yılında Rusyanın Gümrü'deki askeri üssünü genişletti. Ayrıca 2007 yılında Ermenistan'da kabul edilen Ulusal Güvenlik Belgesi, Rusya'nın bölgede ulusal güvenlik ve güç dengesi açısından varlığını sürdürmesi gerektiğini belirtmektedir. AB'nin vardığı anlaşmaların içeriği bağlamında ortaya konan paketler ve gereklilikler için durum böyle değildir. Bu paketde Ermenistanla işbirliğinin geliştirilmesi ve Ermenistanın bu birliğe entegrasyonunu hızlandırmak idi. Fakat Ermenistan son anda feragat ederek Rusyanın kurmuş olduğu Avrasya Gümrük Birliğine üye olmayı tercih etti.

Belarus, Rusya'nın her alanda yakın bir ortağıdır ve mevcut haliyle Avrupa Birliği ile derin entegrasyon imkansız görünmektedir. Belarus, Dünya Ticaret Örgütü üyesi olmadığı için, Avrupa Birliği ile ekonomik entegrasyon şu anda olası değildir.

Bölgenin ekonomik ve askeri açıdan en güçlü ülkelerinden biri olan Azerbaycan'ın hem enerji çeşitliliği hem de derinleşen bağlar açısından en umut verici ortak olduğu söylenebilir. Ancak Dağlık Karabağ'da devam eden ihtilaf, istikrar getirme potansiyeline sahip Azerbaycan'ı zorluyor. 27 eylül 2020 başlayan İkinci Karabağ savaşı sonrası rusyanın buraya barış gücü altında askerilerini göndermesi Azerbaycan AB ile yakın bir ilişki kurmasına baskı yarata bilir.

Doğu Ortaklığı programına dahil olan bir diğer Kafkas ülkesi ise Gürcistan'dır. Demiryolu ile ticaret ve transit alanında bölgedeki konumunun avantajlarını vurgulamaya çalışan Gürcistan, AB ile ilişkilerine özel önem veriyor. 2008'de Rusya ile bir çatışmanın ardından Gürcistan, Avrupa Birliği'nden önemli ekonomik yardım aldı (Mehdiyev, 2018: 20). Gürcistan, Güney Osetya ve Abhazyaya ile devam eden sorunlar ve son yıllarda Rusya ile yaşanan çatışmalar nedeniyle bölgesel denge ve istikrar açısından önem arz etmektedir.

Son zamanlarda Ukrayna, daha derin entegrasyon adımları atarken Rusya ile Avrupa Birliği arasında sıkışmış durumda. Ukrayna, Avrupa Birliği ve NATO ile yakın ilişkileri sürdürmeye odaklanmıştır. Ancak, örneğin, son krizin gösterdiği gibi, Kırım'da Rusya yanlısı bir siyasi ayaklanma, iç istikrarı ciddi şekilde baltalayabilir (Melnykovska ve Schweickert, 2008: 8).

Mevcut kriz, Soğuk Savaş dinamikleriyle tam uyumlu olmasa da, Rusya'nın çok kutuplu bir sistem, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği tarafından önerilen programlar, derin ve kapsamlı bir sistem izleme çabaları, Ticaret anlaşması, soğuk bir rüzgar esen ekonomik alanda ve bölgede ekonomik olarak uygulanabilir. Ukrayna ve Moldova'da yükselen sesler ve ortaklık programına dahil olan diğer ülkelerdeki değişiklikler göz önüne alındığında, AB'nin doğu ortaklık programı kapsamında temas halinde olan ülkelerde zorluklarla karşılaşması muhtemeldir (Tsygankov, 2015: 31).

AB, üyelik yolunda ilişki içinde olduğu ülkelere belirli ilkeler sağlamıştır. Avrupa Birliği ile temas halinde olan ülkeler için barış, özgürlük ve liberal demokrasinin sağlanması için oluşturulan en önemli ilkeler şunlardır:

1. Temel özgürlüklere, insan haklarına ve demokrasiye saygı.
2. Hukukun üstünlüğü içinde eşitliğe saygı.
3. Bağımsızlık ilkelerine saygı.
4. Serbest piyasa ekonomisi ilkelerine saygı.
5. İyi yönetim ilkeleri ve yolsuzluğun önlenmesi.
6. Çevre koruma ilkeleri.
7. Bölgesel ve uluslararası barış ve istikrar.

Ayrıca hukukun üstünlüğü AB'nin yapı taşıdır. Tüm reformlar, anlaşmalar ve kararlar hukukun üstünlüğü temelinde alınır.

AB'nin temel ilkelerini kabul etmiş devletler, üyelik yolunda AB'nin sunduğu ekonomik ve siyasi fırsatlardan yararlanabilmektedir. Bu kapsamda AB, çeşitli müzakereler sonucunda bazı ülkelerle ortaklık anlaşması, derin ve kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması, yeni nesil ortaklık anlaşması gibi belgeler imzalamıştır.

1.3. Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler

Halihazırda Türkiye dışında AB üyeliğine 4 aday ülke var: Kuzey Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk. AB, Türkiye, Karadağ ve Sırbistan ile katılım müzakerelerini sürdürüyor. Ayrıca 25 Mart 2020'de AB Genel İşler Konseyi'nde Kuzey Makedonya ve Arnavutluk ile katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar verildi. COVID-19 salgını nedeniyle Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'nın katılım müzakerelerinin ne zaman başlayacağı henüz belli değil. Bunların dışında Bosna Hersek ve Kosova bu birliğe katılmaya bir adım daha yaklaştı (Mehdiyev, 2018: 24).

17 Haziran 2010'da AB ile katılım müzakerelerine başlayan, 35 müzakere faslından 27'sini açan ve 11 faslı geçici olarak kapatan İzlanda, 12 Mart 2015'te AB'ye adaylık başvurusunu geri çekti. İzlanda örneği, genişleme tarihinde bir ilktir. İzlanda müzakere sürecinde bir miktar ilerleme kaydettikten sonra üyelik başvurusunu geri çekmiştir.

1.4. Doğu Ortaklığının Kurulması

AB'nin 2004 yılında en büyük genişleme ile tarihini yazmasının ardından bu birliğin genişlemesinin bitmeyeceği ve Doğu Ortaklığı projesi kapsamında Doğu Avrupa devletleri ve Kafkasya'ya bağlanmasının amaçlandığı görülmektedir. Özellikle Ukrayna, Belarusya ve Moldova'nın tarihi kültürleri, gelenekleri ve birikimleriyle AB ile derin bir bağa sahip olduğu bu ülkeleri kendine yakınlaştırmasının AB için ne kadar önemli olduğu biliniyor. Doğu Ortaklığı projesi, Polonya Dışişleri Bakanı Radoslaw Sikorski'nin Doğu Ortaklığı başlıklı önerisiyle 26 Mayıs 2008 tarihinde Polonya-İsveç Ortak AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'ne (GAERC) sunuldu (Kakachia vd, 2018: 283-293). Eski Sovyet ülkelerini kapsayan bu öneri, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin bir projesi olarak Brüksel'de de imzalanmış ve örgütün ilk zirvesi 7 Mayıs 2009'da Praga'da gerçekleştirilmiştir. Bu öneride öncelikle yapılması gereken alanlar belirlenir (Doğu, Ortaklığı, (ty):https://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fu_Ortakl%C4%B1%C4%9F%C4%B1).

Doğu Ortaklığı programına altı Post Sovyet ülkesi Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova ve Belarusu kapsıyor. Fakat katılımcı ülkelerden olan Ermenistan ve Belarus Rusya'nın stratejik müttefikleri olmaları itibariyle, Doğu Ortaklığı'nda aktif yer almamaktadırlar. Son dönemlere kadar Ermenistan ile sadece Doğu Ortaklığının kültürel ve sosyal alanlarda iş birliği sağlanıyordu. 2018 yılında ermenistanda gerçekleşen turuncu devrimi sonrasında Doğu Ortaklığı

kapsamında AB ikili ilişkilerde bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Doğu Ortaklığı programının diğer iki ülkelerinde olan Moldova ve Ukranya AB'ye entegrasyon için önemli bir araç olarak görmüşlerdir (Dimitrova ve Dragneva, 2009: 16). Özellikle Ukraynada yeni hükümeti başkanı olan Zelinski güçlü kamuoyu desteğiyle AB'yle ilişkileri Rusya'ya rağmen dış politikasının temel önceliği olarak değerlendirmektedir. AB yeni Doğu Avrupa (New Eastern Europe) olarak tanımladığı bu ülkelerin gelişme sürecine açık bir şekilde destek vermektedir. Bu yönde 30 Mart 2012'de AB ve Ukrayna arasında "Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır (Anieri, 2012: 45). Doğu Ortaklığı programının hazırlanma süreci o kadar da kolay geçmemiş ve 2008'de gerçekleşen Rusya - Gürcistan savaşı sonrasında hız kazanmıştır. 2008 de gerçekleşen Rusya - Gürcistan savaşıyla birlikte Güney Kafkasya'daki "donmuş ihtilaflar" ve Rusya'nın bölgedeki askeri varlığı yeniden AB'nin dikkat merkezine gelmiştir. Bu bağlamda Rusya - Gürcistan savaşı sonrası 1 Ekim 2008 itibarıyla Güney Osetya ve Abhazya 'ya bitişik tampon bölgelerde AB askeri gözlemcileri Rus askeri birimlerinin yerini almıştır (Freedman, 2017: 17-18). Tüm bunlara rağmen Doğu Ortaklığı girişimini tam anlamıyla 2008 savaşıyla ilişkilendirmek de yanlış olacaktır. Ağustos 2008'de patlak veren Rusya - Gürcistan savaşı söz konusu girişimin gelişim sürecine hız kandırsa da, Doğu Ortaklığı Avrupa Komşuluk Politikasının doğu cenahının efektif bir şekilde yürütülmesi için öne sürülen bir inisiyatif özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda Doğu Ortaklığı programı Komşuluk Politikası çerçevesinde Post - Sovyet ülkelerle yapılan farklılaşma ve koşulluk ilkeleri gibi anlaşmaların tamamlayıcısı olarak ortaya çıktığını söyleye biliriz.

1.5. Doğu Ortaklığının Amacı

Doğu Ortaklığı, Polonya Dışişleri Bakanı Radoslaw Sikorski'nin önerisi 26 Mayıs 2008 tarihinde Brüksel'de yapılan Dış İlişkiler ve Genel İşler Konseyi'nde karara bağlandı ve 7 Mayıs 2009 tarihinde Praga'da AB kuruluş zirvesi yapıldı. Ukrayna, Gürcistan, Belarusya, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan ile AB arasında uygulanan bir ortaklık anlaşmasıdır. Amaç, bu ülkelerle siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliğini geliştirmek ve bu ülkelerdeki refahı artırmaktır (Kakachia vd, 2018: 283-293). 80 milyon nüfusa sahip bu 6 ülkeyi (Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna) siyasi ve ekonomik olarak destekleyerek yararlanmaktadır. En büyük rakibi ve tehdidin kaynağı olan eski Sovyetler Birliği, başka bir amaç için Avrupa devletlerinin korkulu kralcılığına dönüşmüş, mevcut Rusya'yı kendi köşesine sıkıştırmak ve Rusya tehdidini doğu Avrupa sınırlarından uzaklaştırmak amacını güdümektedir.

En önemli amaçlardan diğer biri ise ENP'nin olgunlaşması sonucu AB'nin doğuya doğru genişleme hedefi olmuştur. Yani bu politikanın ana amacı yeni bir genişleme değil, yeni komşular arasındaki bağların güçlendirilmesi ve geliştirilmesi olmuştur. Ayrıca AB'nin son dönemler de yoğunlaşan güneyli üye ülkelerinin yoğun göç baskısı ile karşı karşıya kalması sonucu ENP, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı" adı altında özellikle Doğu Akdeniz havzasındaki ülkeler için uygulanmaktadır. Fakat AB'nin Kafkaslara ve Balkanlara doğru genişlemesi, buralarda yaşanan

istikrarsızlığın çözümünde etkili olmak istemesine yol açmıştır. Friedemann Müler, Roy Allison, Lena Johson, Heinz Kramer, Alexander Rahr gibi uzmanlar AB'nin Kafkaslar ile ilgilenmesine rağmen herhangi ciddi bir politikasının henüz olmadığını da söylemektedirler. Fakat AB aynı zamanda bölgede bir yandan İran destekli İslam anlayışının işlerlik kazanması öte yandan Rusya Federasyonu'nun Kafkasya bölgesinde hakimiyetini kontrol altına almaya çalışmasından çekindiğinden dolayı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) güdümlü bir dış politika izlemeyi daha olumlu bulmuştur. AB'nin Doğu Ortaklığı kurmakla bu ülkelere yönelik izlediği politika ve hedefler bunlardır.; Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım Programı (TACIS), Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE), Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA) projeleri ve Daha Geniş Avrupa-Komşuluk (Wider Europe-New Neighbourhood) politikası ile daha somut bir şekilde ilişkileri geliştirmektedir. Sonraki yıllarda Doğu Ortaklığı politikasının daha da genişletilmesi amacıyla Komisyon tarafından teklifler sunulmuştur (Özdem, 2012: 35). Doğu Ortaklığı politikası yeni bir katılım modeli üzerine inşa edilmiş olup AB politikalarıyla daha fazla bütünleşmeyi amaçlamaktadır. AB ile üye olan devletler arasında olan ilişkide asıl olan; iyi yönetim, pazar ekonomisi prensipleri, karşılıklı olarak demokrasi, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma gibi ortak değerlerin korunmasıdır. Doğu Ortaklığı Politikası, daha geniş Avrupa ve ötesinde genişlemiş bir AB'nin stratejik varlığını geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu yüzden, EaP değişen komşulara yönelik etkili ve uyumlu bir dışişleri ve güvenlik politikasının da uygulamasına fırsat verecektir.

Doğu Ortaklığın en önemli amaçlarından biri de enerji alanıdır. Enerji bağlamında dışa bağlı bir halde olan AB'yi özellikle de bu alanda yapılabilecek bir işbirliği, AB'nin gündeminin ilk maddesini oluşturmaktadır. AB'yi enerji tüketiminin % 16'sından fazlasını gerçekleştirmesiyle dünyanın Çinden sonra en büyük ikinci enerji tüketicisidir. Doğu Ortaklığı kapsamında AB'nin bu ülkelerdeki temel amaçlarını sıralıyacak olursak bunlardır;

- Demokrasi ve hukukun üstünlüğünü sağlamak.
- Pazar ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirmek.
- Avrupa bağlılığını ve karşılıklı çıkarları temsil etmekte.
- İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermek.
- Doğudaki ortakları ile daha güçlü bir bağ kurmak.

gibi ortak değerlerdir. AB'nin bu amaçları Doğu Ortaklarına üye olan bu ülkelerle sözleşmelere dayanan bir amaca hizmet ettiğini söyleye biliriz. Kapsamlı ve derin serbest ticareti kısımları ise AB ekonomisine aşamalı geçiş için öngörülmüştür. Doğu Ortaklığına dahil olan ülkelerin bu ortaklığa dahil olmakda amaçlarından biri AB'ye daha kolay seyahat için tam bir vize liberalizasyonu elde etmektir. AB Uyum Politikası temelinde enerji güvenliği konus bölgesel kalkınma programları kapsamında işbirliğini daha da kolaylaştıracak ve derinleştirecek araçlar arasındadır. AB, yeni bir forum önererek hali hazırdaki AB yasal düzenlemelerini sunmayı ve aynı

zamanda reformlar konusunda da tecrübelerin paylaşılmasını hedeflemektedir. Ayrıca AB'yi dört tane platform belirlenmiş olup bunlar;

- Ekonomik bütünleşme ve AB politikalarıyla birleşmesi.
- Enerji güvenliği ve insanlar arasındaki ilişkiler.
- Demokrasi.
- İyi yönetim ve istikrar.

Bu platformun geliştirilmesi için altı temel girişim öngörülmüş olup bunlar; Bölgesel elektrik piyasası, geliştirilmiş enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının artan bir şekilde kullanımı; entegre Sınır Yönetim Programı; Küçük ve Orta Boy İşletmeler için serbestlik; enerji sağlayıcıların çeşitlendirilmesi; doğal ve insan kaynaklı afetlerin karşısının alınması ve bunlara yönelik hazırlık ve iyi çevre yönetiminin uygulanmasıdır. Haziran 2009'da gerçekleş ilk platformda her biri bir platform altında ilgili uzmanlar panellerde biraraya gelmişlerdir. "Bütünleşmiş Sınır Yönetimi" konusunda yapılmış ilk panel toplantısı 15 Ekim 2009'da Ukrayna'nın Odesa kentinde yapılmıştır. Zirve toplantısı ise iki yıldan bir yapıyor ve ilk zirve toplantısı da 7 Mayıs 2009'da Prag'da gerçekleştirilmiştir. 8 Aralık 2009'de dışişleri bakanları bir araya gelerek dışişleri bakanları arasında her yıl toplantının gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.

1.6. Doğu Ortaklığına Dahil Olan Ülkeler

1.6.1. Ukrayna

Bu bölgede insanların yaşamı erken Paleolitik çağlardan başlamıştır. Bu insanların emekli araçları Transcarpathia, Transdinyester, Kırım, Donbass ve Zhytomyr bölgelerinde bulundu. Yerleşik ve göçebe birçok farklı kabile birbirini verimli topraklardan sürdürdü, bu bölge birçok istiladan kurtuldu, ta ki 9.-10. yüzyıllarda başkenti Kiev olan Rus devleti oluşmaya başlayana kadar. - Kiev Rus. Güç, Rurik hanedanı tarafından alındı. 988'de Kiev prensi Vladimir Svyatoslavich Hristiyanlığı kabul etti ve onu devlet dini ilan etti. 12. yüzyılda, Kiev Rus, Kiev, Chernigov, Galiçya, Vladimir-Volynskoe, Pereyaslavskoe ve kısmen Turovo-Pinsk'i içeren modern Ukrayna topraklarında bağımsız prensliklere bölündü. Bu, Peçeneklerin baskınları ve ardından devlet oluşumu dönemi olan Polovtşyalıların beyliklerin birleştiği, dağıldığı ve kendi aralarında rekabet ettiği dönemdi. O sıralarda Kiev, tüm Rusya'nın merkezi olma statüsünü kaybetmeye başladı ve 13. yüzyılda ıssızlığa ve düşüşe geçti.

13-16 yüzyıllar, Litvanya Büyük Dükalığı'nın egemenliği altındaki Ukrayna topraklarının bir kısmının ve bir kısmının - Polonya Krallığı, Moldavya ve Macaristan Prenslığı'ne devredilmesiyle işaretlendi. Nüfusun %80'inin Ruslar, Ukraynalılar ve Belaruslular olduğu Litvanya-Rus devleti

kuruldu. 15. yüzyılda Ukrayna için önemli bir olay yaşandı: Kazak hareketi doğdu. İlk başta, sosyal bir statüye sahip olmayan kazaklar askeri işler görüyor ve siyasal işlemlere çokda ilgilenmiyolardı.

Daha sonra, Kazak hareketi Ukrayna devletinin hayatında oldukça ciddi bir ağırlığa sahipti. 1591'den 1638'e kadar, bir köylü ayaklanma dalgası Ukrayna'da geniş alanları kapsadığında, Litvanya ile düşmanlıklar meydana geldiğinde, Kazaklar Rusya'da aynı inançtan yardım istemek zorunda kaldılar. 1654'te Pereyaslavl Rada toplandı ve isyancılar tarafından kontrol edilen toprakların Rus korumasına devredildiğini açıkladı.

Ukrayna, 18. yüzyılın sonunda, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden parçalandı. Böylece 30 Aralık 1922'de Sovyetler Birliğine dahil olmasına rağmen toprak sorunları bitmedi ve devam etti. Birçok Avrupa ülkesi, Ukrayna gibi bir devlet için siyasi mücadeleye çekildi. Bölgeye ve diğer ülkelere devredilen Ukrayna topraklarında sistematik olarak sorunlar baş göstermeye başlamış, bölgesel ve ulusal sorunlar nedeniyle ülkede gerilim artmaya başlamıştır.

Büyük Vatanseverlik Savaşı yılları, topraklarının çoğunun Nazi birlikleri tarafından işgal edildiği, servetin yağmalandığı ve nüfusun hayatta kalmanın eşiğinde olduğu Ukrayna için zor bir zaman gibi görünüyordu. Ancak, ülkede savaş sonrası sanayinin canlanması, yolların restorasyonu, yeni evlerin inşası, Ukrayna devletinin yeniden kurulmasının işaretleriydi. Ayrıca, Ukrayna geleneksel olarak Sovyetler Birliği'nin tarımsal ürün kaynağı olarak kaldı.

26 Nisan 1986'da, Ukrayna'nın başlangıcından ve diğer büyük yerleşim yerlerinden çok uzakta olmayan Pripyat'taki Çernobl nükleer santralinde bir reaktör patlaması meydana geldi. Bölgenin büyük bir kısmı radyoaktif radyasyonla kirlenmiş, bu da onu yaşam için elverişsiz hale getirerek, Ukrayna'nın geleceği için çok belirsiz tahminleri ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'ne bağlı tüm cumhuriyetlerden uzmanlar patlamanın sonuçlarının ortadan kaldırılmasına dahil olmasına rağmen, tüm çabalar başarılı olmadı. Ukrayna ekonomisine büyük yan etkisi olan bu felaket, dünya ekonomisi üzerinde de dikkat çekici bir etki yarattı.

Önümüzdeki 20 yıl içinde ne Kuzey Amerika'da ne de Batı Avrupa'da nükleer santral inşa edilmedi. Kazanın nedenleri konusunda ortak bir sonuca varılamayan uzmanlar, patlamanın yerel bir depremde meydana geldiği operatör kaynaklı hatalar gibi çeşitli seçenekler önerdi.

1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Ukrayna'nın bağımsızlık mücadelesine yeni bir boyut kazandırdı, ancak bunun ne anlama geldiği tam olarak açık değildi. Rusya ve Ukrayna sadece tarihi ve kültürel bağlara dayanmıyordu, mümkün olan en güçlü bağlar iki ülkenin vatandaşları arasındaki akrabalık bağlarıydı. Böylelikle de kendi bağımsızlığını kazanan Ukranya için artık zor bir dönem başlayacaktır. Hem ekonomik olarak ayakta kalmak (Sovyetler Birliği zamanında bir ürünün hazır bir hale gelmesi için birliğe dahil olan diğer cumhuriyetlerle işbirliği yaparak diğer

parçalarında birleştirmek gerekiyordu. Bu politikanın amacı birliğin her zaman bir yerde olmasını sağlamak, bir birlerine yakın ilişkiler kurulması ve birlikten bağımsız bir şekilde hic bir şeyin elde edilemeyeceğinin algılanmasıdır.) hemde bağımsız bir politika yürütmek için mücadele edecektir. Ne yazıkki ilerki bu hic de kolay olmayacak ve Rusyan'ın kazabına düş gelecektir (Kuzio, 2016: 4).

1.6.2. Azerbaycan

Azerbaycanın coğrafi açıdan Doğu Avrupayla Batı Asya arasında yerleşen Kafkasya'da yer alıyor. Kafkasyanın hem yüz ölçümü hemde nüfuzu bakımından ilk sırasında yer alan Azerbaycan Doğudan Hazar denizi, Kuzeyden Rusya, kuzeybatısından Gürcistan, batıda Ermenistan, ve güneyden ise İranla komşudur. Kendisine bağlı olan özerk bir cumhuriyet olan Nahcivanla bölgesiyle Türkiye Cumhuriyetine 17 km bir sınır hattına sahiptir. 2020 verilerine göre nüfuzu 10 milyonu aşmıştır (Rzayeva, 2014: 22-24).

1918 yılında kurulan Azerbaycan cumhuriyeti çok geçmeden yani 2 sene sonra Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiştir. Böylelikle Azerbaycan 70 yıla yakın bir süre içerisinde Sovyetler birliğinin bir parçası haline gelmiştir. 18 ekim 1991 tarihinde kendi bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan kendisini 1918 yılında kurulmuş olan Azerbaycan Cumhuriyetinin varisi ilan etmiştir. Azerbaycan Uniter bir anayasal cumhuriyettir. Nüfuzun 97% Müslümanlardan oluşan Azerbaycanın dili Türk dilli ailesinin Oğuz grubu boyutuna aiddir.

12 Kasım 1995 tarihinde kabul edilen Anayasnın 23 maddesine göre Azerbaycan devlet sembolleri bayrak, arma ve milli marştır. İktidarın uluslararası konularda, uluslararası anlaşma ve hükümlerle ilgili anayasaya tabii tutulur. Yasama Yürütme ve Yargı bölümlerinden oluşan Anayasa başkanlık cumhuriyeti olduğunu belirtiyor. Yasama işlemlerini Milli Meclis olarak isimlendirilen Azerbaycan parlamentosu 125 milletvekilinden oluşur ve 5 yıldan bir seçimlerle Parlamenteoya seçilir. Yargiyi işlemlerini Mahkemeler yürütür. Yürütme işlemlerini ise son değişikliklere göre 7 yıllığına Cumhurbaşkanı liderliğinde bakanlar tarafından yürütülür.

Azerbaycanın dış politikası en önemli konu toprak bütünlüğünün korunması ve sağlanmasıdır. İlerki bölümlerde geniş bir şekilde anlatığımız gibi Azerbaycan Avrupa birliğini ile ilişkilerinde Dağlık Karabağ sorunu her zaman ön planda yer almaktadır. Dış politikanın diğer temel konuları Avrupa-Atlantik yapısına ayak uydurma, uluslararası güvenliğe katkı sağlamaktır. Örneğin NATO askerleri içerisinde (Afganistanda barışı sağlamak amacıyla askeri bir birliğin gönderilmesi), Uluslararası örgütlerle is birliği, ikili ilişkiler ve bölgesel isbirliği, ic politika sayesinde güvenliğin sağlanması, savunmanın güçlenmesi, demokrasinin güçlenmesi, kültürel ve eğitimsel politikaların uygulanması, enerji ve ulaşım güvenliğinin sağlanması olarak nitellendire biliriz.

Terörle mücadele kapsamında uluslararası koalisyonda etkin bir şekilde faaliyet gösteren Azerbaycan Kosova, Afganistan ve Irak ta barışı koruma yönünde katkılarda bulunmuştur. Barış için Ortaklık programına dahil olan Azerbaycanın Avrupa birliği ile iyi ilişkiler yürüterek ilerki dönemler bu birliğe üye olmak için başvurabilir (Hamzaoğlu, 2020: 14).

Ermenistan 2018 senesinde gercelesen devrimin ardında temsili bir parlamenter demokratik sistem kurmuştur. Anayasaya olan değişiklikle cumhurbaşkanı temsili görevler üstenen, yürütmenin ise seçimle ikidara gelen başbakan ve bakanlar kuruludur. Kısacası başbakan hükümetin başıdır. Yasama yetkisi tek meclisli bir ulusal meclisten oluşmaktadır.

1.6.3. Ermenistan

Güney Kafkasyanın diğer bir ülkesi olan Ermenistan batıda Türkiye doğusunda Azerbaycan kuzeyden Gürcistan ve güneyden ise İranla komşudur. 1918 yılında Rusya devrimin ardından bağımsızlığını elde eden Ermenistan 1920 yılında Kızıl Ordu tarafından işgal olundu. Sovyetler Birliğinin yıkılışının ardından 23 Ağustos 1991 senesinde kendi bağımsızlığını ilan etti. Başkenti Erivan olan Ermenistanın yüz ölçümü 29.743 km nüfusu ise 3 milyona yakındır. Ekonomik olarak endüstri, madencilik ve dış desteklerden gelen yardımlardan oluşuyor. Bağımsızlığının hemen ardından da Azerbaycana ait olan Dağlık Karabağ bölgesine saldırılar düzenlemeye başladı. Şiddetli tokkuşmaların ardında Rusyanın liderliğiyle yakalaşık olarak 30 yıl sürecek (27 eylül 2020 Azerbaycanın kendi topraklarını geri almaya başlamasıyla bitmiştir anlaşma) bir ateşkes anlaşması bitmiştir.

Ermenistan'ın dış politika yapım sürecini değerlendirecek olursak onların temel olarak 4 büyük sorunla karşı karşıya kaldığını söyleye biliriz. Bunlar:

- Yukarı Karabağ'ın işgali etmesi sonucunda kurumsallaşarak Rusya'ya bağımlı olma durumu.
- Dışa bağımlı bir halde olan ekonomik yapı.
- Diasporanın determinizminden uzak yalnızca soykırım iddiaları ve İran hariç diğer tüm komşu ülkelerden toprak taleplerine yoğunlaşan baskıları.
- Coğrafi acıdan Azerbaycan, Türkiye, İran ve Gürcistan arasında sıkışmış olmasının ve denize çıkışı olmamasının nedeniyle jeopolitik zorluklar.

Tüm bu 4 aktör Erivan'ın izlediği dış politika vizyonunu kötü yönden etkilemektedir. Kronikleşmiş ekonomik sorunlar yüzünden radikal grupların Ermenistan'da güç kazanmasına neden olmuş ve sorunları çözemekte zorluluklar çeken siyasi partiler bu sorunun nedenini dış ülkeleri ve gruplarda görmüştür. Avrupa ve ABD'de yaşayan ermeni lobbisi üyeleri Türkiye ve Yahudi lobbisinin Ermenistan'ı yok etmeye çalıştığı yönünde ortaya çıkartıkları "koru politikası"

Ermenistan hükümetini zor bir durumda bırakarak, hükümeti yanlış bir politika olan saldırgan bir politikaya sürüklüyorlar. Bu durumdan da her zamanki gibi Rusya faydalanarak bu ülkede kendi gücünü artırmıştır. Buda Rusya'nın Ermenistanda nüfuzunu artırmıştır. Son olaylar sonrasında da yani İkinci Karabağ savaşının Azerbaycan tarafından kazanılması sonucunda Moskova'ya "vazgeçilmez koruyucu ülke" haline getirmiştir. 1997'de Ermenistan meclisinde 4 milletvekili Rus askerlerinin ülkede kalıp kalmayacağı yönünde yapılan bir oylamada ret oyu verdiği için neredeyse vatana ihanetle suçlanması Ermenistan'ın bağımsızlığının önüne geçecek şekilde Rusya'ya bağımlı hale gelmesine verilebilecek en somut bir örnektir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte eski Sovyet cumhuriyetleri Batı ile entegrasyonu kendi bağımsızlıklarını pekiştirecek bir süreç olarak geliştirirken Ermenistan Rusya'dan ayrılmama yolunu seçmiştir. 1991'den sonra Ermenistan Rusya'ya dönük ancak Batılı ülkeleri de ihmal etmeyen bir politika sergileyerek birbirleriyle çatışan Batı ve Rusyan'ın aynı anda kendi politikalarını desteklemesini sağlamıştır. Fakat her ne kadar Rusya Ermenistanın güvenliğini sağlasada, Ermenistan ekonomik anlamda Avrupa ile bütünleşmeye çalışmaktadır. Paşinyan'ın bu yönde daha tutumlu ve kararlı olduğunu fakat Rusya baskısı nedeniyle bu işdeği ve yaklaşımı daha az belli etmeye çalışıyor. Ermenistan hem Rusya ile Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) hemde Barış için Ortaklık tatpikatı çerçevesinde NATO ile işbirliği yapmaktadır. Ermenistan, KGAÖ ve NATO çerçevesinde uluslararası yükümlülükleri çatışmadığı takdirde ve Rusyan'ın sert bir tepkisi olmadığı bir sürede NATO ile işbirliğini geliştirmekten yanadır. Yani Ermenistan'ın NATO ve KGAÖ ile ilgili stratejisi çatışmacı değil uzlaşmacı bir politika yürütmektedir (Stefan, 2019: 1).

1.6.4. Gürcistan

Gürcistan, Avrupa ve Asya'nın kavşağında yer alır ve eski tarihi mirası ve eşsiz kültürü ile ayırt edilir. Gürcistan ile ilgili tarihi kayıtlar 4000 yıldan daha eskiye dayanmaktadır ve Gürcü alfabesi dünyadaki eşsiz alfabelerden biridir. Gürcistan, dördüncü yüzyılın ilk yarısında Hıristiyanlığın devlet dini ilan edildiği ilk ülkelerden biridir. Kültürel çeşitlilik ile ayırt edilir. Yüzyıllar boyunca ülkede farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanlar yan yana yaşadı. Gürcistan, tarihi boyunca çoğu zaman İran-Türk-Rus çatışmasının merkez üssü olmuştur. Rusya, Gürcistan'ı 19. yüzyılda ilhak etti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve 1991'de bağımsızlık ilanından sonra, Gürcistan 1992-1993 iç çekişme ve çatışmasını, 2003 Gül Devrimi'ni ve 2008'de Rusya ile silahlı çatışmayı yaşadı. Güneydoğuda Azerbaycan, güneybatıda Türkiye, kuzeyde Rusya ve güneyde Ermenistan ile sınırı bulunan Gürcistan'ın ülke sınırı 69.700 km²'dir (Hüseynova, 2018: 20). Gürcistan'ın resmi dili Gürcücedir. Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde Abhazca, Gürcüce ile birlikte resmi dildir. Bu dili dünya çapında yaklaşık 7 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. İber Kafkas dilleri ailesine ait olan Karvelian şubesine aittir.

Gürcistan, bağımsızlık yolunda adım atan ilk Sovyet cumhuriyetlerinden biriydi. Bu süreç, Sovyet Askerlerinin Tiflis'te barışçıl bir mitingi acımasızca ezerek 21 protestocuyu öldürdüğü 9

Nisan 1989 olaylarında hızlandı. 28 Ekim 1990'da yapılan seçimler, Sovyet Gürcistan'ına son verdi. Eski muhalif Zviad Gamsakhudia liderliğindeki Yuvarlak Masasız Georgia partisi ikna edici bir zafer kazandı. 31 Mart 1991'de, ülkenin bağımsızlığının restorasyonu konulu bir referandum ezici bir çoğunlukla onaylandı. Gürcistan'ın Bağımsızlık Bildirgesi 9 Nisan 1991'deki Yüksek Konsey toplantısında kabul edildi. İlk cumhurbaşkanlığı seçimleri 26 Mayıs 1991'de yapıldı. Zviad Gamsakhurdia oyların %87'sini alarak bağımsız Gürcistan'ın ilk cumhurbaşkanı oldu.

1.6.5. Moldova

Moldova Cumhuriyeti, Karadeniz'e yakın Doğu Avrupa ülkelerinden biridir ve aynı zamanda Avrupa'nın en küçük ülkesidir. Moldova, tarihinde birçok siyasi, ekonomik ve coğrafi zorlukla karşı karşıya kaldı. Ancak her zaman coğrafi ve sosyal bir uyumu korumaya ve sürdürmeye çalışmıştır.. Moldova Cumhuriyeti uzun süredir Sovyetler Birliği'nin egemenliği altında olduğundan, ülkede Rus dili çok yaygın, ancak devlet dilinde resmi dil Romence veya Moldovaca'dır. Rumence veya Rusça konuşanların oranı çok yakındır. Romanya ve Moldova arasındaki tarihi bağın Moldova kültürü üzerinde önemli bir etkisi oldu, ancak II. Dünya Savaşı ve Sovyet kültürünün ardından gelen kültürel etki, edebiyat, tiyatro ve güzel sanatlarda bulunduğumuz Moldova'nın modern kültürü üzerinde derin bir etkiye sahipti. Ayrıca olarakda Türk Kültürünün Moldova toplumu üzerinde de önemli bir etkisi olduğunu söyleye biliriz. Ülkedeki siyasi rejim Cumhuriyetçi ve parlamenter rejim olarak bilinmektedir. 27 Ağustos 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden Moldova Cumhuriyeti, 33.843 km² yüzölçümüne ve 3.500.000 nüfusa sahiptir.

1809-12 Rus-Türk Savaşı'ndan sonra, Moldova'nın Prut ve Dinyester Nehirleri arasındaki doğu yarısı (Besarabya) Rusya'ya bırakılırken, Romanya Moldovyası (Prut'un Batısı) Türklerin elinde kaldı. 1878'de bağımsızlığını kazanan Romanya, 1918'de Rus Yönetimi'ne bağlı Besarabya'nın kontrolünü ele geçirdi. Sovyetler Birliği yasayı hiçbir zaman tanımadı ve 1924'te Dinyester Nehri'nin doğu yakasında özerk bir Moldova cumhuriyeti kurdu. 1940 yılında Romanya vazgeçmek zorunda kaldı. Besarabya'dan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) kadar, Dinyester'in doğusundaki özerk cumhuriyeti ilhak edilmiş Bessarabian kısmıyla birleştirerek Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdu (Hüseynova, 2018: 21).

Moldova'da temsil edilen etnik gruplar arasında Moldovalı/Romen, Ukraynalı, Rus, Gagavuz ve Bulgar bulunmaktadır. Rumence (resmi olarak Moldovaca olarak bilinir) resmi dildir; Rusça, Ukraynaca ve Gagauzca da konuşulmaktadır. Moldova nüfusunun çoğunluğu Hristiyan Ortodoks'tur - nüfusun % 96'sı nominal olarak iki ana Ortodoks mezhebinden birine aittir. Rus Ortodoks Kilisesi'nin özerk bir piskoposluğu olan ve Moskova Patrikhanesi'ne bağlı olan Moldova Ortodoks Kilisesi (KOC), kiliseler, manastırlar ve diğer binalar dahil olmak üzere 1281 bileşen

parçasına sahiptir. Hükümet, dini kuruluşların sayısını ve bağlılarının sayısını aramaz veya kaydetmez.

Ülke mineral kaynaklarından yoksundur ve neredeyse tamamen enerji girdilerinin (gaz, petrol ve kömür) ithalatına bağımlıdır. Moldova'nın Karadeniz'e yakınlığı, ona ılıman ve güneşli bir iklim sağlar. Bu, bölgeyi ülkenin GSYİH'sinin üçte birini oluşturan tarım ve gıda işleme için ideal hale getiriyor. Diğer birçok eski Sovyet Cumhuriyeti gibi, Moldova da ekonomik zorluklar yaşadı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ticaretteki çöküşün ciddi ekonomik ve sosyal etkileri oldu, zaman zaman kuraklık ve iç çatışmalar nedeniyle şiddetlendi, çünkü ekonomisi enerji ve hammadde için eski Sovyetler Birliği'nin geri kalanına büyük ölçüde bağımlıydı (Stanislav, 2019: 17 <https://www.iss.europa.eu/content/eastern-partnership-decade-looking-back-thinking-ahead>). 1998'de Rus rublesi devalüasyonu, bağımsızlıktan bu yana yıllarca süren durgunluğun ardından 2000 yılında toparlanmaya başlayan Moldova Ekonomisini olumsuz etkiledi. 2000'den 2008'e kadar, ülkenin ekonomik büyümesi ortalama %6,3'tü ve esas olarak Moldovalı göçmen işçilerden gelen havalelerle beslenen tüketimden kaynaklandı. Benzin fiyatlarının ikiye katlanması ve Rusya'nın 2006'da Moldova'dan şarap ithalatını siyasi nedenlerle yasaklaması, 2007'de şiddetli kuraklık ve 2008'de sellerden etkilenmesine rağmen, ekonomi dirençli olduğunu kanıtladı.

1.6.6. Belarusya

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Doğu Avrupa ülkesi olan Belarusya kendi bağımsızlığını ilan etti. Başkenti Minsk olan Belarusya kuzeybatıda Litvanya, kuzeyde Letonya, batıda Polonya, doğuda Rusya, güneyden ise Ukranyaya'la komşudur. Nüfusun yüzde 70'i Ortadoks, yüzde 20'si Katolik ve Protestan, ve yüzde 10'luk kısmı ise Müslüman ve Yahudilerden oluşuyor. Para birimi Belarusya Rublesi (BYR) olan Belarusya'da 1 Temmuz 2016 yılında para biriminden 4 sıfır atılarak yeni Belarus Rublesi kullanılıyor. Resmi dili Belarusça ve Rusçadır. Rusçaya ne kadar yakın olsada aralarında farklar vardır. Belarusya'da halkın yüzde 72'si Rusça konuşuyor. Bununda en önemli nedenlerinden birinde hükümetin Rusyayla olan yakın ilişkilerin olmasıdır. BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'na üye olan Belarusya Rusyanın en yakın müttefiki konumundadır. Hatta Rusyayla Birlik Devleti adında *devletler üstü* oluşum kurmuştur. Avrupa ülkeleri arasında idam cezasının uygulandığı Belarusyada Batı ülkeleri tarafından ne kadar baskı yapılsada halen bu cezanı ortadan kaldırmamış. Ve ceza en son 2011 yılında gerçekleşen ve Minsk metrosuna saldırarak bir çok kişinin hayatına son koyan iki kişiye uygulandı.

Belaruslar kendi kökenleri olarak gördükleri kavimler 6. ve 8. yüzyıllar arası bu bölgeye yerleşmişlerdir. Sonradan İsveç kökenli Vareglar tarafından Turov ve Polotsk prenslikleri kuruldu. Bizans İmparatorluğuna bağlanan bu prenslikler 988 yılından başlayarak I Vladimir tarafından Hristiyanlaştırılmaya başlandı.

Belarusya İkinci Dünya Savaşında en çok zarar gören bir ülke olmuştur. Almanya ve Rusya arasında kanlı bir çarpışmaların bu bölgede gitmesi sonucunda bölgeyi savaş sonrasında neredeyse bir harabe çevirmiştir. 1950 yıldan başlayarak ülke yeniden yapılandırılmaya başlamıştır.

Minsk Antlaşması imzalayarak Sovyetler Birliğinden ayrılan Belarusya Stanislav Şuşkeviçin önderliğinde liberal bir politika izlesede ekonomik sıkıntılar büyümüş ve halkın büyük bir kısmı iktidardan hoşnutsuz kalmıştır. Ülkede fabrika ve iş yerleri hızla kapanmış, gelir seviyesi düşmüş, enfelyason hızla artmıştır. Ekonomik durumları zora giden halk hükumete karşı üsyanlara başlamış ve eski Yüksek Sovyet üyesi olan Lukaşenkonu desteklemeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak halen günümüze kadar iktidarı elinde tutan Lukaşenko 1994 yılında iktidarı ele gecirmeyi başardı. Lukaşenko soviyet sistemini yeniden modernize ederek ülkeyi toparlamayı başardı. Rusyayla yakınlığı bilinen Lukaşenko Sovyet dönemindeki devlet bayrağı ve armasını hafif bir değişiklik yaparak yeniden Belarus bayrağı ve arması olarak kabul etdi. Rusyayala olan bu yakın ilişkiler başta ABD olmak üzere batılı devletler tarafından Belarusya'ya ambargo ve ticari kısıtlamaların koyulmasına neden olduğu. Buda AB'nin Belarusya'ya karşı yeni bir kararlar almasına neden olmuştur. AB aldığı kararla üye devletlerin Belaruya'la ilişkilerini yasaklamıştır. Tüm bu yaptırımlar halkın fakirleşmesine neden olmuştur. Ülkedeki değişikliye inanmayan halkın bazı kısımları yasak yollarla AB ülkelerine gecmeye çalışmıştır. Buda AB ülkelerini yeni bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞU ORTAKLIĞINA ÜYE OLAN ÜLKELERLE AB SİYASİ VE EKONOMİK İLİSKİLERİ

2.1. Gürcistan AB İlişkileri

Mikcahil Sakaşvili'nin adı, Gürcistan'ın Avrupa Birliği ile olan önemli ilişkisi ile ilgilidir. 1992'de Rusya'ya yönelen Eduard Shevardnadze'nin 1992'de Moskova'dan Gürcistan'a gelmesi ve iktidara gelmesi Gürcistan'ın Avrupa Birliği'ne kaydolmasının önünde büyük bir engel olmuştur. 21. yüzyılın başından itibaren durum tamamen değişmeye başladı. 2 Kasım 2003'te bir sonraki parlamento seçimleri yapıldı, Merkez Seçim Komisyonu hükümet yanlısı bloğa New Georgia için bir zafer verdi. Bu nedenle, 4 Kasım 2003'te barışçıl protestocular parlamento seçimlerinin tekrarlanmasını talep etmek için Tiflis sokaklarına döküldü. Protestolara Zurab Zhvania, Mikheil Saakashvili ve Nino Burjanadze önderlik etti. Durum, yeni parlamentonun 22 Kasım'daki ilk oturumunda doruğa ulaştı. Sabah Özgürlük Meydanı protestocularla doldu. Saakashvili, Burjanadze ve Zhvania belediye binasının balkonundan aradılar. Yüksek sesle Cumhurbaşkanı Şevardnadze'nin istifasını ve yeni seçimlerin yapılmasını talep ettiler. Halkın muhalefetine rağmen, ülke liderleri yeni parlamentoda yemin etme kararı aldı. Bu, Devlet Şansölyesini ve Gürcistan Parlamentosu'na girip işgal eden protestocuları çileden çıkardı. 23 Kasım'da Krtsanisi Hükümet Konağı'nda Mikheil Saakashvili, Zurab Zhvania ve Rusya Dışişleri Bakanı Igor Ivanov'un huzurunda Eduard Shevardnadze istifasını resmen açıkladı. Gürcistan Anayasası uyarınca cumhurbaşkanlığını Parlamento Başkanı Nino Burjanadze devraldı. 4 Ocak 2004'te, Mikheil Saakashvili'nin oyların %97'sini aldığı bir cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı (Stanislav, 2019: 20 <https://www.iss.europa.eu/content/eastern-partnership-decade-looking-back-thinking-ahead>). 25 Ocak 2004'te göreve başladı. Zurab Zhvania, 17 Şubat 2004'te Gürcistan Anayasası'nda değişiklik yaptıktan sonra başbakan oldu. Şimdi bu süreçten sonra Avrupa Birliği ile Gürcistan arasındaki gelişmeler ivme kazandı ve gelecekte, Gürcistan'ın Doğu ortaklığına üye olarak dahil edilmiştir.

2.1.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Gürcistan ile AB İlişkileri

AB, Gürcistan'ın AB ile daha yakın ilişkiler kurma emellerini desteklemektedir. AB ve Gürcistan hükümeti, Gürcistan'ın siyasi birlikteliğini ve AB ile ekonomik entegrasyonunu daha da derinleştirmek için birlikte çalışmaya devam etme konusunda anlaşılabilir.

AB, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün ve Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgeleri olan Abhazya ve Güney Osetya'daki ihtilaf çözümünün sık sık destekçisi olmuştur. AB, Cenevre Uluslararası Müzakerelerinin AB Özel Temsilcisi'nin eş başkanlığı ve Gürcistan'daki AB izleme misyonunun konumu aracılığıyla devreye giriyordu. Aralık 2016'da Avrupa Konseyi, bu misyonun görev süresini 14 Aralık 2018'e kadar uzattı. Ortaklık konseyi, AB-Gürcistan ortaklık anlaşması kapsamında, anlaşmanın uygulanmasını denetlemek üzere kurulan en yüksek resmi organdır. Ortaklık konseyinin beşinci toplantısı 5 Mart 2016'da yapıldı. Serbest ticaret anlaşması da dahil olmak üzere AB-Gürcistan ortaklık anlaşmasının uygulanmasına odaklandı. Dernek konseyinde Gürcistan'daki siyasi gelişmeler de ele alındı (Stanislav, 2019: 17).

AB-Gürcistan Ortaklık Anlaşması, Temmuz 2016'da yürürlüğe giren Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi (DCFTA) dahil olmak üzere vize yollarının açılmasını sağladı. AB standartları mevzuatını uyumlu hale getirmek için diğerlerinden daha fazla çaba sarf etti. Mart 2017 itibariyle, Schengen bölgesinde kısa süreli çıkışlar için feragat edilmiştir. AB, toplam göçün (2020) yaklaşık %27'sini temsil eden Gürcistan'ın en büyük ticaret ortağıdır. AB, ekonomik kalkınma, iyi yönetim, insan hakları ve eğitime odaklanarak Gürcistan'a her yıl 100 milyon Euro'nun üzerinde teknik ve posta desteği sağlıyor.

Avrupa Takımı'nın ortak ülkelerin COVID-19 krizinin sosyo-ekonomik etiketleriyle başa çıkmasına yardımcı olma çabalarının bir parçası olarak, Gürcistan'a 183 milyon Euro'luk özel bir paket teklif edildi ve mevcut ve yeni fonların bir karışımını harekete geçirmek için adımlar atıyor. Bu önerinin amacı, Gürcistan'ın makro-finansal istikrarını güçlendirmektir. "Doğu Ortaklığı", özellikle AB'nin siyasi birliğinin ve kademeli ekonomik entegrasyonun başarısını teşvik etmek için ilgili ülkeler için ortak bir anlaşmadır. Ortaklık anlaşması çerçevesinde ikili ve çok taraflı formatlarda, işbirliği yapılmaktadır (Avrupa, Parlamenti, (t.y), [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

Avrupa Birliği ve Gürcistan, Ortaklık Konseyi'nin ikinci toplantısını 16 Kasım 2015'te gerçekleştirdi. Konsey, AB-Gürcistan Ortaklık Anlaşması kapsamında, Anlaşmanın uygulanmasını denetlemek üzere kurulmuş en yüksek resmi organdır. Konsey, 13 Kasım'da Paris'teki terör saldırılarını şiddetle kınayarak başladı. Şiddet içeren aşırılığa karşı mücadele, ortak gündemimizin önemli bir parçasıdır ve Ortaklık Anlaşmasında belirtilen ortak özgürlüklerimizi ve değerlerimizi savunmaya kararlıyız.

Ortaklık Konseyi, Kasım 2014'teki son Ortaklık Konseyi'nden bu yana AB-Gürcistan ilişkilerinde kaydedilen önemli ilerlemeyi olumlu değerlendirdi. Her iki taraf da Gürcistan'ın AB ile siyasi ortaklığına ve ekonomik entegrasyonuna olan bağlılıklarını yeniden teyit etti ve

Gürcistan'ın Avrupa isteklerini, Avrupa seçimini ve ortak hedeflerini kabul etti. . Bu konseyin amacı, demokratik, istikrarlı ve müreffeh bir ülkenin inşasını teşvik etmektir.

Her iki taraf da, Gürcistan'daki Ekim 2016 parlamento seçimleri ışığında demokratik ivmenin korunması gereği üzerinde anlaştı. AB, Gürcistan'daki tüm siyasi aktörleri, demokratik seçimlerin ön koşulu olarak, gerilimi tırmandırabilecek ve kutuplaşmayı teşvik edebilecek herhangi bir adım veya açıklamadan kaçınarak, siyasi çoğunluğun yanı sıra özgür ve çoğulcu bir medya ortamını garanti etmeye çağırdı.

AB ve Gürcistan Ortaklık Konseyi'nin üçüncü toplantısı 2 Aralık 2016'da yapıldı. Ortaklık konseyi, önceki ortaklık konseyinden bu yana AB-Gürcistan ilişkilerinde kaydedilen önemli ilerlemeyi olumlu değerlendirdi. Ortaklık Konseyi, Ekim ayındaki parlamento seçimlerinin rekabetçi, iyi yönetilen ve temel özgürlüklere genel olarak saygı duyulduğunu memnuniyetle karşıladı. Her iki taraf da Derin ve Kapsamlı Bir Serbest Ticaret anlaşmasının (DCFTA) uygulanması yoluyla ekonomik entegrasyonun ilk faydalarını gördü (Avrupa, Parlamenti (t.y), [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

Konseyin dördüncü toplantısı Şubat 2018'de gerçekleşti ve AB-Gürcistan ortaklık anlaşmasının ve 2017'den bu yana gelişen güçlü ilişkilerin envanterini çıkarma fırsatı oldu.

2.2. Belarus AB İlişkileri

Belarusya her zaman Avrupa'nın merkezinde yer aldı: ticaret yolları ülkeyi batıdan doğuya, kuzeyden güneye geçti ve savaşlar aynı yollar üzerinde yapıldı. Ancak Belarus halkı her zaman barış istedi. Bu topraklardan medeniyetler geçti ve kırılma fayını geçmeye devam ediyor ve Belaroslular bu fayı birbirine yapıştırmak istediler. Orta Çağ Litvanya Büyük Dükalığı olarak Belaroslular, komşularıyla ittifaklar aradılar: doğuda Moskova ve batıda Polonya Krallığı. Yüzyıllar boyunca Belarosluların tarihi geçti ve 1991'de herkesle barış içinde bir arada yaşamayı amaçlayan bağımsız bir devleti yeniden kazandı. Belarus Cumhuriyeti ile AB arasındaki diplomatik ilişkiler Ağustos 1992'de kuruldu. Genel olarak, Avrupa Birliği ile Belarusya arasındaki ilişkilerin gelişiminde birkaç aşama ayırt edilebilir.

Avrupa Birliği, 1991 yılında Belarus devletinin bağımsızlığını tanıdı. 1994'te Belarus, Letonya ve Litvanya ile AB üyeliği adayları arasında yer aldı. Ancak 1994'ten sonra işbirliği yavaşlamaya başladı. 1995 yılında, taraflar Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının metni üzerinde anlaştılar, ancak daha sonra müzakereler durdu (Nisan 1995'te anlaşma Belarus tarafından

sonuçlandırılrsa da) ve şu anda Belarus ile geçerli bir Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması yok. Avrupa içinde AB üyesidir ve Avrupa Komşuluk Politikasına bağlıdır. ENP dahil edilen tek durumdur. 24. 10.1996'da Avrupa Parlamentosu Belarus hakkında bir karar kabul eder; Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Beyaz Rusya'da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Paris Şartı'nda öngörülen halk vatandaşları için temel insan hakları sağlanmadıkça AB tarafından onaylanmayacaktır. Belarus ile AB arasındaki ikili ekonomik işbirliği, halen Belarus tarafından da onaylanan 1989 tarihli SSCB-AB Anlaşmasının En Çok Tercih Edilen Ülke hükümlerine göre yürütülmektedir (Durakçay, 2019: 6).

Bu dönemde, AB ile Belarusya arasındaki ilişkilerde ilerleme kaydedilmedi. Belarus'ta 2000 ve 2004'teki parlamento seçimleri ve 2001'deki Cumhurbaşkanlığı seçimleri: 2004'teki Referandum da AB ülkeleri tarafından tanınmamaktadır. "Güç politikası" tarafından yönlendirilen Avrupa Birliği, hangi ilişkilerin daha da geliştirilebileceğini önermektedir. Bu koşullar, Belarus'taki temel insan hak ve özgürlüklerinin yanı sıra medyanın bağımsızlığını da içerir. 11.02.2003 tarihinde kabul edilen kararda, Avrupa Parlamentosu Belarus'u AB ile Rusya arasında önemli bir bağlantı olarak kabul etmiş, her iki yönde ticaret büyümesi için bir kapı görevi göreceğine dikkat çekmiş ve Belarus ile ortaklığa doğru hareket etmesi çağrısında bulunmuştur. Ancak, Kasım 2004'te Avrupa Konseyi, AB ile Belarusya arasındaki sınır ötesi ilişkileri yalnızca Başkanlık, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Avrupa Komisyonu ve "Üçlü" ile sınırlayarak çok taraflı ve ikili temasları sınırlamaya karar verdi. Yardım programları sadece maddi ihtiyacı olan nüfusa sağlanıyor, demokratikleşme çabaları destekleniyor ve bazı Belaruslu üst düzey yetkililere AB vize yasakları uygulanıyor. Aynı zamanda, BDT (Bağımsız Devletler Toplumu) ülkeleri için teknik yardım programı, (TACIS), aktif, olarak, sürdürüldü, (Avrupa, Komşuluk, Politikası, (t.y), <https://www.bertelsmannstiftung.de/en/publications/publication/did/antagonisms-in-the-eus-neighbourhood/>).

2006'daki Belarus Cumhurbaşkanlığı seçimleri, demokratik standartları karşılamadığı için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından bir kez daha tanınmadı. Bu bağlamda, Nisan 2006'da Avrupa Konseyi, yetki çemberini genişletmeye karar verdi. AB ülkelerine giriş için vize verilemeyen bazı Belarus yetkililerinin banka hesapları "donduruldu". 21.11.2006 Avrupa Komiseri Dış İlişkiler ve Avrupa Komşuluk Politikası'ndan Benita Ferrero-Waldner, AB'nin neler yapabileceğini özetleyen bir belge yayınladı. Belarus için olumlu AB ve komşu ülkeler arasındaki yakın ilişkilerin önemi vurgulandı. Haziran 2007'de Belarus, Genel Tercihler Sisteminden çıkarıldı. Sonraki tarihlerde AB-Belarus ilişkilerinde başka olumlu bir değişiklik gözlemlenmedi. Ancak AB, Belarus'un Rusya Federasyonu'ndan sonra ikinci en önemli ticaret ortağı ve ana yatırımcısı olmaya devam ediyor.

2.2.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Belarusya AB İlişkileri

AB ve Belarusya arasındaki teknik işbirliği 2007'den sonra verimli bir şekilde gelişmeye başladı. 2007'de Avrupa Komisyonu, iyi komşuluk ve ortaklık ile işbirliğini sağlamak için Avrupa Yatırım Bankası tarafından zorunlu kılınan Avrupa Aracını yeni bir fon olarak tanıttı. AB, ENP ortak ülkelerinin her biri için bireysel eylem planları geliştirmiştir ve ortaklıklar ve anlaşmalar, işbirliği ve ortaklık anlaşmaları tarafından oluşturulan organlar aracılığıyla ilerlemeyi düzenli olarak izlemektedir.

Başlangıçta Belarus, AKP (Avrupa Komşuluk Politikası) konseptini ve işbirliği için özel alanları memnuniyetle karşıladı. Ancak Belarus yetkililerinin AB adına olumsuz tutumu, demokratik bir hükümet biçiminin “kurulması” ve diğer bazı koşullara uyulmasından sonra Belarus ile sözleşmeli ilişkiler kurma olasılığını açıkladı. AB yetkililerinin bu yaklaşımı, AB ile Belarusya arasındaki etkileşimin gelişmesinde yavaşlamaya neden oldu. Belarus, üç ENP programına (Baltık Bölgesi Programı, Letonya-Litvanya-Belarusya, Polonya-Ukrayna-Belarusya) katılmak üzere kabul edilmiştir. Belarus ayrıca Avrupa Komşuluk Aracına, sınır ötesi işbirliğinin geliştirilmesi yoluyla ortaklıklara ve teknik yardımın kurumsal yararlanıcısı olarak inşaata katılmıştır. 2008-2010'da Belarus ve Avrupa Birliği arasında ilişkileri normalleştirmenin yollarını bulmak için aktif bir diyalog başlamıştır. Normalleşme sürecinin sonuç olarak da AB Belarusya'ya uygulanan, kısıtlamaları, kısmen, askıya, aldı, (Avrupa, Komşuluk, Politikası, (t.y), <https://www.bertelsmannstiftung.de/en/publications/publication/did/antagonisms-in-the-eus-neighbourhood/>). 1 Nisan 2008'de Avrupa Komisyonu Delegasyonu açıldı (Aralık 2009'dan beri - AB Delegasyonu), müzakere sürecinin yenilenmesi olasılığını kanıtladı. 13.10.2008 tarihli Dışişleri Bakanı toplantısının ardından Avrupa Birliği, Belarus Cumhuriyetiyle ilişkilerinin sürdürülmesi karar verdi. Belarus liderliği ile ilişkilerin yeniden kurulması, Belarus yetkilileri üzerindeki vize kısıtlamalarını neredeyse tamamen kaldırdı.

2009'un başlarında, AB ve Belarus yetkilileri arasında bir dizi toplantı yapıldı. Ve 7 Mayıs 2009'da Belarus, Prag'daki zirvede temsil edildi. Bu zirvenin sonuçlarına göre, Doğu Ortak Bildirgesi ortaklığı. Beyanname, Belarus'un yanı sıra Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna tarafından imzalandı. Doğu Ortaklığı, girişimdeki bir tür girişimdir: Ortak Sözleşme'de belirtildiği gibi, 2004 yılında duyurulan AKP'nin bir takip beyanı: “Avrupa'da özel bir doğu boyutunun geliştirilmesi iyi bir komşuluk politikasıdır”. Sıra tabanlı strateji bekleneni vermedi. Bu nedenle, Mayıs 2008'de, AKP'ye yönelik eleştirilere yanıt olarak, “Doğu ortaklığı” adlı bir Polonya-İsveç girişimi sunuldu.

,Program, Avrupa Birliği'ne davet edilen ülkelerle siyasi ve ekonomik yakınlaşmayı üstlendiği ana hedef Doğu Ortaklığı: Avrupa Birliği ve ilgili ortak devletler arasında siyasi bağlantı ve daha fazla ekonomik entegrasyon için büyüme koşulları yaratmaktır. Ortak devletler için

beklentiler, ulusal kurumların katılımını içerir. Ekonomileri tek bir Avrupa pazarına dönüştürmek, tek bir sistem toplu güvenlik ve ortak enerji ağına katılmak, maliyeti düşürmek ve vizelerin aşamalı olarak kaldırılmasıdır.

Çalışmalar aşağıdaki alanlarda gerçekleştirilecektir (Avrupa Komşuluk Politikası (t.y) <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/antagonisms-in-the-eusneighbourhood/>).

- demokrasi, yönetim ve istikrar,
- Ekonomik entegrasyon ve AB sektörel politikalarına yakınsama,
- enerji verimli ve insanlar arasındaki temaslar.

Prag Doğu Ortaklığı Zirvesi'nin katılımcıları davet edildi AB parlamenterleri ve ortak devletler bu fikri Avrupa Parlamentosu'nun, AB-Doğu Komşuluk Parlamenterler Meclisi'nin (EURO-NEST PA) kurulmasına yönelik öneriyle ilgili olarak teşvik edecekler. ilk olarak 2011'de toplandı, ancak Belarus delegasyonunun özel koşullarla katılımıyla.

Doğu Ortaklığı çerçevesinde AB ile hem Belarusya hemde diğer üye ülkeler arasında işbirliği iki düzeyde yürütülmektedir: iki yönlü (her katılımcının AB ile özel etkileşim programları). Bu seviye, her bir ortak durumuna göre farklılaşan sorunları çözmek için tasarlanmıştır. Bu ortaklarla yeni Ortaklık Anlaşmaları yapılır. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve piyasa ilkelerine saygı, ekonomi, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim konularında yeterli ilerleme kaydedilmiştir. AB ile daha eksiksiz bir ekonomik entegrasyon (derin serbest bölgelerin oluşumunun amacı ticarettir) ve ortakların kendi aralarında serbest ticareti, daha fazla ülkede iyi bir komşu Ekonomik Topluluk geliştirmenin uzun vadeli amacını gerçekleştirecektir. Bu ortaklığa üye olan ülkelerin vatandaşları için, bunların artırılması planlanmaktadır. Vize kolaylaştırma anlaşmalarının imzalanması yoluyla hareketlilik rejiminin ve geri kabul işbirliğinin güçlendirilmesi öngörülmektedir. Benita Ferrero Waldner'ın Komşuluk Politikası kapsamında başta Belarus olmakla üye ülkeler sadece çok taraflı projelerde yer alabiliyordu. Böylece, aslında, ilk aşamada, ikili kısım henüz mevcut olmadığı için ortak devletler eşit olmayan bir şekilde yerleştirildi. (ayrımci) koşullar. Çok taraflı mekanizma, ortakların yukarıdaki yönergelerin dört konusu hakkında deneyim ve bilgi alışverişinde bulunmalarına olanak tanır (Avrupa Komşuluk Politikası (t.y) <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/antagonisms-in-the-eusneighbourhood/>).Çalıştaylar düzenleyerek, AB mevzuatını ve standartlarını netleştirerek, deneyim alışverişinde bulunarak ve gerekirse ortak geliştirme yoluyla eylemde bulunarak ortak soru ve sorunları çözümünün temelini oluşturacaktır.

Belarus Cumhuriyeti ile AB arasındaki ikili ilişkiler enerji sektöründe (zaten 7 Mayıs 2009'da Prag'da, Belarus Cumhuriyeti Hükümeti ile AB arasında buna uygun bir anlaşma

imzalandı), çevre, tarım, gümrük, nakliye, düzenleme ve standardizasyon üzerinden yürütülmektedir. 22 Haziran 2009'da, AB Dış Politika Komiseri ve Avrupa Komşuluk Politikası ve ülke liderliği ile daha fazla işbirliği için beklentiler tartışıldı. Ertesi gün ise Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, Belarus Cumhuriyeti'ne "özel davetli" statüsüyle geri dönme olasılığına karar verdi.

Aynı zamanda, 2011 yılında, Belarus 2010'daki cumhurbaşkanlığı seçimleri ve seçim sonrası olaylar, Avrupa Birliği'nin siyasileştirilmiş, eleştirel bir değerlendirmesi nedeniyle Belarus makamları tarafından vize yaptırımlarını yeniledi ve genişletti.

Ayrıca, bir dizi Belarus işletmesiyle yapılan finansal işlemlerde kısıtlamalar vardı ve belirli yüksek düzeyde uzmanlaşmış mal ve hizmetlerin Belarus'a teslim edilmesinin yasaklanması hedeflendi. Aynı zamanda, Belarus Cumhuriyeti, AB'nin yaptırımların ve kısıtlamaların verimsizliğine odaklanmasının bedelini sürekli olarak ödedi ve tartışmalı konuların eşitlik ve karşılıklı saygıya dayalı diyalog yoluyla çözülmesi çağrısında bulundu. Mart 2012'de yaptırımlar listesi AB maksimum düzeyine ulaştı ve dönüm noktası oldu. 2012'nin sonlarında Belarus'un resmi yetkilileri, Avrupa yapılarının temsilcileri ve AB üye ülkeleri arasındaki üst düzey temaslar devam etti. Ve 2013-2015 döneminde. Avrupa Birliği, Belaruslu şahıs ve şirketlerin yaptırım listelerini kısmen daralttı.

Mevcut kısıtlamalara rağmen, Belarus Cumhuriyeti girişimin çok paydaşlı bileşeni olan Doğu Ortaklığı'na katılmaya devam ediyor. Belarus, eşitlik ve ayrımcılık yapmama gibi Doğu Ortaklığının temel ilkelerinin uygulamada uyumlaştırılmasını ve ortak ülkelerin özelemlerinin, önceliklerinin ve ihtiyaçlarının daha fazla farklılaştırılmasını savunmaktadır (Doğu Ortaklığı, 26.09.2019:<https://tr.boell.org/tr/2019/09/26/dogu-ortakligi-20-arzuyu-artirmak-ve-komsuluk-uzerine-etkisi>).

2015'te Doğu Ortaklığını değiştirme fikri, yaşayamazlığı göz önüne alındığında, başlangıçta önerilen biçimdir. Ermenistan ve Belarus'un AB ye farklı oranlarda entegrasyonu, özellikle AB yakınsamasına yol açacak Doğu Ortaklığı ülkeleri göz önüne alındığında 18 Kasım 2015 Avrupa Komisyonu ve AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi iş ve güvenlik politikası güncel bir yaklaşım ortaya koydu. Avrupa Birliği'nin komşuları olan ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi için (Doğu Ortaklığı, 26.09.2019:<https://tr.boell.org/tr/2019/09/26/dogu-ortakligi-20-arzuyu-artirmak-ve-komsuluk-uzerine-etkisi>) daha yakın ortaklık, AB'nin önceliklerinden biridir. Paris'de gerçekleşen saldırıdan sonra Avrupa Komisyonu başkanı Jean-Claude Juncker "Lübnan, Mısır, Türkiye ve Irak'taki son saldırılar bir kez daha tüm küresel uluslararası tehditlerin örgütler topluluğunun katılımıyla ele alınması gerektiğini gösterdi. Birlikte daha güvenli bir ortam yaratmalı, bölgemizdeki krizleri çözmeli, en yoksul bölgelerde büyümeyi ve gelişmeyi teşvik etmeli ve göçün

temel nedenlerini ele almalıyız” dedi. - Temel siyasi öncelik Avrupa Komşuluk Politikasının istikrara kavuşturulması olacak. Avrupa'nın tamamı olmadığı dikkate alınarak da farklılaşacaktır. Ortakların standartlara ve düzenlemelere uygun çalışma istekliliği AB'de kabul edilmiştir. Güvenlik alanında, özellikle güvenlik alanında işbirliği artacaktır. Çatışma önleme, terörizm ve radikal duyarlılıkla mücadele AB ortakları ile birlikte yasadışı göç, insan kaçakçılığı ve kaçakçılığının yanı sıra enerji, güvenlik ve iklim koruması üzerinde çalışıyor tüm AB üye ülkeleri, AB ile ilişkilerin geliştirilmesinde daha aktif olarak yer alıyor. Komşu ülkeler Bölgede yeni bölünme hatlarından kaçınmanın önemine dayanarak, Belarus tarafı sürekli olarak tanıtım yapıyor. Doğu formatında Ortaklık, gelecekte olabilecek “entegrasyonların entegrasyonu” fikri çerçevesinde entegrasyon süreçlerinin uyumlaştırılmasına temel teşkil etmektedir. AB' yi Belarusya ve Avrasya Ekonomik Birliği arasında “Vladivostok'tan Lizbon'a” ortak bir ekonomik bir işbirliği yaratılması yönünde çalışmalarına devam ediyor.

2014 yılında Belarus Cumhuriyeti ile AB arasında müzakereler yeniden başladı. Belarus Hükümeti ile AB arasında bu alanda karşılıklı olarak kabul edilebilir bir gelecekteki işbirliği biçimini belirlemek için vize kolaylaştırma anlaşmaları ve geri kabule ilişkin tavsiyelerin yanı sıra modernizasyona ilişkin prosedürler kapsamında mayıs 2015'te Belarus ile Avrupa Komisyonu işbirliği yapan sanayi arasında enerji sektöründe erken uyarı mekanizması konusunda bir anlaşma imzalandı. 29 Ekim 2015'te Avrupa Konseyi, Belarus'a yönelik yaptırımları dört aya kadar uzatmış ve 170 kişiye ve kara listeye alınmış üç şirkete yönelik yaptırımları aynı süre için askıya almıştır. 18 Kasım 2015'te Avrupa Konseyi toplantısında Belarusya ve Almanya Dışişleri Bakanları Frank-Walter Steinmeier, ilişkilerin normalleşme süreci içinde olduğunu, Avrupa Birliği ve Belarusya'nın çıkarları kapsamında “Güveni geri kazanmaya çalışmalıyız” diye ekledi. Bu nedenle Belarus'un çok taraflı bir dış politika yolunu tuttuğunu belirtmeliyiz. Egemen bir devlet olarak kalan Belarus Cumhuriyeti, kendi tarafsızlığını geliştirmekte ve Doğu ile Batı arasında denge kurmaya çalışmaktadır. Böylece her iki ülke tarafı da kendi çıkarlarını artırıyor ve stratejik ortakla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyor. Bu arada AB'nin “Doğu Ortaklığı” politikasına katılan Belarusya, Avrupa Birliği ile dostane ilişkiler kurarken Rusya Federasyonu ile ilişkilere zarar vermemeye çalışıyor. Aynı zamanda Belarus, modern jeopolitiğin krizlerini çözmek için bir müzakere platformu haline geldi. Barışçıl politikasını diğer politika aktörlerinin ilişkilerine aktarmaya çalışıyor.

2.3. Moldova AB İlişkileri

Diğer ülkeler gibi eski Sovyet cumhuriyetlerinden biri olan Moldova ve 27 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Hemen hemen Sovyetler Birliği'nden ayrılan tüm ülkeler gibi Moldova da ayrıldıktan sonra ekonomik kriz, siyasi kriz, ayrılıkçı anlaşmazlıklar ile karşı karşıya kaldı. Moldova, birçok etnik grubun yaşadığı bir ülke olarak biliniyor. Özellikle Transdinyester bölgesi

bu sorunda ilk sırada yer alıyor. Transdinyester bölgesindeki sorun Moldova'nın ekonomik, siyasi ve Avrupa Birliği gelişmelerinde ciddi bir sorun oluşturmaktadır.

Moldova'nın doğusunda yer alan Transdinyester bölgesi, Rus azınlıkların yaşadığı küçük bir bölge olmasına rağmen siyasi olarak oldukça aktif bir bölgedir. Rusya bu bölgeyi siyasi, ekonomik ve silah yardımıyla Moldova'ya karşı bir koz olarak kullanıyor. Hiçbir ülke tarafından tanınmayan Transdinyester, 1992 yılının ilk aylarında merkezi hükümetle girdiği silahlı çatışmanın ardından Rusya'nın da desteğiyle bağımsızlığını ilan etti. Bu sorun halen devam etmekte ve Moldova hükümeti için büyük bir sorun oluşturmuştur. Moldova hükümeti henüz bu bölgeyi ele geçirmeyi başaramadı.

Moldova Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasında yasal çerçeveyi temsil eden Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 28 Kasım 1994 tarihinde imzalanmış ve yaklaşık olarak 4 yıl sonra yani 1 Temmuz 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AB ile siyasi, ticari, ekonomik, hukuki, kültürel ve bilimsel alanlarda işbirliğinin temeli. AB Moldova Eylem Planı, Moldova ile AB arasındaki işbirliğinin stratejik hedeflerini ortaya koyan siyasi bir belgedir. Üç yıllık bir zaman dilimini kapsayan bir belgenin uygulanması, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasındaki hükümetlerin yerine getirilmesine yardımcı olacak ve Avrupa, Moldova'yı sosyal ve ekonomik yapılarına daha az entegre etme arzusunu destekleyecektir.

Moldova hükümeti ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, Kasım 2010'daki seçimlerin ardından düzelmeye başladı. Seçimlerin ardından Ocak 2011'de barışçıl bir iktidar devri ile göreve başladı. Avrupa Entegrasyonu İttifakı'nı (AIE) oluşturan dört partiden üçü, 101 milletvekilinin meclis çoğunluğuyla yeniden koalisyon hükümeti kurdu. Liberal Demokrat Partisi ilk önce parti lideri Vlad Filat tarafından PLDM, (Partidul Liberal Democrat din Moldova) 32 sandalye kazanarak yönetliyordu daha sonra ise yani , 2009'dan 2010'un sonuna kadar AIE koalisyon hükümetinin eski Başkan Yardımcısı olan Mihai Ghimpu tarafından yönetiliyor. Serafim Urechean liderliğindeki Moldova İttifakımız, %4 barajını geçemedi ve Nisan 2011'de PLDM ile birleşti. İki hafta sonra Rechean, Baş Denetçi olarak atandı. Komünist Parti (PCRM) muhalefette kaldı ve Parlamento'da 42 sandalyeye sahipti. Mihai Godea, Parlamentodaki PLDM fraksiyonunun lideriydi, ancak Mayıs 2011'de bağımsız üye olmak ve Kişinev belediye başkanlığına aday olmak seçimlere katıldı. Ghimpu, Marian Lupu'nun Başkan ve Başkan Vekili olarak devraldığı Eylül 2009'dan Ocak 2011'e kadar Başkan Vekili vazifesini yürüttü. Kasım ve Aralık 2009'da iki kez, AIE koalisyonu Parlamantonun Lupu'yu seçmesi için gereken ek sekiz oyu (toplamda 61) alamadı. Bu, Ghimpu'nun anayasal olarak Parlamento'yu yeni seçimler çağrısı yapması ve feshetmesi gerektiği anlamına geliyordu.

2.3.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Moldova AB İlişkileri

Moldova'nın Avrupa Birliği ile ilişkileri, 26 Mayıs 2008'de Brüksel'de Doğu ortaklığının kurulmasından sonra daha da gelişmeye başladı. 1 Temmuz 2016'da, derin ve kapsamlı bir serbest ticaret alanına sahip AB-Moldova ortaklık anlaşması tam olarak yürürlüğe girdi. Anlaşma 1 Eylül 2014 tarihinden itibaren geçici olarak yürürlükteydi. 26 Şubat 2018'de AB dışişleri bakanları Moldova hakkında görüş alışverişinde bulundu. Sonuçlarında Konsey, ortaklık anlaşması temelinde AB ile Moldova arasındaki siyasi ortaklığı ve ekonomik entegrasyonu güçlendirme taahhüdünü yineledi. Konsey, 2016 yılında başlayan reform sürecinin uygulanmasının sürdürülmesinin önemini vurguladı. Daha önce Moldova ile ilgili 15 Şubat 2016'da kararları tartıştı ve kabul etti. Bu sonuçlar, Moldova'nın ortaklık uyarınca yürütmek zorunda olduğu reformlara odaklandı.

Moldova Cumhuriyeti ile ilgili Konsey kararlarından bahsedecek olursak, 30 Eylül 2019 tarihinde Avrupa Birliği ve Moldova Cumhuriyeti Ortaklık Konseyi'nin beşinci toplantısını gerçekleştirdi. Konsey, 3 Mayıs 2018 tarihinden önceki toplantılardan bu yana AB-Moldova Ortaklık Anlaşması'nın uygulanmasında kaydedilen ilerlemeyi değerlendirdi.

Toplantıda, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) alanında işbirliği ve yaklaşım da dahil olmak üzere siyasi ortaklık ele alındı. Adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarındaki işbirliğini de gözden geçirdi. Buna yargı reformu, vizesiz rejim ve yolsuzluk ve kara para aklama ile mücadele de dahildir. Ortaklık Konseyi, derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesi (DCFTA) kapsamında kaydedilen ilerlemeyi tartıştı. Ayrıca, Enerji alanı da dahil olmak üzere ekonomik ve sektörel işbirliğine odaklandı.

İki ülke arasındaki Vize diyaloguna da değinecek olursak, Moldova ile AB arasında imzalanmış olan anlaşmaya göre 28 Nisan 2014 tarihinden itibaren moldova vatandaşları vize rejimin'de bir kolaylık elde ettiğ ve iş ve seyahat konusunda bir takım kolaylıklar kazandı.

Bu, EaP ortaklarıyla hareketliliği artırmada kaydedilen ilerlemenin bir örneğidir. 27-28 Nisan 2015 tarihlerinde Avrupa Konseyi başkanı Donald Tusk, AB ile Moldova arasındaki ortaklığın önemini vurgulamak ve ikili işbirliğinin güçlendirilmesini görüşmek üzere Moldova Cumhuriyeti'ni ziyaret etti. Donald Tusk ve Moldovalı liderler, ortaklık anlaşmasının uygulanması ve ülkedeki siyasi-ekonomik reform sürecini yoğunlaştırma gereğini vurgulayan görüşmelerde bulundular. Moldova Cumhuriyeti'nin son on yıldaki evrimi doğrusal olmaktan uzaktır. Doğu ortaklığının iyi bir öğrencisi olan Moldova, 2014 ve 2015 yılları arasında ciddi bir ekonomik kriz yaşadı ve ardından güçlü bir oligarşi olan Vladimir Plahotniuc'un etkisi altına girdi.

Sözde Avrupa yanlısı gündem çatısı altında, şirketleri kontrol etmeyi ve gerçek bir Avrupa yanlısı gündem oluşturmaya yönelik her türlü siyasi girişimi bastırmayı başardı. Ancak ülke

ekonomisi büyüdü. Moldova'nın GSYİH'si 2017 yılında yüzde 4,5 artarak 8,13 milyar dolara ulaşırken, aynı yükseliş eğilimi 2018'de de devam etti. Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi (DCFTA) anlaşması istikrarlı bir ekonominin gelişmesine, önemli ticaret borsalarına ve ihracatın artmasına katkıda bulundu.

Bu işlevsel ekonomik ortaklık zamanla yaklaşık 6.000 işletmeyi destekleyecek şekilde gelişti. İki milyondan fazla vizesiz gezgin ve 2500'den fazla Erasmus öğrencisi ve öğretmeni bu destekten yararlandı. Ancak ülkenin demokrasi savaşında zafer anı henüz gelmemişti. Haziran 2018'de, güç dengesinin sorunlu doğası ve hükümetin demokratik ilkeleri ihlal etme iştahı, Kişinev belediye başkanı için seçim sonucu bozulduğunda acı bir şekilde ortaya çıktı. Bu olay sonucu AB'yi 100 milyon avroluk mali destek paketini dondurdu.

2019'da Moldova, yalnızca kamuoyu baskısı ve AB'nin diplomatik katılımıyla sona eren en büyük siyasi ve anayasal krizlerinden birine bulaştı. Rusya yanlısı Sosyalistler ile Avrupa yanlısı muhalefet arasında olası bir koalisyon, Maia Sandu hükümetinin Haziran 2019'da yeniden kurulmasına yol açtı. Ülke, ülkeyi tekrar rayına oturtmak için cesur önlemlerle beş ay boyunca derin bir nefes aldı. Mucize, oligarkın devlet aygıtındaki yaygın etkisinin yeni hükümetin adalet sektöründe reform yapma iradesiyle birlikte çalıştığı Kasım ayına kadar sürdü. Sandu Hükümeti'nin zamanından önce düşmesine ve temel reformların durdurulmasına neden oldu. Ayrıca, Başkan Igor Dodon ve yeni Chiu hükümeti, görünüşte daha fazla denge aradıklarını iddia ederken, Moldova'nın dış politikasını sürekli olarak doğuya yönlendiriyor. Bu yılki yüksek bahisli cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde, Moldova Cumhuriyeti'ndeki siyaset sahnesi her zamankinden daha fazla kutuplaşmış duruma soktu.

Hükümet, COVID-19 arka planında, Rusya'dan belli belirsiz müzakere edilmiş krediler almayı seçerken, AB'den sağlanan 87 milyon avroluk mali destek, sağlık sektörünün acil ihtiyaçlarını ve sosyo-ekonomik iyileşmeyi karşılamak için hızla yeniden yönlendirildi.

Parlamento, Brüksel tarafından Ortaklık Anlaşması kapsamında belirlenen reform paketinin bir parçası olan sosyal sektörüyle ilgili bir yasa tasarısını kabul etmediği takdirde Moldova, AB'den gelecek 30 milyondan fazla bir yardımı almaya bilirdi. Ülkenin bir gün hukukun üstünlüğü reformlarını görmezden gelmek veya sivil aktivizmi ve ifade özgürlüğünü susturmak yerine sözlerini yerine getiren sorumlu bir hükümete sahip olması siyasi iradesini ve iradesini bulursa, Moldova vatandaşları için muazzam bir kazanç olacaktır. Donald Tusk Avrupa Birliği'nin Moldovayla ilgili görüşlerini açıklarken son sözünde "Moldova kesinlikle Avrupa Birliği'ne aittir" ifadesi yer alıyor, çünkü biz Moldova halkına bağımlıyız ve AB yardımlarıyla ilgili tüm şartları tam olarak yerine getirme konusunda yetkililere bağlılığımızı sürdürüyoruz.

2.4. Ukranya AB İlişkileri

Ukrayna'nın 1991'de bağımsızlığını kazandığı andan günümüze, dış politikanın uygulanmasında Ukrayna liderliği, ülkeyi birleşik bir Avrupa ve onun kurumlarıyla bütünleştirmenin uzun vadeli sürecine bağlı kalmaktadır. Avrupa Birliği ve Ukrayna, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (1994) ve Ortaklık Anlaşması (2014) gibi resmi belgelerin her iki tarafça da kabul edilmesi şeklinde ilişkilerde tutarlı bir gelişme göstermiştir. 1 Ocak 2016'da Ukrayna ve AB'nin bugün ana ortak ekonomik projesi olan Ukrayna ile Avrupa Birliği arasındaki Serbest Ticaret Bölgesi faaliyete geçti. Bununla birlikte, Avrupa'nın Ukrayna'nın gerçek bir üyelik umuduna sahip olup olmadığı konusunda hala şüpheleri var. Ukrayna'nın iç siyasi sistemini ve ekonomisini Avrupa standartlarına ve AB üyeliğinin resmi gereklerine uygun hale getirmenin yolu, ciddi mali destek, uzun bir süre ve devlet yönetim mekanizmasının radikal bir şekilde yeniden yapılandırılması, yönetici elitin ve sıradan vatandaşların bilincini gerektiriyor. Bu nedenle, özellikle Avrupalı politikacılar, örneğin Avrupa Komşuluk Politikası (2003'ten beri) ve Doğu Ortaklığı (2009'dan beri) girişimleri çerçevesinde, gerçek üyelik beklentilerini söz vermeden Ukrayna ile ilişkileri üst bir dereceye götürmeyi tercih ediyor.

AB'nin öncelikle Batı Avrupa devletlerinin (Almanya ve Fransa tarafından yönetilen) jeopolitik ve ekonomik çıkarlarını teşvik etmek ve korumak için bir araç olduğu gerçeğinden oluşur. Birliğin yaratılmasının başlatıcılarıydılar, ona hükmediyorlar ve bu aracı kullanıyorlar, yaşam ve yürütme organlarında en fazla temsilciye sahipler. Aynı zamanda, AB'yi genişletmeye yönelik her adım, Batı Avrupa bileşenlerinin öncü rolünün aşınmasına, AB'deki karar alma süreçlerindeki kontrolün zayıflamasına, üyelerin katılımına, ekonomik ve siyasi güçlerinin artmasına yol açmaktadır. Bu, nüfusu 40 milyonu aşan Ukrayna'nın entegrasyon durumuyla daha alakalı. Açıkçası, AB'ye katılırsa, yönetim yapılarındaki güç dengesi değişecektir. İlk bakışta, değişiklikler radikal görünmeyebilir. Uzmanların hesaplamalarına göre, Batı Avrupa ülkeleri şu anda Avrupa Parlamentosu'ndaki oyların %69,8'ine sahip. Ukrayna AB'ye katılırsa, payları sadece %62,6'ya düşer. Yine de, bugün önemsiz görünen bu maddi değişiklikler, AB'nin önde gelen ülkeleri için olumsuz sonuçlar doğurabilir. İlk olarak, dezavantajlı güçler Avrupa Birliği içinde yeniden gruplandırılacaktır. Ukrayna büyük olasılıkla Polonya tarafından engellendi. Toplam siyasi ağırlıkları, özellikle Almanya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri (Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Estonya, Letonya ve Litvanya) ile birlikte Almanya ve Fransa'nın toplam potansiyelini aşacaktır. Sonuç olarak, AB yönetim organları üzerindeki kontrol mücadelesi yoğunlaşacaktır. İkincisi, Ukrayna'nın gelecekte bu örgüte kabul edilmesiyle birlikte Birleşik Krallık'ın 2017'de AB'den ayrılması, önde gelen Batı Avrupa ülkelerinin siyasi ağırlığının yaklaşık %50'ye düşeceği anlamına gelecek ve bu da dengeyi önemli ölçüde değiştirecektir. Gücün siyasi hakimiyet planında Batı Avrupa için fırsatlar Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri lehine azalacak. Üçüncüsü, siyasi, siyasi ve ekonomik sorunlarla boğuşan Ukrayna'nın AB'ye katılımı, Avrupa Birliği içinde siyasi bir dengesizlik oluşturacaktı.

2.4.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Ukrayna AB İlişkileri

24 Ağustos 1991’de yapılan referandum sonuçlarına göre Ukrayna bağımsızlığını ilan eden yasayı kabul etti. 6 aydan kısa bir süre sonra, 1 Aralık 1991’de referandum sonuçlarının ardından Ukrayna, Sovyetler Birliği’nden ayrıldı. Bağımsızlığın tescil edilmesinden sonra, Ukrayna hükümeti ülkenin dış politikasıyla ilgili sorunlarla karşı karşıya kaldı. Ancak, ülkenin bölgesel ve kültürel olarak bölünmesi ve seçicilerin heterojenliği göz önüne alındığında, uluslararası ilişkiler için en uygun stratejik rotayı belirlemek büyük bir sorumluluk olarak ortaya çıktı. Bu nedenle, 90’lardaki Ukrayna dış politikasının son derece tutarsız olması tesadüf değildi. Bağımsız Ukrayna’nın dış politika rotasının önceliklerini ortaya koyan ilk yasa, 16 Temmuz 1990’da “Ukrayna Devlet Egemenlik Bildirgesi” olarak kabul edildi. Hükümetin onayı ile belgelerin geliştirilmesine yönelik bir yol izlendi. Bu belgelere dayanarak, Ukrayna cumhuriyeti kendisini dış politikada gösterdi.

Ukrayna bağımsızlığını elde ettikten sonra, dış politikanın ana yönlerinden bağımsız olarak Ukrayna devletinin dünya siyasi haritasında yeni bir fırsat ortaya çıktı. Sadece Ukrayna’nın Avrupa Birliği ile birleşmesi değil, aynı zamanda müteakip katılımı fikri hem hükümet tarafından hemde ukrayna toplumunda prestijli bir kısım tarafında’da desteklendiği. Özellikle, Mayıs 2015’te Uluslararası Cumhuriyetçiler Enstitüsü, ilkbaharda 22 Ukrayna şehrinde gerçekleştirilen ve ilişkileri hakkında soruları yanıtlayan 17.000 katılımcıyla yürütülen geniş çaplı bir sosyal araştırmanın sonuçlarını yayınladı: politika, yolsuzluk, ekonomi, NATO, AB, Rusya ve daha fazlası konuları içeren sorguya katılan 22 şehir arasında, o zaman merkezi hükümet tarafından kontrol edilen bölgelerin tüm başkentleri temsil edildi. Sonuçlarda; Referandumda katılımcıların %57’si Avrupa Birliği’ne katılmayı, %47’si NATO üyeliğini desteklemeyi tercihmetti (Avrupa, Birliği.(t.y):https://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/10%207589.pdf/).

Ancak, nesnel sosyal-ekonomik ve siyasi koşullar, Ukrayna’nın Avrupa entegrasyon planlarının tam olarak gerçekleştirilmesi için hala yeterli değil. Ukrayna’nın AB’ye tam üyeliğinin yakında gerçekleşmesi pek olası değil.

Resmi Kiev’in desteğini gördüğü Dünya Bankası da, durumlarındaki uzun süreli krizin, Kuzey’in desteklediği reformların gerçekleştirilmesini ve iki yıl içinde ülke ekonomisinin itibarını sarsma çabalarını tehdit ettiğini gösteriyor. Ukrayna’nın sanayi altyapısının 1/5’ini yok eden, 1 milyona yakın insanı evinden yoksun bırakan ve 9000’den fazla kişinin ölümüne neden olan silahlı çatışma, Ukrayna ekonomisinin çöküşünün ana nedeniydi. 1 Nisan 2016 tarihinde, Dünya Bankası Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova Direktörü Chimyao Fan; “Bizim için Ukrayna’daki krizi erken atlatmak çok önemli” dedi (Adomanis, 2015: 2).

Stratfor yayınevi 21 Mart tarihli yayınlarından birinde “Kiev bugün çok zor durumda” dedi, ve istifa talepleri giderek Başbakan Arseniy Yatsenyuk’a yöneltiliyor. Poroshenko da dahil olmak üzere seçimleri engellemekle ilgileniyor. Uluslararası Para Fonu’ndan mali desteği kaybetmemekle birlikte, Ukrayna’daki siyasi istikrarsızlığın bir sonucu olarak, bazı AB üye ülkeleri buna şüpheyle bakıyor. Özellikle Rusya ile daha da dostane ilişkileri olanlar tarafından. Buna ek olarak, bazı AB ülkeleri açıkça Ukrayna’yı ekonomik ve kurumsal reformları geciktirmekle suçladı.

Daha sonrasında 10 Nisan 2016’da A. Yatsenyuk’un istifa etmiş ve 14 Nisan 2016’da V. Groisman’ın Ukrayna’nın yeni Başbakanı olarak atandığıdır. Genel olarak, tam AB üyeliğinin Ukrayna için hala zor olduğu varsayılabilir. Bunun için gerekli hiçbir koşul yoktur. Raporların açıkladığı gibi: “Ukrayna’nın Avrupa entegrasyonu: Rusya’nın beklentileri, sonuçları ve politikası”, Ukrayna’nın AB üyeliği bir dereceye kadar temel olan ancak konuşulmayan şeylerle çelişiyor.

Bununla birlikte, bu tür engeller olmadan bile, Kiev, başta ekonomik nedenlerle olmak üzere, Avrupa entegrasyon planlarının hızlı bir şekilde uygulanmasına henüz güvenemez. Ukrayna’da ekonomik gelişme düzeyi son derece düşüktür. IMF istatistiklerine göre, 2015 yılında ülkenin kişi başına düşen GSYİH’si, Avrupa ortalamasının (32.000 ABD Doları) neredeyse 16 katı olan 2.100 ABD Doları civarındaydı. Aynı zamanda, AB’de yürürlükte olan kurallara göre, bir üye ülkenin kişi başına GSYİH’si Avrupa ortalamasının %90’ının altındaysa ve tek tek bölgeleri bu seviyenin %75’ine ulaşmıyorsa, o ülke bir bütün olarak ve (veya) münferit olarak bölgeler, gelirlerini Avrupa ortalamasına çıkarmak için tasarlanmış sübvansiyonlara hak kazanır. Sübvansiyonların miktarı oldukça büyük olmalıdır; Orta ve Doğu Avrupa’daki tüm ülkelerin AB’ye katılımlarından sonra aldıkları tüm sübvansiyonların miktarından az olmamalıdır.

Sonuç olarak, Ukrayna ekonomisinin mevcut durumu, AB’ye kabul edildiği takdirde, birliğin genel bütçesine kabul edilemez derecede ağır bir mali yük getirecektir. Bu sonuç, AB bütçesinin ana başıçısı olan Batı Avrupa’daki kamuoyunun da özelliğidir. Özellikle, istatistik servisi tarafından 2013 sonunda gerçekleştirilen sosyolojik anketin kanıtlandığı gibi, “Eurobarometer” Fransa’da ikamet edenlerin: (%70), Almanya (%69), Avusturya (%76), Finlandiya (%65), Hollanda ve Lüksemburg (%64) büyük çoğunluk sadece Ukrayna’nın üyeliğine değil, aynı zamanda genel olarak derneğin genel genişlemesine de karşıdır. Ukrayna’da ekonomik büyümenin engellenmesi sonucunda uzun vadede ekonomik engellerin kaldırılabilceğini de belirtmek gerekir.

Ukrayna AB’ye katılırsa, üye ülkeler için yen üzerinde daha ılımlı kısıtlamalar getiren AB’nin ortak tarım politikası (CAP) çerçevesinde tarım reformunun uygulanması Ukrayna için olumlu bir değere sahip olacaktır.

Ukrayna'nın AB'ye katılımı, ortak gümrük politikasına katılımı, ekonomik politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için kural ve standartların getirilmesi ve üretim için en şeffaf ortamın oluşumuna katkıda bulunacak ekonomik avantajların davranışı anlamına gelecektir.

Aynı zamanda, Ukrayna liderliği, Ukrayna'nın Birliğe katılımından kaynaklanabilecek tüm siyasi ve ekonomik eksiklikleri ve AB ile ilişkilerini ilerletme konusundaki zorlukları değerlendirmek için kapsamlı bir yaklaşım benimsemelidir, (Jonas, 2016: 3 (<https://euobserver.com/opinion/132899>)).

Avrupa ekonomisine açılan Ukrayna, yeni ekonomik koşullarda rekabet edemez hale gelecek nüfusun büyük bir yüzdesini alabilir. Ukrayna, uluslararası kriterlere göre düşük bir rekabet potansiyeline sahiptir. Başka bir deyişle, Dünya Ekonomik Forumu'ndan sonra hazırlanan "Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu"nun 2013-2014 yılları arasında olduğunu belirtiyor. Ukrayna, 148 ülke arasında sadece 84. sırada yer aldı (Dünya Ekonomik Formu,2013: http://www3.weforum.org/docs/GCR2013-14/GCR_Rankings_2013-14.pdf).

DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) 'ye zorunlu katılım, elektronik bileşen üreticileri ve enstrüman yapım endüstrisi için, özellikle özel ekipman üretiminde, yatırım çekme konusunda belirli sorunlar yaratmıştır. Uzmanların da belirttiği gibi, Ukrayna'nın GATT/WTO (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) anlaşmaları sistemine katılımından doğan yükümlülükleri kabul etmesi, elektronik sektörünün toparlanmasını yavaşlatmış ve hem pazarında hem de konumunda bazı kayıplara neden olmuştur. "On binlerce yüksek vasıflı işçi, mühendis ve bilim adamı, zavallı marjinalleştirilmiş insan statüsüne indirildi. İşlerini ve geçim kaynaklarını kaybettikten sonra Avrupa, ABD ve Rusya'daki göçmen işçi ordusunu yenilemek zorunda kaldılar. Ek olarak, Ukrayna'nın daha gelişmiş AB ülkelerinin gerisinde kaldığı ekonomik gecikme koşullarında sağlamak zorunda kalacağı yüksek sosyal garantiler, kaçınılmaz olarak Ukrayna ekonomisini ucuz işgücü avantajından mahrum bırakacaktır. BU, yerli girişimciliğin gelişmesinde bir düşüşe yol açabilir. Ayrıca, Ukrayna'nın AB'ye katıldıktan sonra kısa vadede karşı karşıya kaldığı riskler ve Polonya veya Batılı ülkelerin karşı karşıya olduğu eksiklikler, doğrudan Avrupa fiyat düzeyine geçiş sorununu, dördüncü temel mal fiyatlarında keskin bir yükselişi gündeme getirebilir.

Olası AB üyeliği için, Ukrayna liderliğinin tüm kamu yönetimi mekanizmasını derinden yeniden yapılandırmak için önlemler alması gerekiyor, aksi takdirde ülke yalnızca AB'den işbirliğini derinleştirmek için daha fazla vaat alacak (Perevalova, 2014: 46).

2.5. Azerbaycan AB İlişkileri

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycanın dış politika hedeflerinden biri de Batı'ya entegrasyon yapmak ve sosyalist sistemden yeni sisteme geçid yapaktır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için ise Avrupa kurumları ile işbirliği kurmak ve ikili ilişkileri geliştirilmesi gerkiyordu. Enerji bakımından dışa bağımlı olan batılı devletler içinde zengin doğal kaynaklara sahip Azerbaycan ile ilişkileri kurmak ve geliştirmek önemli olmuştur. Fakat hem Dağlık Karabağ sorunu hem de bağımsızlığının ilk yıllarında ülkede gerçekleşen hükümet krizleri bu ilişkileri yürütmenin kolay olmasını neden olmuştur.

Birleşmiş Milletlerin (BM) 1992 yılında genel kurul toplantısında Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığını resmen tanımıştır. Kısa bir süre içerisinde Azerbaycan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), NATO, Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerini geliştirmiştir. 31 Aralık 1991 yılında Azerbaycanı bağımsız bir ülke gibi tanıyan AB'yi Azerbaycanla ilk ilişkilerini 10 ağustos 1992 yılında kurmuştur. Sovyetler birliğinden ayrılan diğer devlet gibi Azerbaycanın'da batıdan gelen maddi yardımlara önemli bir derecede ihtiyacı vardı. Dağlık Karabağ sorunu yüzünden 1 milyondan fazla soydaşın zorla göç ettirilmesi ekonomik şartları daha da ağır bir hale getirmiştir. Bu bağlamda Azerbaycana edilen ilk maddi yardımlar AB'nin 1990 yılın Aralık ayında gerçekleştirdiği TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia) programı dahilinde yapılmıştır. Avrupa Topluluğu Komisyonu'nun eski Başkanı Yardımcısı olan Andriessen ve Sovyetler Birliğinin elçisi Voronin tarafından görüşmede TACIS programının içeriği belirlenmiştir. Enerji, ulaşım, eğitim, gıda dağıtımı, finansal hizmetler bu programın 5 öncelikli alanı olarak belirlenmiştir.

1991 yılında bu program kapsamında konu olana ülkelere yardım miktarı şu şekilde olmuştur:

- Enerji: 115 milyon EURO.
- Gıda Dağıtımı: 73 milyon EURO.
- Kamu ve Özel Sektörün Eğitimi: 103 milyon EURO.
- Ulaşım: 43 milyon EURO.
- Finansal Hizmetler: 37.6 milyon EURO.

AB'nin bu program kapsamında yapmış olduğu yardım ülkenin zor bir durumda olan sosyal ve ekonomik durumunun iyileşmesine yardımcı oldu. Bu programın uygulanmasında zaman zaman sıkıntılar yaşansa'da genel olarak bu program sayesinde eski Sovyet Cumhuriyetlerinin ekonomisinin geliştirilmesinde önemli bir katkı yaptı.

AB'yi ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler hızla gelişmeye başlası sonucu 22 Nisan 1996 yılında Azerbaycanla AB'yi arasında Lüksemburg'da Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (OİA). Ve bu anlaşma 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın 4 temel amacı var. Bunlar;

- Demokratik değerlerin geliştirilmesi ve Pazar ekonomisine geçidin sağlanması için Azerbaycana desteğin sağlanması.
- Siyasi ilişkilerin gelişmesine ve politik diyalogun devam ettirilmesine yardımcı olmak.
- Teknoloji, finansal, sosyal,ekonomik, kültürel bağlamda hukuki bir altyapı düzenlemek.
- Yatırım ve ticaret hacmini artırmak, Ab'le Azerbaycan arasında ekonomik bir gelişme sayesinde ekonomik bir uyumun sağlanmasına yardım etmektir.

Bu program sayesinde Azerbaycan ile AB'yi arasında ilişkiler daha da gelişmiş, ülkenin pazar ekonomisine geçidi ve demokratik reformların yapılması için AB'yi tarafından teşvik etmek yönünde bir takım işlemler yürütmüştür.Bu program kapsamında Azerbaycana 1998-2006 yıllarında AB'yi tarafından 200 milyon Euro yardım edilmiştir.

Azerbaycanla AB'le Azerbaycan arasında ikili ilişkiler daha da gelişerek 2004 yılının mayıs ayında yayınlanan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" kapsamında da daha da gelişmiştir. AKP (Avrupa Komşuluk Politikası)'de Azerbaycan için ülke raporu 2005 yılında, eylem planı ise 2006 yılında hazırlanmıştır. AB Güney Kafkasya (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) bölgesinde daha fazla politik rol oynamak ve AB politik hedeflerini sağlamak için buraya Özel Temsilci atanmıştır.

Bu ülkelerde ekonomik yardım ve teşvikleri daha kolay bir hale getirilmesi için AB tarafından 3-5 yıllığı kapsayacak bir şekilde eylem planları kabul edilmiştir. 2006 yılında Azerbaycan için kabul edilen Eylem Planında 10 öncelik öne sürülmüştür. Bunlar:

1. Ekonomik kalkınmayı destekleyerek yoksulluğu ve sosyal farklılığı azaltmak.
2. Bölgesel işbirliğini artırmak
3. Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yollarla çözümüne destek sağlamak.
4. Uluslararası taahhütleri kapsamında Azerbaycanın insan hakları ve temel özgürlükleri konusunda güçlendirmek.
5. Ülkede şeffaf seçimler kapsamında demokrasiyi güçlendirmek.
6. Rüşvete karşı mücadele ederek iş ve yatırım ortamını geliştirmek.
7. Gümrüklerin işlevlerini artırmak.
8. Özgürlük, Güvelik ve Adalet kapsamında işbirliğini geliştirmek.
9. Bölgesel işbirliğini artırmak.
10. Azerbaycan ve AB arasında enerji ve ulaşım işbirliğini güçlendirmek.

Genel olarak hem Eylem program hemde Komşuluk program kapsamında AB ile Azerbaycan arasında işbirliği daha da gelişmiş ve 2007 yılından bu yana Azerbaycan ve AB arasında sekiz İlerleme Raporu hazırlanmıştır.

2.5.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Azerbaycan Ab İlişkileri

Avrupa Komşuluk Politikası sayesinde üye devletlerle işlevlerin daha da geliştirilmesi için birçok girişim yaşanmıştır. Bunlardan en önemlilerinden bir de Doğu Ortaklığı İnisiyatifidir. Eski Sovyet ülkelerinden oluşan Gürcistan, Azerbaycan, Moldova, Ukranya, Belarusya ve Ermenistandan oluşan bir birlik oluşturulduğu. Bu ortaklık üye olan devletlere hem ikili ilişkileri geliştirmek hemde çoktarafli yeni enstrumanlar oluşturmak adına bir çok yenilikler getirmiştir. Doğu Ortaklığı başta Azerbaycan olmak üzere diğer devletlerle çoktaraflilik kapsamında ilişkiler 4 seviyyeden oluşmuştur. Bunlar;

- Dış İşleri Bakanları Düzeyinde Toplantıların yapılması.
- Tematik Platformun oluşturulması.
- Sivil Toplum Forumlarının oluşturulması.
- Devlet ve Hükümet Başkanlarının toplantılarının gerçekleştirilmesidir.

Bu işlemler sayesinde AB'le üye devletler arasında ekonomik, siyasi ve enerji alanında ikili ilişkiler daha da derinleşmiştir.

Bu Ortaklık kapsamında AB'nin Azerbaycana olan yardımları giderek artmış ve 2011-2013 döneminde 120 milyon Euro dan fazla olmuştur. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının başarılı olması sayesinde AB ile Azerbaycan arasında Ortaklık Anlaşması müzakire edilmektedir. Azerbaycandaki Macaristan Büyükelçisi olan Jolt Çutura Inews.com.tr'ye 4 Şubat 2011 tarihinde verdiği açıklamasında Doğu Ortaklığın Azerbaycan'ın siyasi ve ekonomik çıkarlarının geliştirilmesi bakımından önemli bir fırsat olarak nitellendirmiştir.

Doğu Ortaklığı Azerbaycanda halk tarafından desteklense de resmi makamlar, Azerbaycanın üyelik gibi bir niyyetinin olmadığını sadece yaşam ve diğer standartları Avrupa düzeyine ulaştırmak istediklerini belirtmişlerdir. Sivil taraf ise AB'nin Azerbaycanı bir üye olarak düşündüğü öngörmektedir. Doğu Ortaklığı sayesinde AB programları kapsamında Azerbaycandaki Sivil Toplum kuruluşlarının rolleri artmış ve AB ülkeleri tarafından destek görmüşlerdir. Zamanla hükümet destekli STK (Sivil Toplum Kuruluşları) ile gerçek STK arasında çelişkiler olmuştur. Azerbaycandaki sivil toplum ve halk hükümetden farklı olarak AB ile ilişkilerin daha da geliştirilmesi gerektiğini savunuyorlar. Hükümet ise kuzey komşumuz olan Rusya nedeniyle bu ilişkileri Rusyayı kızdırmayacak bir şekilde yürütmek istiyor. Bunun ne kadar başarılı olub olmadığını ise bize zaman gösterecektir.

2.6. Ermenistan AB İlişkiler

Ermenistan'ın dış politikasında öncelikli olarak değerlendirdiği durumlardan biri de uluslararası ilişkiler sisteminin önemli aktörlerinden biri olan Avrupa Birliği ile karşılıklı ilişkilerdir. Erivan'ın Moskova ile sık sık ortaklığı, Ermenistan'ın AB'nin Doğu ortaklık programının aktif katılımcılarından biridir. Özellikle AB Doğu Ortaklığı programında Ermenistan'ın katılımına ilişkin dönemlere göre karşılaştırmalı çözüme geçmeden önce AB yerine bu ülkenin jeopolitik konumuna ve dış politikasına genel bir göz atalım.

Her ülkede olduğu gibi Ermenistan'ın da jeopolitik konumu, dış politikasının sonuçlandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Jeostratejik konumuna göre Avrasya'nın önemli bölgelerinden birinde yer almasını, komşu ülkelerle ilişkilerini, siyasi-ekonomik gelişmişlik düzeyini, sosyo-kültürel kimliğini jeopolitik durumu belirleyen önemli faktörlerden biri olarak hesaplayabilir. Bazı sorunlar nedeniyle Ermenistan'ın komşu Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkileri oldukça keskin ve ikili ilişkiler neredeyse yok denecek kadar az. Ermenistan'ın bölgede jeopolitik olarak "sıkılmış" ve tehdit altında hissetmesi, hem dış politikasında hem de savunma stratejisinde kırılganlık endişelerini daha da üst düzeye çıkarmaktadır. Bu itibarla realistlerin "korku ülkelerin dış politikasını ve askeri yaklaşımını şekillendirdiği" görüşünü Ermenistan'ın dış politikasına atfedebiliriz. Güvenlik faktörünün Ermenistan'ı bölgede nüfuzu ve çıkarları olan, büyük, güce, sığınmaya, zorladığını, söyleyebiliriz, (Avrupa, Birliği, 2016; http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/10_7589.pdf). Rusya'yı büyük gücün himayesi olarak kabul eden Ermenistan, hem güvenlik sorununu hem de bölgedeki diğer askeri-politik çıkar ve iddiaları güvence altına almaya çalışıyor. Sonuç olarak Ermenistan, askeri-politik ve ekonomik açıdan Rusya'ya tamamen bağımlı hale geldi ve Moskova'nın bölgedeki "vassalı" haline geldi.

Ermenistan'ın içine düştüğü bu jeopolitik "labirent" hem Ermeni toplumunu hem de onun siyasi seçiciliğini zaman zaman endişelendirmiş ve bu rahatsızlık çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Bir çok ünlü Ermenileri, ülkelerinin Rusya'yı ciddi siyasi-ekonomik ve kırılganlık açısından Ermeni devletinin varlığına ciddi bir tehdit olarak gördüğünü açıklamaktan çekinmiyorlar. Ermenistan'ın bağımsızlığının hemen ardından dünyanın diğer güç merkezleriyle ilişkileri geliştirmeyi ve Moskova'nın ülke üzerindeki baskın etkisini azaltmayı hedeflediğini söyleyebiliriz. Özellikle Ermenistan'ın Doğu ile ilişkilerini ve askeri-politik ve ekonomik birliklerini bu bağlam ve koşullarda değerlendirebiliriz.

Ermenistan'ın dış politikasında öncelikli olarak değerlendirdiği durumlardan biri de AB ile olan ilişkileridir. AB, Ermenistan'ın en büyük ticaret ortağıdır ve her iki taraf da son yıllarda ilişkilerin her düzeyde geliştirilmesine ilgi göstermiştir. Ermenistan-AB ilişkilerini etkileyen faktörlerden kısaca bahsetmemiz gerekir: AB'nin Kuzey Kafkasya'daki jeopolitik çıkarları ve bu

çıkarlardan kaynaklanan aktif diplomasisi; Erivan'ın jeostratejik, ekonomik-politik çıkarları; AB ülkelerinde yeterince yerleşik ve siyasi olarak aktif olan Ermeni diasporasının varlığıdır.

Ermenistan-AB ilişkileri 1990'larda şekillenmeye başladı. Ermenistan ile AB arasında 1996 yılında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği anlaşması ve Erivan'ın 2004 yılında Birliğin Avrupa Komşuluk Politikasına katılması ikili ilişkilerde atılan ilk adımlar olarak değerlendirilmelidir. Bu adımlar Ermenistan'ın AB'nin değerlerini ve iddialarını daha yakından tanınmasını ve Brüksel'den geniş destek almasını sağladı. Genel olarak, 90'larda ve 2000'lerin başında AB'nin Ermenistan ile ilişkilerinde bir takım gelişmeler olmuştur.

2.6.1. Doğu Ortaklığı Çerçevesinde Ermenistan AB İlişkileri

Ermenistan'ın AB'nin "Doğu Ortaklığı" projesine katılımı ikili ilişkilerde yeni bir gelişme olarak görüldü. "Doğu Ortaklığı" projesinin Mayıs 2009'da Polonya ve İsviçre'nin önerisiyle ortaya çıktığını ve AB'nin bu girişiminin eski Sovyetler Birliği'nin 6 ülkesini -Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Moldova ve Belarusyanı kapsadığını belirtmek isterim. Bu girişim, Avrupa Komşuluk Politikası, AB tarafından finanse edilen programlar, "hareket ve güvenlik anlaşmaları", vizesiz seyahat, AB'nin işgücüne girişi çerçevesinde bahsettiğimiz 6 ülke ile derin ve geniş çaplı serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. piyasa, AB anayasası ve standartlarına uyum, insanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmek anlamına gelen "Doğu Ortaklığı" projesinin iki temel amacını şu şekilde ifade edebiliriz: Avrupa standartlarına siyasi, hukuki, ekonomik ve ticari açıdan uyum sağlamak. eski Sovyetler Birliği'nde adı geçen 6 ülke ve bu ülkelerdeki reform-geçiş sürecini desteklemek. Ayrıca "Doğu Ortaklığı" projesinin birçok uzman tarafından AB'nin eski Sovyetler Birliği bölgelerine ilişkin jeostratejisine hizmet eden bir "yumuşak güç" politikası olarak değerlendirilebileceğini ve Rusya'nın bu projeye yönelik olumsuz yaklaşımının da bununla bağlantılı olduğunu belirtelim. durum. "Doğu Ortaklığı" projesinin kendisi, bölgedeki ülkelerin kademeli olarak Avrupa-Atlantik alanına entegrasyonunu ve nihayetinde Rusya'dan ayrılmalarını ifade ediyor (Hasanov, 2015: 20).

Son 12 yılda Ermenistan-AB ilişkileri "Doğu Ortaklığı" projesi çerçevesinde hiç "pürüzsüz" değil. Yıllar boyunca, ikili ilişkiler umut verici olaylarla karakterize edilir ve keskin getirileri hayal kırıklığına uğratar. Ermenistan'ın "Doğu Ortaklığı" projesine katılımı 3 aşamaya ayrılabilir; İlk aşama 2009-2013 yıllarını kapsıyor, bu aşamada Ermenistan, Birlik ile işbirliğinde daha iddialı görünüyordu ve AB ile Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması için konuşmalar yaptı. 2013-2017 yıllarını kapsayan ikinci aşamayı ise taraflar arasında Ermenistan ile AB arasındaki ilişkilerin yeniden boyutlandırılması ve yeni anlaşmanın imzalanması için müzakere dönemi olarak tanımlayabiliriz. Son olarak üçüncü aşama, Ekim 2017'de Ermenistan ile AB arasında Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan ve bugüne kadar devam eden ilişkilerin birçok alanda gelişmeler kaydettiği dönem olarak kaydedilebilir (Hasanov, 2015: 26).

Ermenistan 2009 yılında hem egemenlik hem de toplum olarak “Doğu Ortaklığı” projesine büyük ilgi ve coşkuyla katıldı. Ermenilerin bu projeye katılmalarına olumlu yaklaşımlarının birçok nedeni vardı (Hasanov, 2015: 30). Bu nedenlerden biri, o dönemdeki egemenliğin gerek iç kamuoyunda gerekse bir anlamda uluslararası düzeyde anayasal bir soruna sahip olmasıyla ilgiliydi. Bu nedenle 2008 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin şüpheli sonuçları ve bu sonuçlara karşı yapılan eylemlerde protestocuların şiddet ve zorla dağıtılması (10 sivil bu eylemlerde güç kullanılarak öldürüldü) yeni seçilen cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’ı zor durumda bıraktı. ciddi siyasi talepler mevcut kriz durumundan çıkmanın yollarını, Ermenistan’ın eski-yeni hakim nüfusu ile kültürel ve bölgesel aktörlerle siyasi anlaşmalar yapmakta gördü.

AB’nin “Doğu Ortaklığı” projesine aktif katılım, o zamanlar Sarkisyan rejimine, yalnızca marjinal siyasi çıkarların garantisi olarak avantajlı görünüyordu. 2008 yılında sınırların açılması konusunda Türkiye ile yapılan ve alınan anlaşmalara bu açıdan bakabileceğimizi söylemek gerekir.

Aynı zamanda, Ermeni devleti ve toplumunun çıkarları, AB’nin belirli programlara aktif katılımını gerektiriyordu. Rusya’nın ülke üzerindeki etkisini azaltmak ve sürdürülebilir bir güvenlik ve ekonomik duruma sahip olmak için dünyanın diğer güç merkezleriyle ilişkiler geliştirme stratejisini Ermenistan’ın dış politikada gerçekleştirmeye çalıştığı geleneksel öncelikler arasında sayabiliriz. Bu bağlamda AB’nin “Doğu Ortaklığı” projesi hem Ermenistan için bir birlik hem de projeye katılan diğer ülkelerle siyasi-ekonomik ilişkileri derinleştirmek için bir fırsat gibi görünüyordu. Aynı zamanda, Ermenistan’ın “Doğu Ortaklığı” projesine katılımı da ülkede köklü yolsuzlukla mücadele, demokratik normların ve reformların güçlendirilmesi için fırsatlardan biri olarak değerlendirildi. Sivil ülke vatandaşlarının çoğu, Avrupa’ya entegre edilerek yaşam standartlarının iyileşeceğini ummuş ve bu umut hala devam etmektedir (Hasanov, 2015: 42).

Böylece, 2009 yılında Ermenistan’ın büyük umutlarla katıldığı “Doğu Ortaklığı” projesi çerçevesinde AB ile 4 yıl süren müzakereler, Erivan’ı Brüksel ile Ortaklık Anlaşması’nı imzalamaya çok yaklaştırdı. Rusya, Ermenistan ile AB arasındaki Ortaklık Anlaşması müzakere sürecine 2013 yılına kadar seyirci kaldığından, anlaşmaya varılan anlaşmanın Erivan’da imzalanacağına dair umutlar yükselmeye başladı. Ancak Nisan 2013’te Erivan ile Brüksel arasında Ortaklık Anlaşması’na ilişkin görüşmelerin olumlu sonuçlandığının açıklanması Moskova’da ciddi rahatsızlık yaratırken, Rusya’nın Ermenistan üzerindeki baskısını artırmasına da neden oldu. Rusya’nın Ermenistan üzerindeki baskısını artırmak için kullandığı kaynaklara, Ermenistan’ın Rusya’dan siyasi-ekonomik olarak askıya alınmasına ve Ermeni-Azerbaycan ihtilafına dayanarak belirtmek gerekir. Bununla birlikte birçok uzmanın vardığı sonuçlara göre Erivan, Rusya’nın sert baskısı sonucunda son anda kararını Eylül 2013’te değiştirmek ve Moskova’nın girişimleriyle oluşturulan Gümrük ve Avrasya Ekonomik Ortaklığı’na katılmak zorunda kaldı. O dönemde Ermenistan, içine düştüğü durumdan çıkmak için hem AB ile Ortaklık Anlaşması’na hem de

Avrasya Ekonomik Ortaklık Anlaşması'na katılmak için yeni bir teklif sunmasına rağmen, Erivan'ın bu teklifi Brüksel tasarısından kabul edilmedi.

2013-2015 yıllarını Ermenistan'ın AB ile ilişkilerini yeniden tanımlama dönemi olarak değerlendirebiliriz. Avrasya Ekonomik Ortaklık Anlaşması'na katıldıktan sonra Ermenistan, AB'ye entegrasyon politikasından vazgeçmedi ve ardından Cumhurbaşkanı Sarkisyan, her iki ortakla ilişkilerini derinleştirme niyetinin ciddi olduğunu açıkladı. 2015-2017 yıllarında Ermeni-Rus ilişkilerinde yaşanan bazı “düşüşler” Erivan-Brüksel ilişkilerine de farklı bir boyut kazandı. Özellikle Nisan 2016'daki “dört gün savaşı” sonrasında Rusya'nın Ermeni kamuoyunda bir güvenlik garantisi olarak konumu zayıflamaya başladı (Gafarov ve Sariyev, 2014: 34). Son on yılda Ermenilere duyulan memnuniyetsizliğin dile getirilmesinin nedenlerinden biri de Rusya'nın Azerbaycan'a silah satışı uygulamasıydı. Ermenistan kamuoyunun güvenlik garantörü olarak Rusya'ya olan güvenin zayıflaması, Ermenistan'da yapılan kamuoyu yoklamalarında da kendini göstermiştir. Örneğin, son yıllarda yapılan anketlerden birinde, ankete katılanların %51'i Rusya'nın Ermenistan-Azerbaycan ihtilafı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu düşünürken, yorumcuların %59'u, Ermenistan eğer Kolektif Güvenlik Teşkilatı'nın Erivan'a yardım etmeyeceğini düşünmüştür. Azerbaycan ile tekrar savaşa girecekti. İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra Ermeni kamuoyunda Rus karşıtı eğilimlerin de güçlendiği görülmektedir. Bu faktörün yakın ve orta vadede Ermenistan-AB ilişkilerini de etkileme olasılığı var.

2015 yılında Ermenistan ile AB arasında “Doğu Ortaklığı” projesi çerçevesinde yeni bir ortaklık anlaşmasının imzalanması için yeni bir müzakere dönemi başlamış ve bu durum 2 yıl sürmüştür. Müzakereler sonucunda, Kasım 2017'de Ermenistan ile AB arasında Genişletilmiş ve Kapsamlı Sözleşme imzalandı (Gafarov ve Sariyev, 2014: 42). Sözleşme, Ermenistan'ın AB ile her türlü siyasi ve güvenli işbirliğine girmesine izin veriyor. Bu anlaşmanın 2013 yılında imzalanması planlanan Ortaklık Anlaşması'ndaki anlaşmadan farkı, Ermenistan ile AB arasında insanların serbest dolaşımını kolaylaştıran bir ticaret bölgesinin oluşturulmasını içeriyor. Şu an itibariyle, Ermenistan-AB ilişkileri, 2017 yılında taraflarca imzalanan Genişletilmiş ve Kapsamlı Ortaklık Anlaşması ile bilinmektedir. Anlaşma bugüne kadar tüm AB üye ülkeleri ile AET ve Ermenistan tarafından onaylanmıştır. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da Anlaşmanın 2021 Mart ayında resmîyet kazanmasıydı.

2018 yılının ilk baharında Ermenistan'da yaşanan iktidar değişikliğinin ardından Erivan-Brüksel ve her iki taraf arasındaki ilişkilerde bir canlanma yaşanacak gibi görünüyor.

İlişkilerin yıllar içinde son derece yüksek düzeyde gelişmesinde olumlu gelişmeler olduğu gösterilmiştir. Şubat 2019'da Ermenistan Başbakanı Paşinyan, AB'nin “Doğu Ortaklığı” projesi müzakereleri sırasında, her iki taraf da Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşmasının bizim için önemli olduğunu ve Erivan Anlaşmasının tüm şartları yerine getirmeyi amaçladığını vurguladı.

AB, son 2 yıldır Ermenistan ile siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda yoğun bir ortaklık yapıyor ve Paşinyan hükümetinin “reform” olarak değerlendirdiği adımlarına ciddi siyasi-maddi destek veriyor. AB üyeliği konusu bugün pek çok nedenden dolayı Ermeni hükümetinin gündeminde yer almasa da, ilişkilerin keskinleşmesi gelecekte Erivan için de bir istisna değil. Ermeni kamuoyunun da AB ile ilişkilerin derinleşmesine olumlu baktığını belirtmek gerekir. Genel olarak son yıllardaki Ermeni hakimiyetini, dış politikada ABD ve AB’ye yönelik adımlar atılması ve Rusya’nın etki çerçevesinden uzaklaşma politikası olarak değerlendirebiliriz. Bu nedenle Paşinyan hükümetinin Ermenistan’ın dış politikadaki çok vektörlü dengeleme çizgisini güçlendirme politikası, ülkenin AB’nin “Doğu Ortaklığı” projesine daha aktif katılımını zorunlu kılıyor (Gafarov ve Sariyev, 2014: 56).

Tüm bunlarla birlikte son dönemde yaşananların, özellikle İkinci Karabağ savaşının sonuçlarının, Ermenistan ile AB arasındaki ilişkileri etkilemeyeceğini düşünmek yanlış olur. Bu savaşın sonucunda bir yandan Ermeni kamuoyunda Rusya’ya yönelik artan eğilimler, diğer yandan Moskova’nın siyasi-ekonomik, askeri-güvenlik açısından Ermenistan üzerindeki etkisini güçlendirmektedir. Üç ülkenin liderleri (Azerbaycan, Ermenistan, Rusya) tarafından 9 Kasım 2020 ve 11 Ocak (2021) tarihlerinde imzalanan deklarasyon, anlaşmazlığı sona erdirirken, bölgede yeni jeopolitik ve jeoekonomik gerçekliklerin yaratılmasını da sağladı. Sonuç olarak, bu faktörün Ermenistan’ın Avrasya Ekonomik Topluluğuna daha derinden entegre olmasının nedeni olma olasılığı vardı (Avrupa Birliği Konseyi, 25.09.2017: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/euarmeria_comprehensive_and_enhanced_partnership_agreement_cepa.Pdf).

Sonuç olarak, Ermenistan’ın “Doğu Ortaklığı” projesine katılımı, başarıları ve başarısızlıkları olan çelişkiler açısından doğası gereği zengindi. Araştırmada, Ermenistan’ın “Doğu Ortaklığı projesine” katılımını 3 aşamaya ayırdık ve bu aşamaların her biri arasındaki farkı ve karşılıklı ilişkilerin doğasını gösterdik.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DOĞU ORTAKLI KAPSAMINDA AZERBAJCANIN KAZANIMLARI

3.1. Azerbaycan'ın Siyasi Açıdan Doğu Ortaklığı Kapsamında Kazanımları

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsız bir dış politika yürütmektedir. Bu politika, Azerbaycan devletinin sistematik olarak güçlendirilmesini ve gelişimini sürdürmeyi ve ulusal çıkarları korumayı amaçlamaktadır. Azerbaycan'ın dış politikası, uluslararası hukuk ilkelerinin yanı sıra devletin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine müdahale ilkeleri üzerine kurulmuştur.

Bu ilkelere ve uzun vadeli ulusal çıkarlara dayalı olarak, Azerbaycan'ın dış politikası, siyasi cumhuriyetin bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine yönelik tehditleri ve riskleri ortadan kaldırmak, başta Ermenistan Cumhuriyeti'nin devletlere karşı tecavüzü olmak üzere hayati bir amaca hizmet etmektedir. Bölgesel düzeyde, bölgede barış ve istikrarı tesis etmek, büyük ulaşım ve ortaklık projelerini gerçekleştirmek gibi stratejik hedeflere ulaşmak, Azerbaycan'ın dostluk politikasının ana hedeflerinden biridir. Küreselleşen modern dünyada, Azerbaycan halkının çıkarlarını daha etkin bir şekilde korumak için ülke ekonomisinin gelişmesi için çeşitli projelere yabancı yatırımları çekmek, Azerbaycan'ın dış politikasında olağanüstü bir öneme sahiptir. Demokratik ilerleme yolunu seçen Azerbaycan, komşu ve komşu olmayan diğer devletlerle çeşitli alanlarda hem ikili hem de genişletilmiş karşılıklı ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurma ve geliştirme genel amacını mümkün olduğunca tam olarak gerçekleştirmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasındaki en büyük siyasi engel, Ermenistan Cumhuriyeti'nin bölgeye karşı iddiasıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasında ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve Ermeni askeri saldırısının ağır sonuçlarının ortadan kaldırılması önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan konuşmalar sırasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin elinde tuttuğu inatçı bölge ülkesinin toprak üstünlüğünü yeniden kazanmak ve bu yolda hoşgörü göstermemektir. Adil ve uluslararası hukuk normları ve ilkelerine dayanan Ermeni-Azerbaycan ihtilafının temel amacı, Kuzey Kafkasya'nın geleceğinde önemli bir rol oynamaktadır, çünkü ancak bu önemli kuralın yerine getirilmesi, bölgesel ilişkiler ve bölgenin gelecekteki gelişimi mümkün (Gafarov ve Sariyev, 2014: 24).

1993 yılından itibaren Azerbaycan, Avrupa Birliği ile ilişkilere ilgi duyduğunu beyan etmiş ve bu kurumla çeşitli alanlarda ilişkiler kurmaya başlamıştır. Azerbaycan'ın avantajlı coğrafi konumunun, zengin doğal kaynaklarının AB'nin ülkeye olan ilgisini oluşturduğunu belirtmek gerekir. Azerbaycan'ın AB ile ilişkileri daha çok çeşitli programlar çerçevesinde yrtlmektedir.

Geçen yüzyılın 90. yılının başında AB, bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerle iş kurmak, demokratik reformlar yapmak, piyasa ekonomisinin altyapısını kurmak ve ticareti, ulaştırmayı geliştirmek için Mayıs 1991'de Brüksel'de 5 Orta Asya ve 3 Kuzey Kafkas ülkesinin temsilcilerinin katıldığı konferansta ortaya konan "Avrupa-Kafkasya-Asya Trans-Kafkasya Ulaştırma Koridoru" projesidir. Planlanmış olan bu proje tarihi doğu-batı "İpek Yolu" koridorunun yeni standartlara göre düzenlenmesi, ulaşım-haberleşme sistemlerinin kurulması ve geliştirilmesi amaçlanmıştır. AB, bir Teknik yardım programı hazırlayarak projeye yardımcı olmaktadır. "Avrupa-Kafkasya-Asya TransKafkasya Ulaştırma Koridoru" projesinin gerçekleştirilmesinde en önemli nokta, 8-9 Eylül 1998 tarihlerinde Bakü'de 32 ülke ve 13 uluslararası kuruluş temsilcisinin katıldığı uluslararası konferans olmuştur. Bu konferansta, Avrupa-Kafkasya-Asya ulaşım koridorunun uygulanmasının teknik ve ekonomik koşullarını belirleyen "Avrupa-Kafkas-Asya ulaşım koridorunun geliştirilmesi için uluslararası taşımacılık konusunda çok taraflı ana anlaşma" adı verilen önemli belgeler imzalandı.

AB ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri niteliksel olarak yeni bir boyuta taşıyan eylem, 22 Nisan 1996 tarihinde imzalanan "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" olmuştur. 1999 yılında yrrlge giren ve karşılıklı ilişkilerin hukuki zeminini oluşturan bu anlaşma, Cumhurbaşkanı Haydar ALİYEV tarafından "Azerbaycan devleti için büyük önem taşıyan tarihi bir olay" olarak seslendirildi. Bu anlaşma toplum-politik-ekonomik-medeniyet, sosyolojik vb. Çeşitli alanlarda karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi için kullanılabilir. Anlaşmaya göre kurulan ortaklığın amaçları aşağıdaki gibidir (Gafarov ve Sariyev, 2014: 34):

- Taraflar arasında siyasi diyalogun geliştirilmesi ve bunun için uygun çerçevelerin oluşturulması.
- Sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı sağlamak amaçıyla taraflar arasındaki ticareti ve yatırıma genişletmek.
- Demokrasinin güçlendirilmesi ve piyasa ekonomisine geçişin sona erdirilmesine yardımcı olmak.
- Mevzuat, finans, vatandaşlık, bilim, teknoloji ve kültür alanlarında işbirliğinin temellerini atmak.

Devlet komisyonu, bu anlaşmadan doğu sorumluluğun yerine getirilmesi, AB ile ilişkilerin genişletilmesi ve temizlenmesi için gerekli tedbirlerin hazırlanması ve uygulanması için 23 Kasım 1999 tarihli Azerbaycan Cumhurbaşkanı kararıyla kurulmuştur. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın

yürürlüğe girmesinden sonra AB ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde yaşanan bir diğer önemli değişiklik de bu ilişkilerin yapılanmasıdır. Oluşturulan konseylerin - dernek konseyi, parlamento dernek komitesinin - faaliyetleri, karşılıklı iş ilişkilerinin sürekliliğini, düzenliliğini ve maksimum sistemleşmesini sağlamıştır.

1999 yılından itibaren parlamentolararası ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu alandaki ilişkilerin ana yönlerinden biri, Nisan 2000’de ilk toplantısını yapan parlamentolar çerçevesinde ortaklıktır. Parlamento Konsey toplantısında ilişkilerdeki genişlenmesine yardımcı oldu.

Ortaklık Konseyi’nin ilk toplantısı 10 Ekim 1999’da gerçekleşti. Çok sayıda görüş toplantısında aşağıdaki konular tartışıldı: bölgesel anlaşmazlıkları çözümlenme yolları, bölgesel işbirliği sorunları ve güvenlik gibi uluslararası programların rolü meseleler, yargının birleştirilmesi, basın özgürlüğü gibi önemli konular masaya yatırıldı.

AB’nin Dağlık Karabağ ihtilafına tepkisi son yıllarda değişiyor. AB tarafından 1992 ve 1993 yıllarında kabul edilen Dağlık Karabağ bildirgelerinde, çatışmalara neden olan işgalci devlet ve işgal edilen devlet açıkça belirtilmeli ve gösterilmelidir. Ancak 2002 yılı Ağustos ayında Dağlık Karabağda’ki konda kurumunda yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin “AB yetkililerinin Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin Bildirgesi”nde, “Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığını tanımadığı”, “Türkiye’yi desteklediği” açıkça ifade edilmiştir. Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü ve Ermenistan’ın bir çatışma tarafı olduğunu 20 Mayıs 2010’da Avrupa Parlamentosu “Avrupa Birliği’nin Güney Kafkasya’daki stratejisine yönelik talep” başlıklı bir kararname kabul etti. Bu kararnamede Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun çözümüne önemli bir yer verilmiştir. Çatışmanın uluslararası hukuk ilke ve normları kapsamında Azerbaycanın toprak bütünlüğünün temin edinmesi, yerlerinden edilmiş bir milyona yakın kişilerin yurdlarına geri dönmesinin sağlanması ön görülmüştür.

Karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesinde bir diğer önemli adım, 3 Nisan 2000 tarihli cumhurbaşkanlığı kararnamesi temelinde, “Yetkililerin faaliyetlerinin organizasyonu hakkında cumhurbaşkanlığı kararnamesi temelinde Azerbaycan’ın AB’de daimi temsilinin kurulmasıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin AB ile birlikte ve 2003 yılından bu yana Avrupa Komisyonu’nun Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki temsili faaliyet göstermektedir.

2004 yılından itibaren AB-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir boyut başlamıştır. AB ile “Yeni Komşuluk Politikası” programı çerçevesinde Azerbaycan, birçok ekonomik, siyasi, hukuki ve idari reformu gerçekleştirme fırsatı elde etmekte ve bu amaçla Birliğin teknik ve mali desteğini almaktadır. Aynı zamanda, yeni program çerçevesinde Azerbaycan, AB’den kendi iç pazarlarına, işçilerin, malların, hizmetlerin, yatırım-sermaye kaynaklarının serbest dolaşımına çıkma fırsatı

buldu (Avrupa Birliği Komisyonu, 29.09.2014; https://ec.europa.eu/energy/international/international_cooperation/doc/mo%20u_azerbaijan_en.pdf).

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 2004 yılında, ülkenin “Yeni Komşuluk Politikası” programına girmesiyle Avrupa entegrasyonunun niteliksel olarak yeni bir aşamaya girdiğini dikkate alarak, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin AB’ye entegrasyonu için bir devlet komisyonu kurulmasına izin verdi. Kararname, AB ile siyasi, ekonomik, ulaşım, enerji, hukuk, güvenlik, insan hakları ve demokratikleşme, insani, bilimsel-eğitim ve diğer işbirliği alanlarında çalışma grupları kurmayı amaçlıyordu. Kasım 2006’da Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde “Azerbaycan AB eylem planı” kabul edildi. AB, eylem planının gerçekleşmesi için 92 milyon avro ayırdı. Program çerçevesinde Brüksel’e davet edilen (Mayıs 2004) ilk Güney Kafkas ülkesinin lideri İlham Aliyev oldu. Tüm bu göstericiler, AB’nin Azerbaycan’a büyük önem verdiğinin göstergesidir. Ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı, “Avrupa Birliği’ne entegrasyon stratejik hedefimizdir” dedi.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Kasım 2006’da Brüksel’e yaptığı ziyarette, Azerbaycan ile AB arasında enerji alanında sık sık ilişkiler olduğuna dair bir mutabakat zaptı imzaladı. Avrupa Birliği’nin Güney Kafkasya ülkeleriyle yaptığı “Yeni Komşuluk Politikası” programı, örgütün bölgeye ciddi ilgi gösterdiğini bir kez daha kanıtladı. Avrupa Birliği tarafından yeni bir “Doğu Ortaklığı” girişimi başlatıldı (Avrupa Parlamenti, (t.y) <https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html.com>).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı 2009 yılında Belçika Krallığı ziyareti, Avrupa Birliği yetkilileri ile yaptığı görüşme, Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroz’un Ocak 2010’da Bakü ziyareti, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Avrupa Komisyonu Başkanı’nın ziyareti JMBarroz 13 Ocak 2010 tarihinde Brüksel’de. Güney Doğal Gaz Koridoru Ortak Bildirgesi’nin imzalanması, Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde başarılı bir şekilde geliştiiğinin ve bu işbirliğinin bir bütünlük içine girdiiğinin kanıtıdır.

3.1.1. “Doğu Ortaklığı” girişiminin gerçekleştirilmesiyle yeni aşama

30 Eylül 2011’de Polonya’nın başkenti Varşova’da Avrupa Birliği’nin “Doğu Ortaklığı” konferansı düzenlendi. Konferansa Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev katıldı. Konferansta bildiri, Avrupa Birliği’nin “Doğu Ortaklığı” konferansı ile birlikte kabul edildi. Varşova Konferansı’nda Avrupa Birliği temsilcileri, Dağlık Karabağ sorununun tek çözüm biçiminin AGİT Minsk Grubu olduğunu açıkladılar. Ancak Avrupa Birliği de bu anlaşmazlığın çözümünde kendi yardımını göstermeye hazırdı. Konferans çerçevesinde AB’nin dış politika ve güvenlik konularındaki Baş Komiseri Ketrin Eshton, Azerbaycan ve Ermenistan cumhurbaşkanları ile ayrı ayrı görüştü. Bu görüş sonucunda Konseyin bildirgesine Güney Kafkasya bölgesindeki sorunların barışçıl bir yöntemle çözülmesi maddesi eklendi.

3.1.2. İşbirliğinin Tarihi: Dönüşüm Aşamaları

Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında yeni bir işbirliği belgesinin hazırlanmasına ilişkin konular, son zamanlarda hararetli tartışmalara neden oldu. Bazıları birbiriyle çelişen farklı görüşler dile getiriliyor. Resmi Bakü, ortaklık anlaşması müzakerelerinin başarıyla devam ettiğini söyleyerek sabırlı ve gerçekçi tavrına bağlılığını sürdürüyor. Bu bağlamda, uzmanlar kritik bir noktaya odaklanmalıdır. Azerbaycan, ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla karşılıklı saygıya dayalı eşit ilişkileri tercih etmektedir (Avrupa Birliği Komisyonu, 29.09.2014; https://ec.europa.eu/energy/international/international_cooperation/doc/mo%20u_azerbaijan_en.pdf);).

Egemenliği ve ulusal çıkarları korumak bir numaralı önceliklidir. Azerbaycan, Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı programında yer alan bazı terimlerden memnun olmadığı için ülke kendi işbirliği modelini ortaya koydu. Ve şimdi bu konuda verimli görüşmeler yapılıyor. Bu tezde, AB-Azerbaycan ilişkisinin çeşitli yönlerini vurgulayacaktır. Avrupa Birliği ile ilişkilerin kurulması konusu, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra hız kazanmıştır.

Haydar Aliyev'in bağımsızlığının ilk yıllarında Avrupa Birliği ile ilişkileri ülkenin dış politikasının temel önceliği olarak belirlemesi tesadüf değildir. 1999 yılında Azerbaycan, AB ile ülke ve örgüt arasındaki karşılıklı ilişkilerin yasal çerçevesini oluşturan ortaklık ve işbirliği anlaşması imzaladı.

21. yüzyılın başlangıcı, Avrupa Birliği içinde olduğu kadar küresel jeopolitik ve bölgesel durumda da önemli değişikliklere işaret etti. 2004 yılında Avrupa Birliği, 10 ülkenin kabul edilmesiyle büyük bir genişleme gördü ve örgütün iç ve dış politikasını şekillendirdi.

Aynı yıl Avrupa Birliği, Avrupa'yı ve komşularını birbirine yakınlaştırmayı amaçlayan Avrupa Komşuluk Politikası'nı kabul etti. Bu politikanın iki yönde gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Akdeniz bölgesi ve Doğu. Balkan ülkelerinin kabul edilmesinin beklendiği için Balkanlar'ın Avrupa Birliği için ayrı bir öncelik olduğu vurgulanmalıdır (Avrupa, Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

Doğu yönünde, Güney Kafkasya komşuluk politikasının önemli bir unsuruydu. Ancak 2008 Rusya-Gürcistan savaşı ve 2008-2009 Ukrayna gaz krizi durumu çarpıcı biçimde değiştirdi. Bu, Avrupa Birliği'ni serbest ticaret bölgesinin oluşturulması, enerji güvenliği, insan hakları ve Dünya Ticaret Örgütü üyeliği konularına, öncelik vermeye, teşvik etti, (Avrupa, Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

AB'nin yeni komşularına kendi jeopolitik, ekonomik, enerji ve mali çıkarları prizması üzerinden davrandığı açıktı. 2007 yılına kadar uygulanan TRACECA, TISIS ve INOGATE gibi

programları da dolaylı olarak bu hedeflerin peşinden gitti. 2007 yılında jeopolitik durumdaki değişikliklerle birlikte AB yeni, programlar, başlatmıştır (Avrupa, Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

Örneğin, TESIS programının yerini Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) almıştır. Avrupa ve komşularını birbirine yakınlaştırmayı amaçlayan bu program, demokrasi ve insan haklarının iyileştirilmesini, piyasa ekonomisine geçişin kolaylaştırılmasını, sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesini ve karşılıklı çıkar alanlarında işbirliğinin geliştirilmesini kapsamaktadır (Sandholtz ve Stone, 2018: 45) ENPI, Eşleştirme, Teknik Yardım ve Bilgi Değişim Aracı, Bütçe Desteği, Tempus ve Erasmus Mundus, programlarını, içerir (Avrupa, Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

2007'de Brüksel'in ENPI kapsamında Azerbaycan ile 2007-2013 işbirliğine ilişkin stratejik bir belge hazırladığı belirtilmelidir. Bu belge, Azerbaycan'da piyasa ekonomisinin gelişimine verilen desteği teyit etti ve güvenlik konularını ve AB-Azerbaycan Ortak Eylem Planı'nı vurguladı. 2008'de Avrupa Birliği, Sovyet sonrası altı ülkeyi kapsayan Doğu Ortaklığı girişimini öne sürdü. 2009 yılında Prag, Doğu Ortaklığı programının kurucu zirvesine ev sahipliği yaptı. Nitekim AB'nin Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'a yönelik komşuluk politikası, öz ve amaçlar açısından dönüşüme uğramıştır.

Bazı uzmanlar bazı nedenlerden dolayı AB-Azerbaycan ilişkilerine dönüşümün neden olduğu yeni değişimlerin prizmasından bakmıyorlar ve bu da örgüt ile ülke arasındaki ilişkilerin gerçek dinamiklerini anlamalarını, zorlaştırıyor (Avrupa, Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

Özellikle, Azerbaycan'ı 2007'de AB ile ilişkilerini gözden geçirmeye teşvik eden gerçekleri kabul etmiyorlar. Mesele şu ki, AB, ortaklık ve işbirliği anlaşmasından başlayarak, Azerbaycan ile ilişkilerini kendi jeopolitik, ekonomik durumuna uyarlamaya çalıştı, güvenlik ve enerji güvenliği çıkarları kapsamında. Ortak üyelik ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) üyeliği konuları bunu kanıtlamıştır.

Bu tür bir yaklaşım muhtemelen herhangi bir Sovyet sonrası cumhuriyet için kabul edilebilir. Ancak Azerbaycan'ın egemenliği ve bağımsızlığı için iki önemli faktör var. Birincisi, Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun uluslararası hukuka uygun olarak adil bir şekilde çözülmesi yoluyla toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasıdır. İkincisi, Azerbaycanın her alanda bağımsız politikanın sürdürülmesi ve ulusal çıkarların geliştirilmesidir.

3.1.3. Bağımsızlık ve Egemenlik: İki Önemli Terim

Avrupa Birliği ile ilişkilerde bu iki faktörü mutlaka hesaba katmak gerekiyor. Resmi Bakü'nün ortak üyelik modelini kabul etmeyi reddetmesinin ve bunun yerine karşılıklı yarar sağlayan yepyeni kapsamlı bir stratejik ortaklık anlaşması önermesinin nedeni budur.

2015 yılındaki Riga zirvesinde Azerbaycan liderliği bunu açık ve net bir şekilde teyit etti. Biraz kafası karışan Brüksel, nihayet Azerbaycan'ın önerdiği işbirliği modelini kabul etti ve anlaşmaya ilişkin müzakereler 2017'de başladı ve 2018'de örgüt ve ülke, Ortaklık Önceliklerini onayladı.

Azerbaycan'ın ekonomik, siyasi, jeopolitik ve enerji bağımsızlığını koruyarak Avrupa Birliği'nin stratejik ortağı olmaya hazır olduğu açıktır. Bu temelde AB, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve sınırlarının dokunulmazlığını vurgulayan yeni bir belgeyi kabul etti. Stratejik ortaklık belgesi üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Ve eşit bir ortak olarak Azerbaycan, AB ile bir işbirliği modeli ortaya koydu ve bunu gerçekleştirmeye son derece kararlı. Doğal olarak Brüksel, resmi Bakü'yü bağımlı kılmak için kendi şartlarını dayatmak isterken, Azerbaycan eşitlik ilkesini korumaya çalışıyor. Halen, örneğin DTÖ üyeliği konusunda, Azerbaycan'ın bazı kısıtlayıcı taahhütler üstlendiğini öne süren görüş ayrılıkları olabilir. Ve deneyimler, büyük güçlerin bile birkaç DTÖ şartına katılmadığını ve farklı ülkelere farklı yaklaşımlardan şikayet ettiğini gösteriyor. O zaman DTÖ'ye koşulsuz katılmanın anlamı nedir? AB bu faktörü Azerbaycan'a başka şartlar dayatmak için kullanmayacak mı (Sandholtz ve Stone, 2018: 20)? Bu tür soruların hala cevaplanması gerekiyor. Ayrıca Ermenistan, Dünya Ticaret Örgütü üyesidir. Bu ülke Azerbaycan'a karşı işgal politikası izliyor. Peki Azerbaycan, DTÖ'de Ermenistan ile nasıl ortak olabilir? Ve diğer birçok belirsiz faktör de ortaya çıkırmazm?

Vurgulanması gereken, AB'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımasına rağmen, saldırgan Ermenistan ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştığıdır. Hatta bu uydu ülkeye hükümetin demokratikleşmesi, yolsuzlukla mücadele vb. dahil büyük vaatler veriyor. Sanki Dağlık Karabağ hiç işgal edilmemiş, Ermenistan komşu devletin topraklarını hiç işgal etmemiş gibi. AB ne yazık ki Doğu Ortaklığı girişimi kapsamında Ermenistan'dan ciddi bir talepte bulunmadı.

Tüm bu faktörlerin doğal olarak Azerbaycan-AB ilişkisi üzerinde etkisi vardır. Ancak belge üzerinde çalışmayı tamamlamak mümkündür. Tarafların uzlaşmaya varacağından kimsenin şüphesi olmasın. AB, bağımsız bir devlet olarak Azerbaycan'ın, özellikle toprak bütünlüğü ve enerji güvenliği söz konusu olduğunda, başka hiçbir şey için ulusal çıkarlarına asla ihanet etmeyeceğini anlamalı ve anlamalıdır.

Bağımsız bir devlet olmak günümüzde kolay bir iş değil. Her konuda Azerbaycan ulusal çıkarlarını savunmalıdır. Tecrübeler, bazı ülkelerin bu konuda kararlılık gösteremediklerini göstermektedir. Ancak Azerbaycan, Avrupa Birliği ile stratejik işbirliğine ilişkin yeni belgede tam olarak yansıtılan güçlü bir irade ve, kararlılık, sergiliyor (Avrupa, Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

Vatandaşlar için somut sonuçlar, Doğu Ortaklığı kapsamında AB katılımının merkezinde yer almaktadır. Somut sonuçların arayışı, 2020 için Doğu Ortaklığı işbirliğinin 20 hedefi ile sonuçlandı. Bunlar, tüm paydaşlarla yakın işişare içinde geliştirildi. En önemli hedeflerden bazıları şunlardır:

- TEN-T ağı aracılığıyla modernize edilmiş ulaşım bağlantıları;
- Enerji verimliliğinin artan siyasi mülkiyeti;
- Yerel para biriminde kredi verme dahil olmak üzere KOBİ'ler için finansmana daha kolay erişim;
- Bir çalışma yaparak ortaklar arasında dolaşım tarifelerini düşürmenin yollarını belirlemek;
- Artan ticaret fırsatları;
- Tabandan Sivil Toplum Kuruluşlarına daha fazla erişim; ve,
- Gençlere daha fazla destek.

Azerbaycana da etkisi olan esas neticeler beş öncelikli işbirliği alanındaki hedefleri detaylandırıyor:

1. Daha Güçlü Yönetişim: Kurumların güçlendirilmesi ve iyi yönetim: Güçlendirilmiş kurumlar ve iyi yönetim, ekonomik büyüme ve toplumsal dayanıklılık için önemli ön, koşullardır (Avrupa, Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)). Yönetişimin iyileştirilmesi, seçim sistemlerinin güçlendirilmesi, adalet sektörünün reformu, yolsuzlukla mücadele, güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesi - özellikle organize suçların engellenmesi için - çatışma çözümünün desteklenmesi, krizlerin önlenmesi, yeni tehditlere karşı sivil koruma ve siber güvenlik, vatandaşların devletlerine ve siber güvenliklerine olan güveninin temel unsurlarıdır, (Avrupa, Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)). Daha adil bir toplum ayrıca, güvenlik alanındaki gelişmiş işbirliği, AB'yi ve Doğu Ortaklarını vatandaşlarını korumak için daha donanımlı hale getirecektir.

2. Daha Güçlü Ekonomi: Ekonomik kalkınma ve pazar fırsatları: Ekonomik kalkınma ve pazar fırsatları alanında, 2020 için 20 hedef, özellikle iş ortamını iyileştirerek daha fazla ve daha iyi işler ve daha yüksek gelirler yaratmayı amaçlayacaktır. AB, Doğu Ortaklarını çeşitlendirilmiş,

sürdürülebilir ve modern ekonomilere doğru ilerlemek, yeni sektörlerde istihdam yaratmak, yatırımları çekmek ve makroekonomik istikrarı desteklemek, ekonomik geçiş sürecini ilerletmek ve Ortak Ülkelerin kapasitelerini geliştirmek için destekleyecektir(Avrupa Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)). AB ile ve kendi aralarında ticaret fırsatları yaratılacak.

3. Daha İyi Bağlantı: Bağlantı, enerji verimliliği, çevre ve iklim değişikliği: Daha iyi bağlanabilirlik, enerji verimliliği, çevreyi korumaya ve iklim değişikliğini azaltmaya yönelik önlemler, Ortak Ülkelerin direncini daha da artıracaktır. Daha iyi ulaşım bağlantıları, vatandaşların ticaretini ve seyahatini destekleyecektir.

Enerji bağlantıları ve gelişmiş enerji verimliliği, enerji güvenliğini güçlendirecek ve ekonomik kalkınma için yeni fırsatlar yaratacaktır. Gelişmiş iklim değişikliğine uyum ve hafifletme çabaları, Ortak Ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı daha az savunmasız hale gelirken ve yaşam kalitesini iyileştirirken daha verimli ekonomiler geliştirmelerine yardımcı olur (Avrupa Parlamenti, 2018: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698)).

4. Daha Güçlü Toplum: Hareketlilik ve insandan insana temas: Vatandaşlar arasında daha kolay ve daha sık alışverişi sağlamak, hareketlilik ve insandan insana temas alanında merkezi bir öneme sahiptir. Güvenli ve iyi yönetilen bir ortamda, vize serbestisi de dahil olmak üzere toplumlar arasındaki hareketlilik ve çok yönlü temaslar, diğer ülkelerdeki en iyi uygulamalardan öğrenme fırsatları sunar (Wissels ve Rutger, 2006: 18).

Genç neslin, özellikle becerilerinin geliştirilmesi ve istihdam edilebilirliklerinin artırılması açısından desteklenip güçlendirilerek geleceğe yatırım olarak gençlere yatırım yapılması için özel çaba gösterilecektir.

5. Daha geniş toplum, cinsiyet ve iletişimin dahil edilmesi: Doğu Ortaklığı'nın dört öncelikli alanıyla ilgili yatay unsurlar olarak, daha geniş bir sivil toplum kuruluşu yelpazesine, cinsiyet eşitliğini ve ayrımcılık yapılmamasını ilerleten, daha iyi, daha net ve özel olarak hazırlanmış stratejik iletişimlerle yapılandırılmış bir katılım izlenecektir.

3.2. Azerbaycan'nın Ekonomik Açından Doğu Ortaklığı Kapsamında Kazanımları

Devlet bağımsızlığına yeni kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti, Hazar Denizi'ni dünyaya açmaya yönelik ilk girişim olmuştur. Azerbaycan, kendi petrol ve doğalgaz kaynaklarının işletilmesini ekonomik kalkınmanın temel nedeni ve ülkenin güvenliğine, egemenliğine ve bağımsızlığına hizmet eden önemli bir koşul olarak görmektedir.

Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasındaki en büyük ekonomik ilişkiler enerji üzerinden yürütölmektedir. “Yüzyılın Sözleşmesi”nin (1994) gerçekleştirilmesinde, sonraki dönemlerde Azerbaycan’ın karbon hidrojen yataklarının geliştirilmesi için anlaşmalar imzalanmış ve uygulanması için gereken büyük çalışmalar görölmüştür. ABD, İngiltere, İtalya, Fransa, Norveç, Rusya, Suudi Arabistan, Türkiye, Japonya ve diğer ölkelerden şirketlerle imzalanan bu anlaşmalar, cumhuriyete büyük miktarda sermaye ve gelir getirdi. Azerbaycan hükümetinin Hazar enerji projelerine katılımı, Batılı şirketleri çekmek için “petrol diplomasisi” kendi yararlarını sağlıyor.

Azerbaycan Avrupa’nın enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa Birliği ile yatırımlar ve çeşitli programlar çerçevesinde ortaklık kurulmuştur. Avrupa Birliği’nin 23 üyesi ile 18 ölkelerle çift taraflı vergilendirmenin kaldırılması, yatırımların teşviki ve karşılıklı korunması konularında anlaşmalar imzalanmış ve 14 üye ölkelerle Hükümetlerarası Komisyon oluşturulmuştur. 2010-2015 yılları arasında Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği üyesi ölkeleri ile Azerbaycan arasında 100’den fazla İş Formları ve çeşitli etkinlikler Bakü’de gerçekleştirildi.

Azerbaycan ile AB arasındaki ticari ilişkiler şu anda Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile düzenlenmektedir. AB, Azerbaycan’ın ticaret ortakları arasında ilk sırada yer almaktadır. Ocak-Eylöl 2016 döneminde AB’nin Azerbaycan’ın dış ticaret cirosu içindeki payı %37,12 (4.730 milyar \$) oldu. AB, ihracatta %45,87, ithalatta %27,89 pay ile Azerbaycan’ın en büyük ticaret ortağıdır. AB’nin Azerbaycan’a ihracatı ağırlıklı olarak makine ve ulaşım ekipmanı iken, Azerbaycan’ın AB’ye ihracatı ağırlıklı olarak petrol ve gazdır (toplam ihracatın %98’i) idi.

AB ölkeleri arasında Azerbaycan’ın en büyük ticaret ortakları İtalya (1.445 milyar dolar, %30.5), Almanya (768.70 milyar dolar, yüzde 16.25) ve Birleşik Krallık (449.71 milyar dolar, %9.5).

Şubat 2014’e kadar Azerbaycan, ürünlerin AB pazarına tercihli oranlarda ithalatını kolaylaştıran Genelleştirilmiş Ticaret Tercihleri (GSP) rejiminden yararlandı. Azerbaycan, 18 Aralık 2012 tarihli AB kararı ile Dünya Bakanlığı tarafından 3 yıl üst üste düşük gelirli ölkelerden oluşan yüksek gelirli grup olarak sınıflandırıldığı için GSP ölkeleri listesinden çıkarılmıştır.

Enerji işbirliği açısından AB’nin enerji sektöründeki stratejik ortağı olan Azerbaycan, şu anda AB’nin petrol ihtiyacının %5’ini karşılamaktadır. Azerbaycan, Hazar doğal gaz kaynaklarının Güney Gaz Koridoru üzerinden AB pazarına taşınmasında da önemli bir rol oynamaktadır. 2006 yılında imzalanan enerji alanında Stratejik Ortaklık Mutabakat Zaptı, bu alanda ikili işbirliğinin temellerini attı. Mutabakat Zaptı dört işbirliği alanını tanımlar; mevzuatın uyumlaştırılması, tedarik ve ulaşım sistemlerinin güçlendirilmesi, enerji verimliliği, Teknik işbirliği ve deneyim alışverişi.

Azerbaycan-AB enerji işbirliği Mutabakat Muhtırası ile sınırlı değildir. Ocak 2011’de Avrupa Komisyonu eski Başkanı Jose Manuel Barroso ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham ALİYEV Bakü’de Güney Gaz Koridoru Ortak Deklarasyonu’nu imzaladılar. Güney Gaz Koridoru, Hazar Denizi, Orta Asya ve Orta Doğu’dan gelen gaz kaynaklarını Avrupa pazarına taşıyabilecek ve AB’nin enerji güvenliğini çeşitlendirmede rol oynayabilecek stratejik bir girişimdir. Şah Deniz-2 sahası başta olmak üzere Hazar Havzası’ndan doğalgaz taşıyacak olan Güney Gaz Koridoru’nun altyapısı, Güney Kafkasya Boru Hattı’nın genişletilmesi ile Trans-Anadolu ve Trans-Adriyatik Boru Hatlarının inşasını kapsıyor. Sonuç olarak Azerbaycan gazı Gürcistan ve Türkiye üzerinden Bulgaristan, Yunanistan ve İtalya’ya temsil edilecek.

Azerbaycan, Güney Gaz Koridoru’nun uygulanmasına dahil olan taraflar arasında etkin koordinasyonu sağlamak için Güney Gaz Koridoru hakkında bir Danışma Konseyi kurmuştur. Danışma Kurulu yılda bir kez toplanır ve uluslararası finans kuruluşları ve ilgili şirketleri içerir. AB Enerji Komiseri, Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Maros Efefçoviovi toplantılara katılıyor. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini de Danışma Konseyi’nin 29 Şubat 2016’da Bakü’de düzenlenen son toplantısına katıldı.

3.3. Azerbaycan’ın Kültürel Acıdan Doğu Ortaklığı Kapsamında Kazanımları

Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerin bir boyutu, Avrupa Komşuluk Aracı (EEI) kapsamında 2014-2020 için AB yardımıydı. ENI kapsamındaki yıllık mali yardım, Azerbaycan ile imzalanan Eylem Programları aracılığıyla her yıl sağlandı. 2014-2017 mali yardımın ana yöntemi (1) bölgelerin ve kırsal alanların geliştirilmesi, (2) adalet alanında reformlar, (3) eğitim ve becerilerin geliştirilmesidir (Sandholtz ve Sweet, 2018:30).

AB’nin Azerbaycan ile ikili işbirliğinin stratejik çerçevesi, kilit sonuçları ve gösterge niteliğindeki mali tahsisleri, 2014-2017 Birleşik Destek Çerçevesinde özetlenmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan enerji, ulaşım, sınır ötesi işbirliği vb. faaliyetlerde bulunmaktadır. ENI’ye ek olarak, AB için finansman araçları, Demokrasi ve İnsan Hakları, İstikrar ve Barış Aracı, STK’lar ve Yerel Yönetimler, İnsani Gelişme, Göç ve İltica tematik programları. Bir diğer konu olarak eğitim açısından, AB’nin Erasmus+ programı Azerbaycan yükseköğretim kurumlarını, öğretim görevlilerini ve öğrencilerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Erasmus+ programı, Azerbaycanlı öğretmen ve öğrencilere 3-12 ay boyunca AB üye ülkelerindeki yükseköğretim kurumlarında eğitim görme veya staj yapma fırsatı sunar. 2015 yılında Azerbaycan’dan yaklaşık 250 öğrenci ve öğretmen bu program kapsamında Avrupa’yı ziyaret etmiş ve 85 Avrupalı öğrenci ve öğretmen Azerbaycan’a gelmiştir. Ayrıca Erasmus+, yüksek öğrenimi geliştirmek ve modernize etmek için kapasite geliştirme projeleri uygular. Azerbaycan kurumlarının AB çalışmalarında araştırma ve öğretimi teşvik eden Jean Monnet Programına da erişimi vardır (Azerbaycan AB ilişkileri (2016))

<http://www.azhumanrights.az/news/inthecountry/329-350601rqt601r601fda3511305287305n305n.html>);

3.4. Azerbaycan'nın Güvenlik Acıdan Doğu Ortaklığı Kapsamında Kazanımları

Azerbaycan için en büyük güvenlik sorunu Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiasıdır. Bu nedenle Azerbaycan, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde bu konuyu her zaman ön plana çıkarmaktadır (Azerbaycan AB ilişkileri (2016) <http://www.azhumanrights.az/news/inthecountry/329-350601rqt601r601fda3511305287305n305n.html>);).

Sorunu çözmek ve Avrupa Birliği'nden destek almak Azerbaycan için çok önemli hale geldi. Avrupa Birliği ülkelerinin aldığı kararlar ve Ermenistan'ın Azerbaycan'ı güvenlik tehdidi altında saklaması sonucunda sorunun bölgesel boyuttan uluslararası boyuta ulaşmasına neden olmuştur. Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinde temel amaçlarından biri, AB ülkelerinin ulusal sınırlarını ve güvenliğini destekleyerek Azerbaycan'ın güvenlik sorununu çözmek ve bu yönde kararlar almaktır.

AB'nin Dağlık Karabağ ihtilafına tepkisi son yıllarda değiştir. AB tarafından 1992 ve 1993 yıllarında kabul edilen Dağlık Karabağ bildirgelerinde, çatışmalara neden olan işgalci devlet ve işgal edilen devlet açıkça belirtilmeli ve gösterilmelidir (Sandholtz ve Sweet, 2018:42). Ancak 2002 yılı Ağustos ayında Dağlık Karabadan'ın oyuncak kurumunda yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin "AB yetkililerinin Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin Bildirgesi"nde, "Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını tanımadığı", "Türkiye'yi desteklediği" açıkça ifade edilmiştir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü" ve Ermenistan'ın bir çatışma tarafı olduğu. 20 Mayıs 2010'da Avrupa Parlamentosu "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'daki stratejisine yönelik talep" başlıklı bir kararname kabul etti. Bu kararnamede Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun çözümüne önemli bir yer verilmiştir.

Çatışmanın uluslararası hukuk normları ve ilkeleri, devletin toprak bütünlüğü, mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin hakları ve anavatanlarına geri dönme imkânı çerçevesinde düzenlenmesinin önemi vurgulandı. Çözülmemiş Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu, bölgede artan istikrar ve refahın önünde bir engeldir. AB, Güney Kafkasya ve Gürcistan'daki Kriz Özel Temsilcisi aracılığıyla 2003 yılından bu yana bölgenin ana ülkeleriyle çalışmalarını ve diyalogunu sürdürüyor. Bu bağlamda AB, Özel Temsilci Herbert Salber'in görevini, AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanlarının ihtilaf çözümünü kolaylaştırma çabalarını desteklemek ve tamamlamak üzere tanımlamıştır. AB, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını desteklemektedir. AB ve üye ülkeleri Dağlık Karabağ'ı tanımıyor.

SONUÇ

DO'nun kuruluşundan 10 yıl sonra, ortaklık birçok eleştiriye rağmen birçok başarıya imza attı. Bu kazanımlar, AB'nin üye olmayan üçüncü ülkelerle imzaladığı Birlik Anlaşmaları (BA), Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile imzalanan Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları (DCFTA) ve bunlara sağlanan vize serbestisi ve vize serbestliğidir.

Ortak Havacılık Alanı Anlaşmasına eşlik eden kolaylaştırma anlaşmaları. Bu anlaşmalar, reform süreçleri ve AB ile yakınlaşma sürecinde bu üç devlet için bir rehber niteliğindedir. Ayrıca bu anlaşmalar, özellikle turizm ve öğrenci değişim programları alanlarında AB üyesi ülkelerle sosyal alışverişi artırmıştır. 2017 yılında Ermenistan, AB ile olan ilişkisini özetleyen Kapsamlı ve Gelişmiş Ortaklık ve İşbirliği (CEPA) imzaladı. CEPA ayrıca demokratikleşme, insan hakları, ekonomik kalkınma, normlar ve standartlar gibi alanlarda işbirliği ve modernleşme çabaları için bir çerçeve sağlar. Bu ülkelerin yarısı ile AB ticareti 2009'dan beri artmaktadır; özellikle Ukrayna ile Moldova arasında, ama aynı zamanda AB ile Azerbaycan arasında.

Ancak reform süreçlerindeki bazı başarılarla rağmen, bu devletlerin tamamının AB norm ve standartlarını benimsemesi uzun zaman alacaktır. Çıkar gruplarının hakimiyeti, yolsuzluk, hukukun üstünlüğünün uygulanamaması ve kurumların zayıf olması ilerlemeyi engelleyen faktörlerdir. Demokratikleşmeye giden yol geri döndürülemez değildir, çünkü enformel ilişkiler hala resmi kurallara hakimdir.

Yukarıda bahsedilen kazanımlara rağmen, sürdürülebilir reformların ve sistemsel değişimin önündeki engeller bir zorluk olmaya devam ediyor. Ne yazık ki, bu ülkeleri Sovyetlerin mirasından ve Sovyet sonrası dönemden nasıl kurtaracağımız konusunda fikirlerimiz yok. AB üyeliğinin masada bir havuç gibi işlemediği bir sonraki dönüşüm aşamasına nasıl geçileceği konusunda yeni fikirlere ihtiyaç var.

1. Artan Gerçekçilik ve Hayal kırıklığı: Hem AB hem de EA ülkelerinde gözlemlediğimiz bir şey, her iki taraftaki ilişkilerde artan gerçekçiliğin yanı sıra ilişkilerin sınırları ile ilgili hayal kırıklığıdır. AB'ye göre, EA ülkelerindeki reform süreci beklenenden çok daha yavaş ilerliyor. Demokrasi ve hukukun üstünlüğüne yönelik doğrusal bir dönüşüm süreci beklentisi gerçekçi olmaktan çıktı. Sürdürülebilir modernleşme yerine çıkar gruplarına, resmi olmayan kurallara ve zayıf kurumlara dayanan demokratikleşme ve Avrupalılaştırmanın alternatifleri var.

AB, bu ülkeleri reform sürecinde “öncü” olarak tanımlama konusunda çok temkinli çünkü siyasi durum her iki yönde de çok hızlı değişebiliyor (örneğin Moldova ve Ermenistan). DO ülkelerine göre AB üyeliği masada değil ve AB'nin bölgeye verdiği desteğin ve vizyonunun kendi sınırları var. Çoğu eski Sovyetler Birliği ülkelerinde AB ile entegrasyon ve yakınsama için destek hala çok yüksek olsa da, AB vatandaşlarının çoğunluğu bu ülkelerin üyelik umutları veya daha fazla yakınsama yaratılmasından yana değil. Her iki tarafta da iç politika ve dış çevre değişiyor. Bu da ilişkiyi etkiler. AB'nin iç krizleri ile yükselen popülizmin birleşimi, AB'nin çevresindeki cazibesini ve hareketliliğini etkiliyor.

AB ve EA ülkeleri arasındaki ilişkiler açısından dikkat çekici bir nokta, ortak bir vizyonun olmamasıdır. Yakınsama ve reform süreci hala çok teknik, ancak bu politikanın nihai siyasi hedefi belirsizliğini koruyor. “Komşu” statüsünden fazlasını isteyen Gürcistan ve Ukrayna gibi ülkeler, BA/DCFTA'dan sonra ne olacağını tartışmak için AB'de kulis yapıyor.

AB üye devletlerinin liderleri, yalnızca AB'nin geleceği için bir vizyondan değil, aynı zamanda EA ülkeleriyle mevcut teknik yakınlaşmanın ötesine geçmek için gereken siyasi irade ve anlayıştan da yoksundur. Çoğu AB üye devletinin konumu statükodur. Ancak EA ülkelerinde reformların başarısı, iç ve dış değişim için AB standartlarının uzun vadeli benimsenmesini ve bunlara bağlı kalınmasını gerektirir. Üstelik AB liderleri, Rusya'nın bu reform sürecinde bir ortak değil, çoğunlukla uzlaşmaz siyasi hedefleri olan bir rakip olduğunu nihayet anladılar.

2. Sovyet Sonrası Ülkeler Arasında Artan Farklılaşma: Bu devletler için hala “post-Sovyet” terimini kullanmamıza rağmen, aralarındaki ayrım sürekli büyüyor. Ortak bir Sovyet mirasına ve gayri resmi kurallara sahip olmalarına, çıkar grupları, yolsuzluklar ve oligarşik yapılar toplumlarında ve siyasetlerinde hâlâ baskın bir rol oynamalarına rağmen, bu altı ülkenin kalkınma yolu her geçen gün değişmektedir. Bir zamanlar bu altı ülkeyi birleştiren ortak tarih, farklı ulusal perspektiflerden yorumlanır/yeniden yorumlanır.

Bunun 1991'den sonra doğan nesil üzerinde etkisi vardır. Rusça hala ortak dildir, ancak artık genç nesil arasında en yaygın olanı değildir. Türkiye, Çin ve İran gibi AB üyesi olmayan ülkelerle ilişkilerin artan bir rol oynaması sayesinde farklı siyasi ve sosyal sektörlerin millileştirilmesine tanık olunmaktadır.

Sosyal ağlar ve internet, insanların nasıl iletişim kurduğunu ve toplumların nasıl örgütlendiğini belirler. Dijital topluluk, son zamanlarda Ermenistan'da önemli bir rol oynadıkları Kadife Devrim'de gördüğümüz gibi, ekonomilerdeki değişiklikleri etkileyen ve siyasete meydan okuyan yeni bir aktörü temsil ediyor.

3. Güney Kafkasya ve DO: Güney Kafkasya'yı incelersek, izledikleri reform yolu ve AB ile kurdukları ilişki açısından üç farklı ülkeyi anlayabiliriz. Gürcistan, AB ve transatlantik kurumlarla mümkün olduğunca bütünleşmeyi hedeflerken, Ermenistan (ekonomi, güvenlik ve enerji alanında) Rusya'ya daha fazla güveniyor, Rusya liderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği'nin bir üyesi ve aynı zamanda imzaladı. AB ile ortaklık ve işbirliği anlaşması imzalandı.

Ne AB ne de Rusya ile bütünleşmek Azerbaycan'ın çıkarıdır ve bu ülke farklı oyuncular arasında bir denge politikası izlemektedir. Bakü, AB ile enerji ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine ilgi duyuyor, ancak AB müktesebatını kabul etmiyor ve üyelik perspektifine ilgi göstermiyor. Bu üç ülkenin AB'ye (ve Rusya'ya) üç farklı yaklaşımı var ve üçü de AB entegrasyon süreçlerinde üç farklı aşamada. Üçünün de altında yatan güvenlik sorunları var; Gürcistan'ın iki ayrı bölgesi (Abhazya ve Güney Osetya) Rusya tarafından işgal ediliyor; Ermenistan ile Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ sorunu yaşanıyor. Rusya da Ermenistan'ın güvenlik garantörü ve her iki tarafa da silah satan ülke olarak bu çatışmada çok önemli bir rol oynuyor.

KAYNAKÇA

- Abbaslı, Gülnar. (2016), **Azerbaycan AB ilişkileri**, <http://www.azhumanrights.az/news/inthecountry/329350601rqt601r601fda3511305287305n305n.html> (03.01.2020).
- Adomanis, Mark (2015), **Ukrainians must beware of what joining Europe could actually mean**, <https://qz.com/204793/ukrainian-protesters-must-beware-of-what-joining-europe-could-actually-mean/> (20.06.2020)
- Anieri, Paul (2013), **International Politics (Uluslararası Politika)**, 3.Baskı, Wadsworth Publishing, California.
- Avrupa Birliği Dış Eylem Servisi (2017) “Avrupa, Birliği, Konseyi”, https://eeas.europa.eu/sites/default/files/euarmenia_comprehensive_and_enhanced_partnership_agreement_cepa%20Pdf (06.06.2020).
- Avrupa Birliği Komisyonu (2014), “Relations of the European Union Commission with Azerbaijan” https://ec.europa.eu/energy/international/international_cooperation/doc/mo%20u_azerbaijan_en.pdf (26.11.2020).
- Avrupa Parlamenti (2018) “The EU’s Russia policy: Five guiding principles” [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614698](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614698) (24.12.2020).
- Avrupa Parlamentosu (2016) “How The European Union Started”, <https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html.com> (20.09.2020).
- Avrupa Parlamentosu (2017) “Avrupa Komşuluk Politikası”, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/antagonisms-in-the-eusneighbourhood/> (16.02/2020).
- Avrupa Parlamentosu (2017) “Avrupa, Birliği”, https://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/10%207589.pdf/ (21.02.2020).
- Dimitrova Antoaneta ve Dragneva Rilka (2009) “Constraining External Governance: Interdependence with Russia and the CIS as Limits to the EU’s Rule Transfer in the Ukraine”, **Journal of European Public Policy**, 7(4), 6-16.
- Durakçay, Fulya (2019), **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik**, 3. Baskı, Pegasus Yayınları, Ankara.
- Gafarov, Ranetta ve Sariyev, Berdi (2014), **Modern zamanlarda Azerbaycan ekonomisinin gelişmesinde petrol faktörünün rolü / ANAS’ın “Piyasa reformları ve ulusal ekonominin kalkınma sorunları” konulu konferansının materyalleri**. Azərneşr Yayın Evi , Bakü

- George, Freedman (2017), **Avrupa Krizi**, 3. Baskı, Pegasus Yayınları, Ankara.
- Hamzaoğlu, Halit (2020), **Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Programı Çerçevesinde Azerbaycan - Avrupa Birliği İlişkileri**, 2. Baskı, Oskar Yayınları, Bakü
- Hasanov, Ali (2000), **Azerbaycan'ın Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleriyle ilişkileri**. 3.Baskı, Elm Yayınları, Bakü
- Hasanov, Ali (2015), **Modern uluslararası ilişkiler ve Azerbaycan'ın dış politikası**. 2.Baskı, Azerbaycan Yayınları, Bakü
- Hüseynova, Hicran (1998), **Azerbaycan Avrupa Bütünleşme Sürecinde Rolü**. 1.Baskı, Azernesir Yayın Evi , Bakü
- Jonas (2016), **EU realpolitik on Ukraine-too little, too late**”, <https://euobserver.com/opinion/132899> (20.06.2020).
- Kornely, Kakachia (2020), **Georgia needs new ideas and a strategic vision for the future**, <https://neweasterneurope.eu/post-author/kornely-kakachia/> (30.02.2021).
- Mehdiyev, Ramiz (2016), **Milli İdeoloji Sayesinde, Devlet Olma, Bağımsızlık**. 2.Baskı, XXI - Yeni Yayınevi Yayınları, Bakü.
- Mehdiyev, Ramiz (2018), **Gelecek Stratejilerinin Belirlenmesi: Modernizasyon Hattı**, Doğu-Batı Yayınları, Bakü.
- Meister Stefan (26.09.2019), **Doğu Ortaklığı – Arzuyu artırmak ve komşuluk üzerine etkisi** <https://tr.boell.org/tr/2019/09/26/dogu-ortakligi-20-arzuyu-artirmak-ve-komsuluk-uzerine-etkisi> (02.06.2020).
- Melnykovska Inna, Schweickert Rainer (2012), **Balancing National Uncertainty and Foreign Orientation: Identity Building and the Role of Political Parties in Post-Orange Ukraine**, <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203718254-13/balancing-national-uncertainty-foreign-orientation-identity-building-role-political-parties-post-orange-ukraine-inna-melnykovska-rainer-schweickert-tetiana-kostiuchenko> (20.04.2021).
- Mor, Hasan (2010), **Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları**, Dergi Parkı Yayınları, Ankara.
- Özerdem, Füsun (2012), **Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Programı ve Program Ülkelerinin Algıları**, Electronic Journal of Political Science Studies, Muğla.
- Perevalova, Kseniia (2015), **Industry Scenarios for Central and Eastern Europe (CEE) in 2040**, <https://uk.linkedin.com/in/kseniia-perevalova> (16.02.2020)
- Rzayeva, Gulmira (2014), **Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market: Policies and Challenges**, <https://www.oxfordenergy.org/publications/natural-gas-in-the-turkish-domestic-energy-market-policies-and-challenges/> (02.01.2020)

- Sandholtz, Wayne ve Sweet, Stone (2018), **Avrupa Entegrasyonu ve Uluslarüstü Yönetim**, Oxford University Press, New York .
- Stanislav, Holubec (2019), **The Year 1990 in Central and Eastern Europe**, <https://www.routledge.com/From-Revolution-to-Uncertainty-The-Year-1990-in-Central-and-Eastern-Europe/Puttkamer-Borodziej-Holubec/p/book/9780367786243> (21.03.2021)
- Stefan, Meister (2019), **Doğu Ortaklığı 2.0-Arzuyu artırmak ve komşuluk üzerine etkisi**, <https://tr.boell.org/tr/2019/09/26/dogu-ortakligi-20-arzuyu-artirmak-ve-komsuluk-uzerine-etkisi> (06.02.2020).
- Taras, Kuzio (2016), **European Identity, Euromaidan, and Ukrainian Nationalism**, Alberta Publishing, Edmonton.
- The Global Competitiveness Report (2013), “Dünya Ekonomik Formu”, http://www3.weforum.org/docs/GCR2013-14/GCR_Rankings_2013-14.pdf (02.03.2020).
- Tsygankov, Andrei (2015), **Vladimir Putin’s Last Stand: The Sources of Russia’s Ukraine Policy**, Post-Soviet Affairs Yayınları, Kiev.
- Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Başkanlığı (2020), “Avrupa Birliği’nin Genişlemesi” <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=109> (20.06.2021).
- Vikipedi (2021) **Doğu Ortaklığı**, https://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fu_Ortakl%C4%B1%C4%9F%C4%B1 (20.03.2020).
- Volodymyr, Kulyk (2011), **Nations and Nationalism**, Blackwell Publishing Ltd, Kiev.
- Wissels, Rutger (2006), **The Development of the European Neighbourhood Policy, The New Neighbourhood Policy of the European Union. Foreign Policy in Dialogue**, <https://www.iss.europa.eu/content/eastern-partnership-decade-looking-back-thinking-ahead> (02.06.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Elkhan ASGAROV, 2006 yılında 201 numaralı İlkokulu'nu; 2011 yılında 201 numaralı Ortaokulu'nu; 2013 yılında 201 numaralı Lisesi'ni; 2017 yılında da Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi- Siyasal Yönetim Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.

ASGAROV, bekar olup, Türkçe, Rusca, ve İngilizce bilmektedir.

